

Fra David Hume og Adam Smith til Benjamin Franklin og Hans Nielsen Hauge

*Livssynsbasert entreprenørskap: En komparativ diskurs av Hans Nielsen Hauges
og Benjamin Franklins motivasjon for entreprenørskap*

Nils Ivar Brennhaug

Veileder: Ola H. Grytten

Selvstendig arbeid, Masterstudiet i Økonomi og administrasjon,
Hovedprofil Strategi og Ledelse

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Dette selvstendige arbeidet er gjennomført som ledd i masterstudiet i økonomi- og administrasjon ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at Høyskolen eller sensorer innestår for de metoder som er anvendt, resultater som er fremkommet eller konklusjoner som er trukket i arbeidet.

0. Fortale

0.1. Forord

25 år etter at jeg avsluttet min økonomiske utdanning og begynte en karriere som økonomileder og skoleleder, falt mange gunstige omstendigheter sammen slik at det var mulig for meg å begynne på et masterstudium innenfor økonomi og administrasjon. Jeg vil benytte anledningen til å takke ledelse og kolleger ved Danielsen Videregående Skole for tilrettelegging og omsorg gjennom tre år med videreutdanning. Mildt overbærende har de lyttet til anekdoter om Hans Nielsen Hauge og Benjamin Franklin de siste månedene.

Jeg må også takke alle forelesere ved Norges Handelshøyskole for inspirasjon og kunnskap. En særlig takk går til veileder Ola H. Grytten for oppmuntring og faglige tilbakemelding i arbeidet med den selvstendige utredningen og Magne Supphellen for inspirasjon og motivasjon gjennom eposter og lunsjmøter.

I arbeidet med denne selvstendige utredningen har tilgang til litteratur vært en utfordring og mange venner har på ulikt vis skaffet litteratur jeg i ulik grad har benyttet. Takk til Marit Risnes, Sigbjørn Ravnåsen, Harald Bjørnøy, Egil Morland, Lars Dahle og Merethe Nygård Ingebrigtsen.

Jeg må også takke mine fire tenåringer for at jeg har fått lov til å holde på med dette arbeidet. Deres blandete reaksjoner på uønskede utlegninger om Hauge og Franklins syn på ulike tema er registrert. Det er fascinerende og inspirerende å se at tanker skrevet over 200 år tilbake har aktualitet i livene til dagens ungdom.

Til slutt må jeg takke min kone som både har hjulpet med adspredning, inspirasjon, kommentarer og korrektur. Når jeg ser at min permisjon fra daglige oppgaver gjør at både hun og kolleger på jobb vokser i nye oppgaver, kan jeg trøste meg med at uansett verdien av det bidraget til verden denne utredningen vil vise seg å ha, har i alle fall noe godt kommet ut av mine studier.

Morland 21.12.2015

Nils Ivar Brennhaug

0.2. Sammendrag

Denne utredning drøfter livssynsbasert entreprenørskap som grunnlag for økonomisk vekst i utviklingsøkonomier. Den tar utgangspunkt i Max Webers drøfting av protestantisk etikk som grunnlag for kapitalismens ånd. I lys av Webers teorier drøftes entreprenørene Benjamin Franklins og Hans Nielsen Hauges livssyn og dermed etikk. Videre drøftes det om deres motivasjon var ytre, indre eller prososialt styrt og hvilke nettverk de bygde opp ut fra Burts teori om sterke og svake bånd og strukturelle hull.

Filosofene David Humes og Adam Smiths etikk presenteres som grunnlag for en diskurs av Hauge og Franklin. Utredningen tar for seg hvordan menigheter, myndigheter og omgivelser ellers påvirker entreprenørskapet. Den drøfter en modell fra Ola H. Grytten som hevder at entreprenørskap først leder til velstand og deretter til sekularisering av samfunnet.

Overgangen fra merkantilisme til liberalisme åpnet for entreprenørskap på de ulike områder gitt av en modell fra Wickham. Hauge viser at luthersk kallsetikk også kan lede til entreprenørskap. Utredningen viser at forskjeller i livssyn hos Hauge og Franklin leder til ulik motivasjon for entreprenørskap på ulike områder. Begge entreprenørene befattet seg etter hvert med alle områdene i modellen. Supers utviklingsmodell brukes til å belyse entreprenørenes utvikling. Nettverkene Hauge og Franklin bygde opp, påvirket og dro nytte av velstanden som entreprenørskapet ledet til.

Utredningen viser hvordan livssynet som var bakgrunnen for velstandsøkningen både kan lede til sekularisering og et sant demokrati. Dette drøftes ved å se på myndighetene, menighetene og menneskene. Det innføres seks mulige utfall; ondskap eller likeverd, hierarki eller mangfold, egeninteresse eller menneskeverd.

Konklusjonen innebærer at et kristent livssyn kan gi entreprenører motivasjon for entreprenørskap som leder til velstandsøkning i samfunnet. Hvilken retning samfunnet senere kan komme til å ta drøftes og utfallet her er åpent i forhold til livssynene som trekkes inn.

0.3. Innholdsfortegnelse

0. Fortale	1
0.1. Forord	1
0.2. Sammendrag	2
0.3. Innholdsfortegnelse	3
1. Innledning	6
1.1. Problemstilling	7
1.2. Avgrensning	9
2. Metode med design og teorigrunnlag	10
2.1. Livssyn	15
2.1.1. Protestantisme	16
2.1.2. Den lutherske lære	16
2.1.3. Den kalvinistiske lære og presbyterianerne	17
2.1.4. Puritanisme	18
2.1.5. Pietisme	18
2.1.6. Herrnhuterne	19
2.1.7. Metodistene	20
2.1.8. Kvekerne	20
2.2. Omgivelsene og myndighetene	21
2.2.1. Opplysningstiden	21
2.2.2. David Hume	22
2.2.2.1. Immanuel Kant	24
2.2.3. Adam Smith	25
2.2.4. Merkantilisme	27
2.2.5. Liberalisme	28
2.3. Motivasjon; Indre, ytre og prososial	29
2.4. Teori om nettverk	34
2.4.1. Teori om kreative team	37
3. Datainnsamling gjennom litterære kilder	38
4. Komparativ diskurs av Franklin og Hauge	41
4.1. Selvutvikling	41

4.1.1.	Utforskning: <i>Opplevelser i barne- og ungdomsårene</i>	41
4.1.1.1.	Hauges barndom	41
4.1.1.2.	Franklins barndom.....	41
4.1.2.	Realitetsutprøving: <i>Overgang fra utdanning til yrkesliv, de første yrkeserfaringene</i>	42
4.1.2.1.	Hauges ungdom: selger og kroppsarbeider	42
4.1.2.2.	Lærlingen Benjamin Franklin.....	43
4.1.3.	Prøving og eksperimentering: <i>Forsøk på å realisere selvbegrepet ved å legge karriereplaner</i>	43
4.1.3.1.	Hauges kall til tjeneste	44
4.1.3.2.	Franklin ble selvstendig næringsdrivende	44
4.1.4.	Etablering: <i>Realisering og modifisering av selvbegrepet et stykke ute i karriereårene</i>	45
4.1.4.1.	Løsgjengeren og forfatteren Hauge ble konsernleder	45
4.1.4.2.	Franklin ble rentenist, oppfinner og politiker.....	47
4.1.5.	Opprettholdelse: <i>Bevaring og fortsatt realisering av selvbegrepet</i>	49
4.1.5.1.	Hauge ble fengslet, dømt og frigitt	49
4.1.5.2.	Ambassadør Franklin	50
4.1.6.	Nedgang <i>Nye justeringer av selvbegrepet etter at ens yrkesrolle er opphørt</i>	52
4.1.6.1.	Hauges testamente	52
4.1.6.2.	Franklin skapte en ny nasjon.....	52
4.2.	Livssyn	53
4.2.1.	Hvem er en kristen?	53
4.2.2.	Fra deisme til skapelse av en nasjon	54
4.2.3.	Alternativene for et menneske.....	56
4.3.	Motivasjon	58
4.3.1.	Samfunnsnytte og egennytte.....	59
4.3.2.	Den kostbare perlen	61
4.4.	Forholdet til myndighetene.....	63
4.4.1.	I myndigheters tjeneste mot myndighetene.....	64
4.4.2.	Kampen mot embedsmennene og for folket.....	67
4.4.3.	Omgivelsene	69
4.5.	Nettverk.....	70
4.5.1.	Sterke bånd til venner	71
4.5.2.	Fra blod og svette til ånd	72

4.5.3.	Misjonsstasjonene	73
4.5.4.	Kreative team	75
4.5.5.	Den ensomme grubler	78
4.6.	Drøfting av livsynsbasert entreprenørskap	79
4.6.1.	Livsutvikling	79
4.6.2.	Livssyn	80
4.6.3.	Motivasjon	81
4.6.4.	Entreprenørskap	82
4.6.5.	Velstand	83
4.6.5.1.	Nettverk	83
4.6.6.	Sekularisering eller sant demokrati?	85
4.6.6.1.	Ondskap	85
4.6.6.2.	Likeverd	85
4.6.6.3.	Hierarki	86
4.6.6.4.	Mangfold	87
4.6.6.5.	Egeninteresse	88
4.6.6.6.	Menneskeverd	89
4.6.7.	Konklusjon	89
5.	Litteratur	92
5.1.	Primærkilder Benjamin Franklin og Hans Nielsen Hauge	92
5.2.	Sekundærkilder om Hauge og Franklin	93
5.3.	Leksikon, teorikilder og annen støttelitteratur	93
6.	Oversikt over figurer og tabeller	97

1. Innledning

Entreprenørskap kan defineres ut fra tre ulike tilnærminger.¹ Man kan studere en leder som påtar seg spesielle oppgaver. Entreprenørskap kan også være å gjennomføre spesielle økonomiske prosesser. Den tredje tilnærmingen ser mer på entreprenørens personlighet. Grunnlaget for denne utredningen ligger i en klar oppfatning av at motivasjonen for entreprenørskap ligger i aktørenes verdier. Verdiene preger entreprenørens valg av oppgaver, metoder for gjennomføring av prosesser og både påvirkes av og påvirker entreprenørens personlighet.

For meg er dette særlig interessant for å se etter motivasjon som et godt utgangspunkt for å skape økonomisk vekst i utviklingsøkonomier. Hans Rosling viser at befolkningsveksten de neste hundre årene stort sett vil skje i Afrika som får en befolkningsøkning fra 1 til 4 milliarder fra nå og til år 2100.² For at ikke konfliktnivået skal eskalere i resten av verden grunnet en enorm innvandring fra Afrika, må vi alle hjelpe afrikanerne til å finne et bærekraftig livsgrunnlag i Afrika for denne nye befolkningen. Gjennom det jeg har lært av studiene ved Norges Handelshøyskole mener jeg at veksten må komme nedenfra gjennom framveksten av små og mellomstore bedrifter. Disse vil skape gode levevilkår for en middelklasse som nedenfra også kan bygge opp offentlige institusjoner og byråkrati som støtter opp om utviklingen.

Med dette for øyet ønsker jeg å se på hva vi kan lære av historien. Hva kjennetegner motivasjonen til personer som i tillegg til å være entreprenører bidro til oppbyggingen av samfunnsstrukturer i en utviklingsøkonomi? Jeg har valgt å studere to kjente historiske personer. Nærheten gjør det naturlig å studere Hans Nielsen Hauge fra Norge. Han har etterlatt seg en stor mengde litteratur og er blitt grundig forsket på slik at det er mulig å finne god litteratur både fra primærkilder og fra sekundære kilder om ham. Ut fra kildene fremstår han som drevet av kristen tro som gav ham en sterk plikt til å forsøke å endre samfunnet rundt seg. Næringsvirksomhet ble hans virkemiddel for å nå målet om et bedre samfunn. Selv om han ikke direkte tok del i oppbyggingen av den nye norske administrasjonen i årene etter

¹ (Wickham, 2012) side 219

² (Rosling, 2013) etter ca 28 minutter

1814, er det liten tvil om at Hans Nielsen Hauge inspirerte mange av de som var aktive i å bygge opp landet vårt. Derfor mener jeg han er relevant ut fra formålet.

Nesten hundre år før Hauge var Benjamin Franklin aktiv i oppbyggingen av det selvstendige Amerika ut fra 13 engelske kolonier der. Han var i første rekke når det gjaldt å bygge opp samfunnsinstitusjoner i kolonien Pennsylvania, han jobbet som forhandler for amerikanerne i frigjøringen fra engelskmennene og han gav viktige bidrag til uavhengighetserklæringen og utformingen av konstitusjonen i USA. Men i sin tidlige ungdom var han en rebell i forhold til styresmakter og øvrighetspersoner og han var mest opptatt av å kjempe seg frem som forretningsmann.

Franklin fremstilles av Max Weber som et lysende eksempel på kapitalismens ånd.³ Det kunne også Hans Nielsen Huges blitt brukt som, men var deres gudstro og dermed motivasjon lik?

1.1. Problemstilling

Gjennom å se på motivasjonen for entreprenørskap hos Benjamin Franklin og Hans Nielsen Hauge over tid håper jeg å kunne si noe om motivasjon og entreprenørskap og hva motivasjonen kan lede til når det gjelder metoder for samfunnsutvikling. Begge virket i økonomier i sterk utvikling i områder styrt av en sterk sentralmakt som hadde sitt geografiske maktsenter et godt stykke unna der Franklin og Hauge levde.

Demografisk er områdene noe ulike. De amerikanske koloniene hadde en eksplosiv befolkningsvekst gjennom en økende innvandring fra Storbritannia og området mellom Alpene, Nordsjøen og Østersjøen. I Norge begynte en vesentlig befolkningsøkning først i 1840-årene når det ble gjort fremskritt innenfor helse og kosthold.⁴ I begge områdene hadde man en økonomi sterkt relatert til naturressurser. Begge økonomiene leverte i stor grad produksjon utover det som trengtes til eget forbruk og overskuddet gikk til sentralmakten.

³ (Weber, 1920, 2001) side 32-33

⁴ (Hodne & Grytten, 2000) Tabell over befolkning og anvendelse av BNP side 306

Hans Nielsen Hauge vokste opp i en typisk norsk bondefamilie som fra fødselen var medlemmer i den norske lutherske statskirken. Benjamin Franklin vokste opp i et håndverkerhjem der faren etter hvert ble tillitsvalgt i den tredje av Bostons presbyterianermenigheter.⁵ Fra disse ulike bakgrunnene ble Hauge og Franklin ledende entreprenører i sine samfunn. De engasjerte seg i ulike områder i samfunnet ved å drive egen forretning, hjelpe andre med forretningsdrift, opprette institusjoner som utviklet samfunnet, påvirke statsstyringen og utvikle kulturelle institusjoner. Ut fra dette blir min problemstilling ”En komparativ diskurs av Hans Nielsen Huges og Benjamin Franklins motivasjon for entreprenørskap”

Både Hauge og Franklin vokste opp i protestantiske menigheter sterkt influert av pietisme og puritanisme. Jeg vil undersøke hvordan deres noe ulike bakgrunn påvirket deres motivasjon for entreprenørskap. De var trolig også påvirket av andre tenkere og entreprenører. Jeg vil sammenligne dem med tenkere som Adam Smith og David Hume, to reformerte kristne og venner av Benjamin Franklin. Ut fra at pliktmoralen til Hauge og Franklin vil være festet i en plikt til kristendommens Gud vil det også være relevant for den videre drøfting å gå inn på hva Hume og Smith mente om Guds eksistens og Guds betydning for menneskets moral og dermed motivasjon. Både Hauge og Franklin er viktige personer i sine samfunns overgang fra merkantilisme til liberalisme, og disse økonomiske retningene blir belyst underveis.

Hver person har sin ”daimon” – guddom – man bør følge. Max Weber mener dette kan være eros, de erotiske verdiene, eller politisk makt eller nestekjærligheten og selvoppofrelsen, for eksempel gjennom sosialt entreprenørskap, eller den kantianske pliktmoral.⁶ Den komparative diskursen denne oppgaven omfatter vil ta for seg politisk makt, selvoppofrelse og plikt.

Denne undersøkelsen av motivasjonen vil gi et grunnlag for å analysere ulike typer entreprenørskap i lys av Webers forslag til ”daimoner”. Weber plasserer kapitalismen inn i et fellesskap med andre. Dette gir grunnlag for en analyse av hvordan motivasjonen påvirkes av omgivelsene og betydningen av motstand fra ulike myndigheter samt effekten av ulike typer nettverk Hauge og Franklin brukte, og særlig er det interessant å vurdere deres kreativitet ut fra teori om kreative team.

⁵ (Isaacson, 2003) side 11

⁶ (Østerberg, 2002) side 386

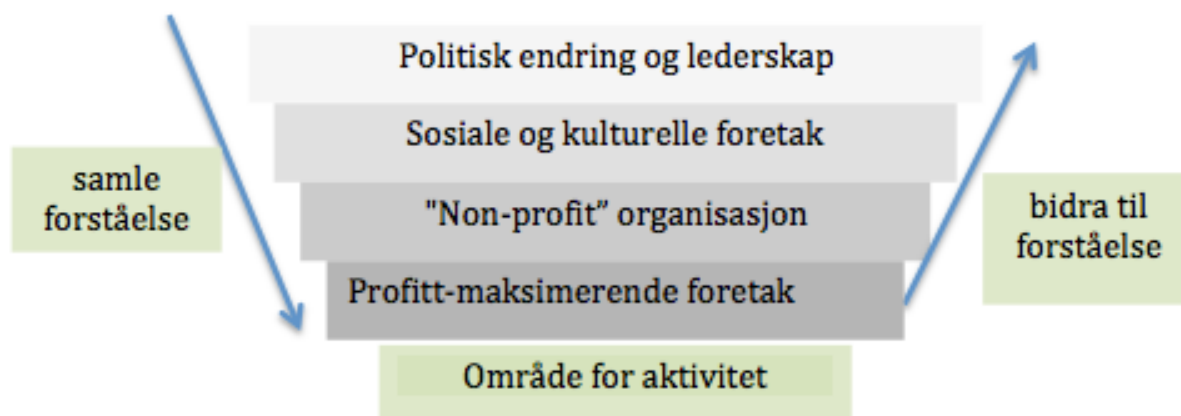
1.2. Avgrensning

Jeg vil i hovedsak benytte skrifter av Hans Nielsen Hauge frem til han ble fengslet i 1804, men jeg vil også benytte senere skrifter av ham som omhandler denne tiden.

Når det gjelder Benjamin Franklin vil jeg i hovedsak se på hans liv fram til hans andre reise til England, som diplomat i 1757, men også senere episoder og skrifter kan belyse hans tankesett og gi eksempler på hans arbeidsmetoder. Dessuten er hans møter med Adam Smith og David Hume av betydning for å sette Franklin inn i en passende kontekst.

Det er et vell av kilder både av og om begge personene. Når det gjelder Hauge har jeg valgt å ikke gå grundig inn i de teologiske debattene om hans kristne lære siden problemstillingen omhandler entreprenørskap. På samme måte har jeg ikke satt meg grundig inn i de ulike tekniske nyvinninger og naturvitenskapelige observasjoner Franklin publiserte. Her har jeg mer studert hvilke metoder han benyttet for å komme frem til sine ulike produkter og hvordan han fikk utbredt dem i samfunnet.

2. Metode med design og teorigrunnlag

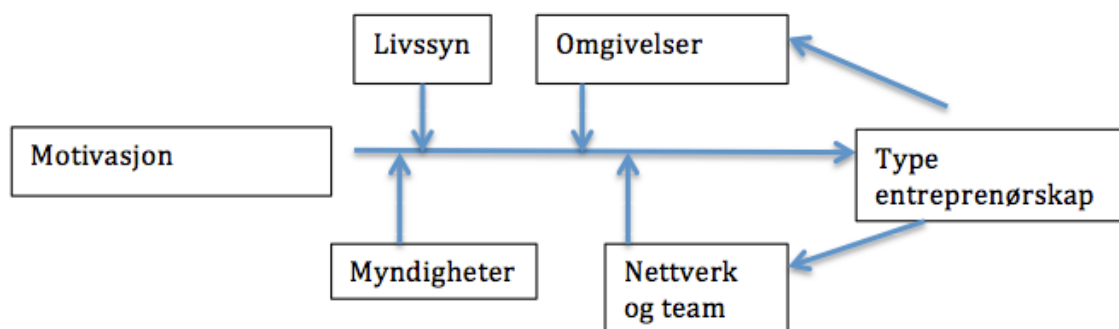

Figur 1. Hierarki av entreprenørskap i en videre sosial kontekst

Wickham har laget en modell av områder for entreprenørskap gjengitt i figur 1.⁷ Den viser at entreprenørskap kan bestå av en mengde ulike aktiviteter og på ulike samfunnsarenaer. Siden arenaene samspiller med hverandre og av og til overlapper hverandre er det klart at en entreprenør også kan være aktør på alle disse arenaene. Noen ganger skjer en forflytning over tid, andre entreprenører kan være på flere, til og med alle, samtidig. Modellen kan benyttes for å definere formålet med en entreprenørs aktivitet og forklare motivasjonen for entreprenørskap.

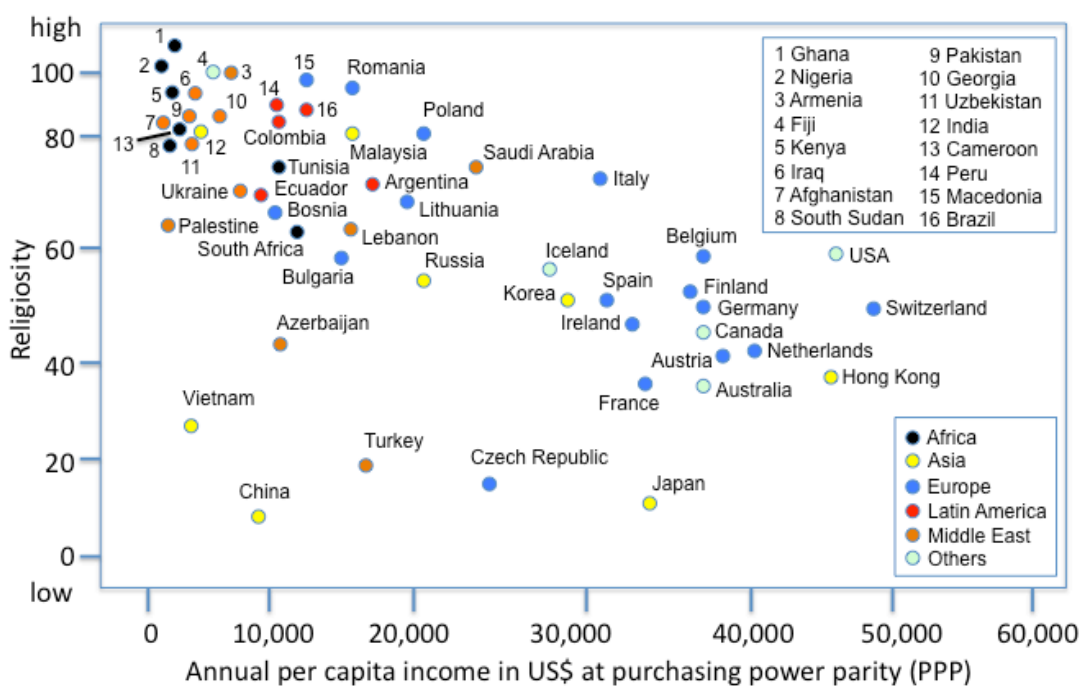
Som grunnlag for å studere motivasjonen til Benjamin Franklin og Hans Nielsen Hauge vil jeg både støtte meg på deres egne arbeider og hva andre har skrevet om dem før meg. Det hadde vært meget interessant å kunne intervjuer Hans Nielsen Hauge og Benjamin Franklin i ulike faser av deres liv. Siden dette dessverre ikke er mulig, må jeg benytte litterære kilder for å finne ut mer av hva de tenkte, hva de ville oppnå, hva som motiverte dem og hva som kan ha påvirket dem gjennom livet.

⁷ (Wickham, 2012) side 311

Figur 2. Utkast analysemodell

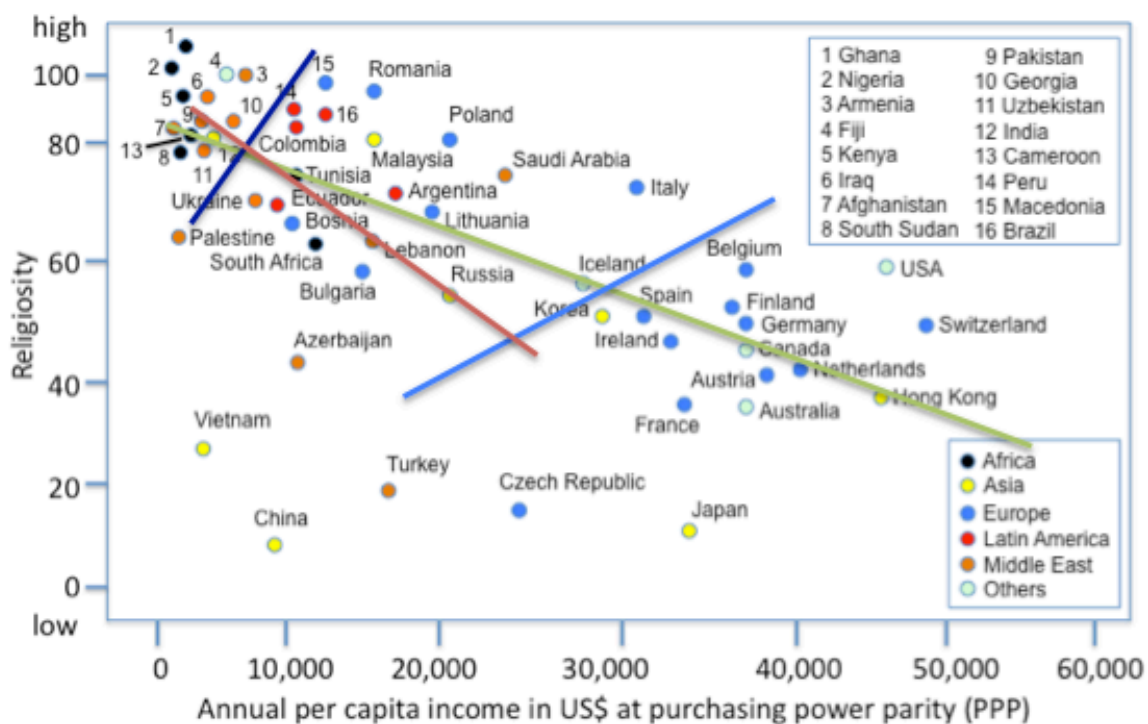
Dette gir analysemodellen vist i figur 2. Modellen viser en analyse av hvordan motivasjonen for entreprenørskap påvirkes av livssyn, motstand fra ulike myndigheter og omgivelser ellers samt de nettverk og team man er med i. Samtidig er det åpenbart at entreprenørskapet til Hauge og Franklin påvirket både omgivelsene og de nettverkene og teamene de bygde opp. Dermed oppstår ringvirkninger mellom disse faktorene over tid.

Figur 3. Oversikt over sammenheng religiøsitet og velstand.⁸

⁸ (Grytten, 2015) bilde 4

Grytten presenterer i et foredrag en mulig empirisk korrelasjon mellom religiøsitet og velstand, se figur 3: Ut fra denne oversikten kan det se ut som det er en negativ korrelasjon mellom religiøsitet og velstand, noe som ikke samsvarer med Max Weber sine teorier om at protestantismen er det som gav grunnlag for den økonomiske velstanden i den vestlige verden.⁹

	<i>Anslag trendlinje alle land</i>
	<i>Anslag trendlinje Europa, vestlige land</i>
	<i>Anslag trendlinje Afrika</i>
	<i>Anslag islamske land i Øst-Europa og vestlige deler av Asia</i>

Figur 4. Anslag over korrelasjoner mellom religiøsitet og velstand gruppert etter områder og samlet.¹⁰

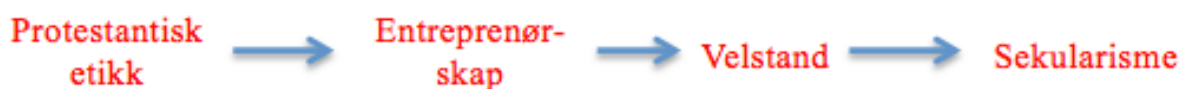
Imidlertid kan man se på ulike verdensdeler eller økonomiske områder hver for seg. Da blir trendlinjene helt annerledes, se figur 4. Det eneste området som nå ser ut å ha en negativ sammenheng mellom religiøsitet og velstand er den muslimske verden. Dette kan samsvare

⁹ (Weber, 1920, 2001) se for eksempel side 11, 41 og 44

¹⁰ Anslagene er basert på skjønn da tallmaterialet for den opprinnelige figuren ikke har vært tilgjengelig. Hensikten har vært å få frem at det er grunnlag for å drøfte konklusjoner ut fra undersøkelsen.

med undersøkelser gjort av McCleary og Barro som forsøker overføre Webers teorier om religionens betydning ved oppstarten av den industrielle revolusjon til religion som grunnlag for økonomisk vekst ved inngangen til det 21. århundre.¹¹

Gjennom fremstillingen i figur 4 ser det ut som at Weber sin teori kan stemme, men at noe skjer over tid som gjør at man i et område får en videre utvikling. Det kan være at de andre variablene i modellen i figur 2 over tid svekker innflytelsen til livssynet som initierte den økonomiske utviklingen. Grytten presenterer en modell som viser hvordan en protestantisk etikk stimulerer et vellykket entreprenørskap som dermed gir velstand i samfunnet, men som på lengre sikt kan føre til en sekularisme som fjerner menneskene fra det livssynet som gav opphav til entreprenørskapet.¹²

Figur 5. Utvikling fra protestantisk etikk til sekularisme

Max Weber beskrev dette slik:

Vi finner regelmessig de mest genuine tilhengere av den puritanske ånd i de sjikt som er på vei oppover i samfunnet, blant småborgere og farmere, mens de lykkelige besittende selv blant kvekerne, svært ofte er beredte til å fornekte de gamle idealer”¹³

Det er altså grunn til å tro at det kan være ulike virkninger på levemåten i en kultur som følge av at et livsytbasert entreprenørskap har startet med økonomisk utvikling som har ledet til en velstandsøkning.

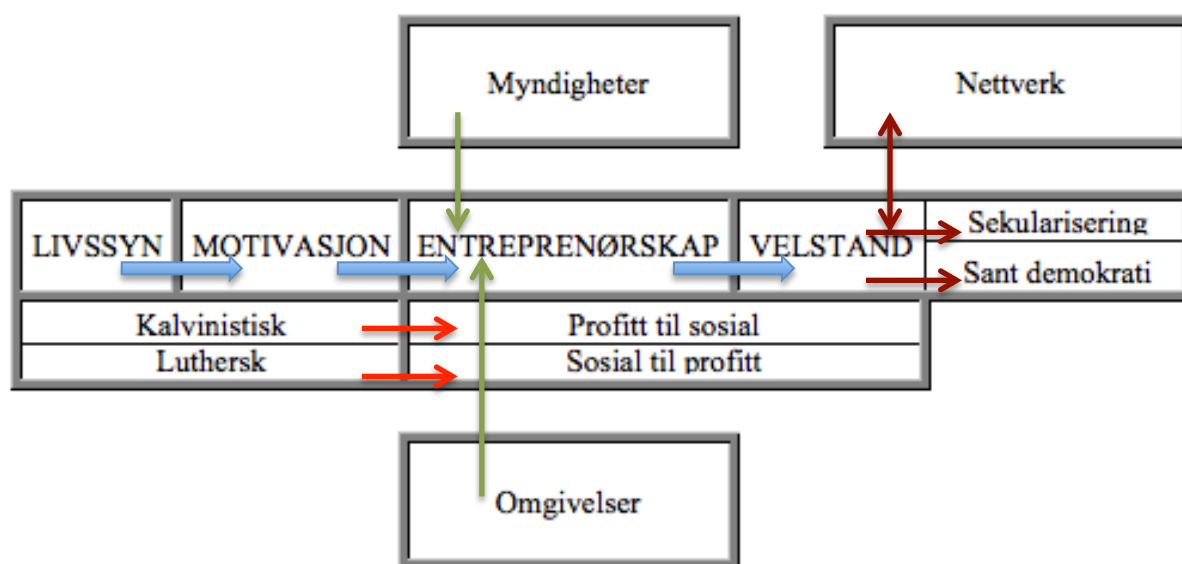
Det er en formidabel oppgave å undersøke ulike årsaker til konsekvenser av velstandsøkning empirisk. Innenfor rammen av en masterutredning har jeg valgt en kvalitativ tilnærming til problemstillingen. Jeg har også valgt ut to skriveføre entreprenører som grunnlag for undersøkelsen, den blir dermed en komparativ diskurs av Benjamin Franklin og Hans Nielsen Hauge med utgangspunkt i deres egne tekster. Som modell for sammenligningen vil jeg ta utgangspunkt i figur 6.

¹¹ (McCleary & Barro, 2006)

¹² (Grytten, 2015) bilde 6

¹³ (Weber, 1920, 2001) side 137

Kjernen i modellen er Gryttens modell i figur 5. Denne nye modellen tar utgangspunkt i at livssynet er ulikt innenfor protestantisk etikk og at det er grunnlag for å vise at motivasjonen er ulik ut fra kalvinistisk og luthersk tenkning. Modellen antyder at kalvinistisk tenkning kan gi grunnlag for at entreprenørskapet først har profitt som formål, men at denne profitten kan anvendes til sosialt entreprenørskap. Ut fra luthersk tenkning får entreprenøren motivasjon for samfunnsansvar og sosialt arbeid. Behovet for finansiering av dette kan lede til motivasjon for profittmaksimering for å skaffe kapital. Myndigheter og omgivelser påvirker entreprenørskapet i seg selv og typen entreprenørskap det er behov for og rom for.

	Myndigheter	Menigheter	Mennesker
Sekularisering	<i>Ondskap</i>	<i>Hierarkisk</i>	<i>Egeninteresse</i>
Sant demokrati	<i>Likeverd</i>	<i>Mangfold</i>	<i>Menneskeverd</i>

Figur 6. Modell for å drøfte samfunnsutvikling med utgangspunkt i et livssynsbasert entreprenørskap.

Modellen beskriver videre at bruk av nettverk kan påvirke styrken på velstanden i samfunnet. Samtidig vil også velstandsøkningen påvirke nettverket. Velstandsøkningen kan gi utslag i retning av at samfunnet sekulariseres eller går mot det jeg kaller et sant demokrati. Siden nettverkene er en del av samfunnet vil også de utsettes for det samme. Jeg har tatt med tre områder i samfunnet som grunnlag for drøfting av utviklingen.

Myndighetene kan dersom samfunnet sekulariseres enten utøve eller godkjenne det jeg kaller ondskap. Eksempler på ondskap kan være forskjellsbehandling av borgere på grunnlag av rase, kjønn, bosetning, seksuell legning eller annet. Et av de verste eksemplene er ved innføring av diktatur. Et sant demokrati har myndigheter som støtter opp om og utvikler likeverd. Borgerne har like rettigheter og behandles ut fra en grunntanke om lik verdi.

Det er kanskje en dristig påstand å si at sekularisering kjennetegnes ved at religiøse menigheter struktureres hierarkisk. Likevel vil innføring av maktstrukturer ofte føre til forskjellsbehandling. Det er også ofte samsvar mellom hierarkiske strukturer og at man fødes inn i menigheter, at en menighet blir noe man plasseres inn i og ikke velger. Det er grunn til å se på om samfunn der den eller de ledende menighetene ikke stiller krav til aktiv trosbekjennelse for å kunne ha makt i menigheten samsvarer med samfunn med økende sekularisering. Dersom menighetene i samfunnet består av et stort mangfold der medlemmene i de ulike menighetene selv har valgt tilknytning, kan det være grunn til å tro at samfunnet er mindre sekularisert og at denne aktive menighetstilknytningen samsvarer med en demokratisk utvikling i samfunnet ellers.

Et sekularisert samfunn kan kjennetegnes ved at menneskene dyrker egne interesser på bekostning av andres. En setter seg selv og sine venners behov foran andre menneskers behov og dermed rangerer man menneskers verdi. I et sant demokrati står medlemmene inne for at alle mennesker har samme verdi. Det livssynet som råder i et slikt samfunn må dermed gi menneskene det verdisynet at alle mennesker har likt menneskeverd.

2.1. Livssyn

Max Weber sine essay om protestantiske etikk og kapitalismens ånd gir grunnlag for å drøfte virkningen av entreprenørers livssyn. Weber forsøkte først å definere kapitalismens ånd gjennom mange sitater fra Benjamin Franklin.¹⁴ Historikeren Weber drøftet seg frem gjennom eksempler fra historien mot en definisjon av hva denne ånden er og hvem som har den. De utmerket seg ved en uavhengig streben etter profitt og muligheten for å oppnå profitt.¹⁵ Han

¹⁴ (Weber, 1920, 2001) side 30-32

¹⁵ (Weber, 1920, 2001) side 43

skilte dem ut fra tradisjonister, privilegerte slendrianer og spekulanter.¹⁶ Weber kom frem til at det foreligger et kall til kapitalisme hos de som har den rette ånd og han drøfter hvilken trosretning som har den beste etikken for å gi dette kallet til den rette kapitalistiske ånd.

Med hjelp av Max Weber vil jeg definere ulike livssyn som var rådende på tiden Franklin og Hauge levde. Den kristne tro var enerådende i Europa . Den preget også de amerikanske koloniene fordi kolonistene hovedsakelig var europeere. Mange av dem hadde emigrert fordi deres tro var i konflikt med de rådende kirkesamfunnene. Europa hadde lenge vært dominert av den katolske kirke med paven i Roma som øverste leder, og jeg begynner med å se på kristne som brøt med pavekirken.

2.1.1. Protestantisme

Begrepet stammer fra de som først protesterte i 1529 på at den katolske kirke forbød den lutherske lære i det Tysk-Romerske riket.¹⁷ Det ble raskt brukt både om de som fulgte Martin Luther og Jean Calvin (disse omtales under) og snart også om mange andre kristne som opponerte mot den katolske kirke, selv om de også, som for eksempel ana-baptistene, hadde andre dogmer enn Luther og Calvin. De kalles i dag like gjerne evangeliske, og ett av fellestrekkene er at de tar avstand fra tilbedelse av helgener og at Bibelen er eneste rettesnor for utarbeidelse av normer.

2.1.2. Den lutherske lære

Martin Luther var født 10. november i 1483 i Eisleben i det tysk romerske riket.¹⁸ Han var katolsk prest som la grunnlaget for den lutherske lære gjennom å sende 95 diskusjonsteser om avlatshandelen til sin biskop i 1517.

Kjennetegn ved læren i forhold til denne oppgaven er Jesus alene, Skriften alene, Troen alene og Nåden alene. Bibelen er den eneste formidlingen til oss mennesker av Guds vilje, tanke og handling. Bibelen må forstås i lys av Bibelen selv. Jesus Kristus var og er Guds sønn og det eneste som står mellom Gud og mennesker. Kun troen på at han døde for at mennesket kan stå

¹⁶ (Weber, 1920, 2001) side 54

¹⁷ (Wikipedia, Protestantisme)

¹⁸ (Wikipedia, Martin Luther)

skyldfrie for Gud er det som frelser mennesket til et evig liv i samfunn med Gud. Det kreves ingen andre handlinger for å oppnå frelse enn tro, den blir gitt alene av Guds nåde.

Denne trosretningen bredte seg særlig ut i Europa nord for Alpene og ble raskt meget dominerende i de skandinaviske landene der luthersk kristendom ble vedtatt som statsreligion med Kongen som kirkens øverste leder. Den fulgte også med tyskere og andre som emigrerte til de amerikanske koloniene. For Max Weber var den lutherske forståelsen av kallet til yrke et vesentlig skille innenfor protestantiske retninger. Luther innførte gjennom sin bibeloversettelse begrepet yrke og kall til dette og sidestilte kall til alle yrker, både innenfor og utenfor kirken.¹⁹ Imidlertid ble Luther forstått slik at når enhver skulle bli værende i sitt kall, ville det også si bli værende i sitt yrke.²⁰

2.1.3. Den kalvinistiske lære og presbyterianerne

Jean Calvin var født i Picardie i Frankrike 10. juni 1509.²¹ Han gav grunnlaget for den kalvinistiske lære som de reformerte kirkesamfunnene bygger på. Bibelen er Guds lov, men det vesentligste skillet til den lutherske kirken er den såkalte predestinasjonslæren. Det vil si at noen mennesker er forutbestemt av Gud til evig frelse, men andre er forutbestemt til evig fortapelse. Som hos lutheranerne betyr altså ikke handlinger noe for frelsen, men Calvin forkynte at det er Gud som har bestemt at du kan begynne å tro på Jesus Kristus som frelser.

Trosretningen fikk særlig fotfeste i Sveits der den i perioder har vært statsreligion. Den spredte seg også til særlig Nederland og over Nordsjøen til Skottland og videre til de amerikanske koloniene. I Skottland tok den form av presbyterianske kirker med valgte eldste som ledere i stedet for biskoper.²² Denne organisasjonsformen spredte seg utover verden. I Skandinavia har kalvinister påvirket dannelse av frikirker, men det er få kirkesamfunn som definerer seg som reformerte kirker. Vi finner i dag også presbyterianske spor gjennom at nye kristne forsamlinger velger eldste som ledere.

¹⁹ (Weber, 1920, 2001) side 56 (Bibelen, 1988)

²⁰ (Bibelen, 1988) Se 1. korinterbrev 7,21-24

²¹ (Wikipedia, Calvin)

²² (Wikipedia, Presbyterianisme)

2.1.4. Puritanisme

Protestantismen i England skilte seg ut fra resten av Vest-Europa gjennom å posisjonere den anglikanske kirke i en slags middeelvei mellom den katolske kirke på den ene side og lutherske og reformerte kirker på den andre siden.²³ En del engelskmenn var misfornøyde både med middeelveien og at kirken lå under den engelske kronen. De oppnådde sin storhetstid da de var den politiske maktbasen som Oliver Cromwell grunnla sin regjeringstid i England på.²⁴

Mange av de engelske kolonistene i Amerika både før og etter Cromwell var puritanere som flyktet fra England. De ble ofte medlemmer i de presbyterianske kirkene. Puritanerne var i opposisjon til etablerte kirkestrukturer både i den katolske og i den anglikanske kirken. De ville ha en enkel gudstjeneste, lite utsmykning, strenge regler for hva man kunne tillate seg på søndager og de levde i en misjonerende livsstil. Samtidig var de preget av predestinasjonslæren, og ifølge Max Weber ledet dette til en sterk motivasjon til gode handlinger for å overbevise seg selv og andre om at de var blant de Gud hadde utvalgt til evig liv:

*”Kallsarbeidet og det alene kan jage bort den religiøse tvil og gi vissheten om nådestanden.”*²⁵

2.1.5. Pietisme

Pietisme oppstod omtrent samtidig over hele Europa i siste halvdel av 1600-tallet.²⁶ I løpet av drøye hundre år, der religionskriger hadde preget mye av tiden, hadde også de protestantiske kirkesamfunnene blitt preget av vanekristendommen. Grunntankene i retningen kommer frem i et forord til en nyutgivelse av Johann Arndts bok ”Den sanne kristendom” i 1675. Dette forordet skrevet av Phillip Jacob Spener er senere kalt ”Fromme ønsker”. Pietismen la vekt på at folks moral skulle vise at de var kristne, gjerningene ble tillagt mer vekt selv om man fremdeles holdt fast på frelse ved nåde og tro alene. Pietistene kan sies å være det lutherske motstykke til puritanismen. Retningen ønsket at et allment prestedømme skulle stå fram og forkynde Guds ord. Deltakelse i private oppbyggelsesmøter og misjonsiver var kjennetegn på de sanne kristne.

²³ (Wikipedia, Puritanisme)

²⁴ (Store Norske Leksikon, Puritanere)

²⁵ (Weber, 1920, 2001) side 83

²⁶ (Wikipedia, Pietisme)

I Danmark-Norge ble kongehuset i en lang periode preget av disse tankene og særlig i første halvdel av 1700-tallet stod Kongen for innføringen av pietismen i kongedømmet gjennom ulike lover og støtte til konfirmasjonsundervisning og skolegang. Paradoksalt nok vedtok man innenfor samme retning Konventikkelpakaten i 1741. Den skulle begrense private oppbyggelsesmøter og tillate presten i statskirka kontrollen med slike møter. Med andre ord prøvde man å skape en kontrollert religiøs omvendelse styrt og beskyttet av staten. Det kan tenkes dette var grunnen til at pietismen så ut til å dø ut i kongedømmet mot slutten av 1700-tallet.

2.1.6. Herrnhuterne

Herrnhut står for ”under Guds omsorg” og startet på 1450-tallet som en forsamling av kristne i Bøhmen i Tyskland som hadde trosforkjemperen Jan Hus som forbilde.²⁷ På 1700-tallet opprettet greven Nikolaus Ludwig von Zinzendorf et fristed for etterkommerne av disse på sin eiendom. Han regnes som en luthersk pietistisk teolog. Mange kristne fant veien dit og levde der, mange kom på kortere besøk og mange reiste derfra for å opprette nye menigheter på nye steder, også i de amerikanske koloniene. Disse kalles vekselvis Herrnhutere og medlemmer i Brødremenigheten.

I Danmark fikk Brødremenigheten rett til å opprette sin egen by i 1783.²⁸ Mange av disse kom også til Norge og det var flere byer med aktive Brødremenigheter fra midten av 1700-tallet.²⁹ Mange av statskirkens prester hadde fra midten av 1700-tallet opphold hos grev Zinzendorf og ble regnet som herrnhutere. Det ser imidlertid ut til at aktiviteten gikk sterkt tilbake sammen med tilbaketrekningen av pietismen. Denne retningen av luthersk kristendom kan til tross for sin utadvendte holdning med å opprette menigheter i nye byer og hjelpe andre til et levende kristenliv, likevel karakteriseres som mer innadvendte.³⁰ Man var opptatt av å finne nåden ved Jesus og hadde ingen tanke om at funnet av denne skulle manifesteres i noen ytre handlinger. Max Weber mener denne retningen derfor ”ikke ansporer til rasjonelt arbeid med gode gjerninger”.³¹

²⁷ (Wikipedia, Brødremenigheten)

²⁸ (Wikipedia, Christiansfeld)

²⁹ (Bang, 1874) side 75 og (Kullerud, 1996) side 57

³⁰ (Norsk Biografisk Leksikon)

³¹ (Weber, 1920, 2001) side 104-105

2.1.7. Metodistene

Max Weber vier også metodistene og deres grunnlegger John Wesley noe oppmerksomhet. Han sidestiller dem med herrnhuterne, bare med utspring i kalvinistiske tradisjoner i England og USA. Deres kjennemerke er muligheten for glede over full frelsesvisshet i motsetning til de opprinnelige kalvinistenes ”gretne bekymring”.³² Weber avviste at metodistene bidro positivt til å utvikle den protestantiske kallsetikken.

I de amerikanske koloniene bidro metodistene sterkt til det som kalles den store oppvåkningen frem mot midten av 1700-tallet. George Whitefield sto i spissen for denne og hans kommunikative evner interesserte og inspirerte mellom andre Benjamin Franklin.³³

2.1.8. Kvekerne

En siste retning for å danne bakteppet for Franklin og Hauge sine liv, er kvekerne. Deres enkle livsstil har mye felles med puritanerne, men de ble raskt langt mer konkrete i sine krav til ytre handlinger. De springer også ut av den anglikanske kirke i England på 1600-tallet.³⁴ Mange utvandret til de amerikanske koloniene, særlig til kolonien Pennsylvania etter at eieren William Penn sluttet seg til kvekerne i 1667. Deres tro på at Gud hadde nedlagt noe godt i alle mennesker gav dem stor anseelse for deres sosiale arbeid. På den annen side var deres pasifisme en stor utfordring for andre for eksempel under kolonistenes krigføring mot indianere og franskmenn. Også nordmenn fikk etter hvert kontakt med kvekerne, særlig de sjøfolkene som satt i engelsk fangenskap under Napoleonskrigene først på 1800-tallet.³⁵

Max Weber undersøkte alle disse livssynenes teologiske grunnlag for å utvikle en kapitalistisk ånd der formålet var å skape verdier som kunne reinvesteres i stadig nye virksomheter. Weber påpekte skillet mellom statskirkenes tilbøyelighet til å påtvinge samfunnet en bestemt ytre holdning og sektenes, særlig baptistenes, mulighet for en frivillig tilslutning.³⁶ Han konkluderte ikke selv i sine undersøkelser, men det synes som han mente at bare puritanere og kvekere bidrar til å utvikle en kapitalistisk ånd. De andre retningenes tilbøyelighet til å stole på nåden alene eller følelsen av å være frelst, gjør at de ikke får sterk nok motivasjon til at de

³² (Weber, 1920, 2001) side 108

³³ (Isaacson, 2003) side 110

³⁴ (Wikipedia, Vennenes Samfunn)

³⁵ (Hauge, 1961) for eksempel side 176

³⁶ (Weber, 1920, 2001) side 118

vil utvikle en slik ånd. Luthersk teologi om at enhver bør bli værende i sin stand kan til og med motvirke kapitalisme, mens kalvinistenes forsett om å være Gud til ære fremmer tilpasning og oppmuntrer til arbeidsdeling ut fra størst mulig felles nytte. Sekter som trakk seg tilbake fra denne verden ville ikke bidra til samfunnsutvikling.

Nyere forskning fra Kibera-slummen i Nairobi, Kenya tyder på at å se på entreprenørskap som et kall og tjeneste til Guds ære gir mer etisk bedriftsledelse og bedre avkastning enn nytte- og pliktetikkk.³⁷ Det ser også ut til at pinsebevegelsen med baptistiske røtter ikke klarer å gi en samfunnsøkonomisk positiv utvikling, selv om den kan gi fattige en tryggere tilværelse.³⁸

2.2. Omgivelsene og myndighetene

Det var imidlertid ikke bare innenfor kirker og forsamlinger av kristne at nye tanker og retninger vokste frem på denne tiden. ”*Hele perioden fra Descartes³⁹ til Kant⁴⁰ kan for så vidt kalles en 'opplysningstid' fordi fornuft og forstand gjorde stadig nye fremstøt og erobringer på de tradisjonelle orienteringsmåtenes bekostning*” hevder Trond Berg Eriksen.⁴¹

2.2.1. Opplysningstiden

Samtidig som religionskrigene i Europa skapte grobunn for tvil om hva som var rett og galt ut fra kristen tenkning kom naturvitenskapen frem med nye forklaringsmodeller i forhold til de som tidligere var etablert ut fra tro og tradisjoner.⁴² Gjennom forskere som Isaac Newton utviklet selvfølgelig naturvitenskapen seg voldsomt i denne tiden, men også innenfor filosofien kom stadig nye stemmer inn. Samfunnsutvikling og politikk ble selvfølgelig påvirket av de nye tankene, og teologien ble naturlig nok utfordret.

³⁷ (Brandsdal, 2010)

³⁸ (Deacon, Pentecostalism and development in Kibera informal settlement, Nairobi, 2012), (Deacon & Lynch, Allowing Satan in? Moving Toward a Political Economy of Neo-Pentecostalism in Kenya, 2013)

³⁹ René Descartes levde fra 1596 til 1650

⁴⁰ Immanuel Kant levde fra 1724 til 1804

⁴¹ (Eriksen, 2002) side 165

⁴² (Wikipedia, Opplysningstiden)

I Norge er Ludvig Holberg den forfatteren som står fram som representant for denne tiden. I sin bok ”Moralske Tanker” fra 1744 brukte han opplysningstidens metaforer når han kommenterte statspietismen.⁴³ Ved slutten av 1700-tallet var mange prester og embedsmenn, det vil si de som hadde utdannelse, preget av den rasjonalismen som var en sterk strømning i opplysningstiden. Fra Bibelen forkynte de det som samsvarte med deres fornuft.⁴⁴ De så som sitt kall å opplyse folket, blant annet gjennom leseopplæring, og mange av dem hadde nok større både interesse og evner innen naturvitenskapelig arbeid enn teologi. Dette førte til spenninger mellom prestene og de i folket som var mer opptatt av et mer pietistisk levesett. Ut fra dette bredte det seg en oppfatning av konflikt mellom tro og vitenskap.

Mange innenfor de kristne livssynsretningene jeg har omtalt tidligere hevdet at opplysningstidens fremste menn ikke kunne være kristne fordi de utfordret kristne grunnsetninger. Pontoppidan skrev at Djvelen ”angriper ... mennesket ved å få det i kontakt med svermere eller gudsfornekttere, eller med bøker som litt etter litt undergraver grunnen.”⁴⁵ En del av rasjonalistene på sin side mente at kristne måtte avsverge troen og komme til fornuft.

Fremdeles mener mange man må velge mellom tro og vitenskap. I denne oppgaven skal jeg sammenligne Benjamin Franklin og Hans Nielsen Hauge som levde i denne mulige konflikten mellom den tradisjonelle tenkemåten basert på kristne dogmer og opplysningstidens utfordringer. Da vil jeg først sannsynliggjøre at det er mulig å både påvirke og være påvirket av opplysningstidens tanker samtidig som man står trygt i et kristent livssyn. Til dette vil jeg se på arbeidet til to skotske filosofer, Adam Smith og David Hume.

2.2.2. David Hume

Adam Smith kalte vennen David Hume ”by far the most illustrious philosopher and historian of the present age”.⁴⁶ Hume ble født i Edinburgh i 1711 og utgav i perioden 1754-1762 historieverket *History of England* (6 bind) som Smith siterte i ”*Wealth of Nations*”. Petter

⁴³ (Kullerud, 1996) side 40

⁴⁴ (Bang, 1874) side 165

⁴⁵ (Pontoppidan, 1727, 2002) side 30

⁴⁶ (Smith, 1776) Bok 5, Kapittel 1, Del 3, Artikkel 3, i denne utgaven side 430

Nafstad regner Hume blant empiristene innenfor filosofien og som kanskje den mest kjente filosofen i ”The Scottish Enlightenment”.⁴⁷

Hans grunnleggende idèteori gikk ut på at alt som viste seg for et menneskes bevissthet var persepsjoner og disse var av to slag; inntrykk og idéer. Idéene var kopier av sanseintrykk og refleksjonsinntrykk.⁴⁸ Disse refleksjonsinntrykkene bygget på idéer lagret i hukommelsen.⁴⁹ Hume er kjent for sin analyse av årsaksrefleksjonen som han mente var eneste grunnlag for å etablere interessant kunnskap om virkeligheten. Når det gjelder moral, mente Hume den ikke lot seg utlede av fornuften, ”for fornuften alene kan ... aldri ha en slik innvirkning. Derfor er det hensiktsløst å hevde at de moralske regler oppdages ved fornuftsslutninger alene.”⁵⁰

Humes menneskesyn innbefattet at alle mennesker har i seg et krav om å være moralske og forutsetninger for å vise omsorg.⁵¹ Han mente moralen styres av en sympatifølelse som fins i vår natur. Et hvert menneske vil oppleve å måtte velge mellom egeninteresse og felleskapets interesser. Hume mente moralen denne mektige kraften iverksetter er innrettet slik at de plikter den gir til felleskapets beste også er til individets beste. Ut fra dette regnes Hume som en konsekvensetiker. Mennesket gjør godt for sine medmennesker fordi dette også er til beste for mennesket selv.

Hume skrev to avhandlinger om religion, og det debatteres fremdeles hvilket syn Hume selv hadde på eksistensen av en Gud.⁵² Hume avviste argumentasjonen i en del forsøk på å bevise at Gud eksisterer. Samtidig mente han ethvert fornuftig menneske må tro det finnes en Gud. R. Douglas Geivett mener Hume gjør feil i å gå gjennom argumentene for Guds eksistens ett for ett, man bør i stedet bygge opp en kumulativ argumentasjon som leder til konklusjonen at Gud eksisterer.⁵³ Det debatteres fremdeles om Hume kan regnes som kristen eller som en

⁴⁷ (Hume, «Dialogues concerning Natural Religion (1779) og The Natural History of Religion (1757)», 2002 (1779,1757)) forord av Petter Nafstad, side 10

⁴⁸ (Hume, En avhandling om menneskets natur, 1739, 2009) side 386

⁴⁹ (Vestre, 2002) side 197

⁵⁰ (Hume, En avhandling om menneskets natur, 1739, 2009) side 386

⁵¹ (Hauge & Haga, 2014) side 179 - 181

⁵² (Hume, «Dialogues concerning Natural Religion (1779) og The Natural History of Religion (1757)», 2002 (1779,1757)) Petter Natstad side 36 og 38 i forordet.

⁵³ (Geivett, 2005) side 316

skeptisk agnostiker. Sannsynligvis vil de fleste forskere i ettertid ta han til inntekt for sitt eget syn.⁵⁴

I sammenheng med denne utredningen er David Hume også interessant fordi han ble omtalt av Benjamin Franklin:

*” But that excellent Christian David Hume, agreeable to the Precepts of the Gospel, has received the Stranger, and I now live with him at his House in the new Town most happily.”*⁵⁵

Benjamin Franklins oppfatning av Hume som en utmerket kristen ble neppe delt av alle samtidige kirkefedre. En mulig forståelse av Hume er at han tilbakeviste både religiøse argumentasjoner og religiøse institusjoner som forsøkte å bevise Guds eksistens fordi Gud bare er noe man må velge å tro eller la være å tro på. Dermed ble han en farlig motstander både for mange etablerte kirkefedre innenfor statsreligioner som katolske og reformerte kirkesamfunn og teologer og ledere av fremvoksende retninger som metodisme og puritanisme. Men Hume bodde i et sterkt presbyterianske område med kalvinistisk pregede kirkesamfunn, og det er mulig at han der med sin skepsis for de etablerte kirker og deres presteskap likevel der kunne regnes som en god kristen bror.

2.2.2.1. Immanuel Kant

David Hume døde i 1776 og selv om Immanuel Kant tillegger Hume æren for sin oppvåkning, var det først i 1930-årene Hume ble hentet fram i lyset igjen gjennom fremveksten av den analytiske filosofien. Kant selv mente for øvrig Hume sin etikk ble alt for vinglete, og gjennom kritikken av Hume kom han frem til sine kategoriske handlingsregler om at enhver handling bør måles ut fra om den kan gjøres til en almen lov.

Tilstedeværelsen av frihet og autonomi var forutsetninger for moraliteten, ifølge Kant.⁵⁶ Han mente også at den enkeltes handlingsfrihet måtte kunne begrenses for å bevare friheten for alle. Han fant en eneveldig, undertrykkende statsmakt uakseptabel. Kant ble en forkjemper for pliktetikken. Handlinger skal føre til nytte for så mange som mulig, samtidig som mennesket har en rett og plikt til å gjøre noe for mennesker, uavhengig av de konsekvensene det

⁵⁴ (Vestre, 2002) side 204

⁵⁵ (Franklin, Letter to Strahan, 1771)

⁵⁶ (Hauge & Haga, 2014) side 198-206

innebærer. Ideene om rett handling mener Kant kommer fra Gud. Den som handler rett vil, om ikke før, få sin lønn i himmelen.

2.2.3. Adam Smith

Adam Smith var født i 1723 i Kirkcaldy i nærheten av Edinburgh i Skottland. Han ble i 1752 professor i logikk ved universitet i Edinburgh og i 1752 professor i moralfilosofi. Han ga i 1759 ut forelesningene sine i boken ”The Theory of Moral Sentiments” (MS) som han reviderte seks ganger. Etter å ha vært privatlærer i Europa i tre år og samlet informasjon om økonomi og historie fra ulike deler av verden, arbeidet han med base i Kirkcaldy til han i 1776 gav ut ”An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations” (WN).⁵⁷ Boken ble revidert fem ganger, første gang allerede samme år. I denne andre utgaven hadde Smith med et tillegg ”Om Religion” (OR)⁵⁸ som ikke trykkes i alle utgaver i moderne tid, men som er meget relevant for denne oppgaven. I 1777 flyttet Smith igjen til Edinburgh der han var tollinspektør til sin død i 1790. Han regnes som den moderne økonomiens far ut fra sine teorier om hvordan markedets tilbud og etterspørsel styrer fastsettelse av pris og produksjonsvolum.

Mindre kjent er det kanskje at han i sitt tillegg OR drøftet den mest hensiktsmessige måten for fremvekst av ulike kirkesamfunn ved bruk av teorier om etterspørsel og tilbud.⁵⁹ Han drøftet også konsekvenser av den monopolsituasjonen en statskirke medfører. Matt Cole og Walter E. Block drøfter Adam Smith sine teorier om fremveksten av nye religiøse grupperinger i lys av blant annet teorier om entreprenørskap. Smith viste blant annet til en utvikling religionsentreprenører vil gjennomgå:

*The clergy of an established and well-endowed religion frequently become men of learning and elegance, who possess all the virtues of gentlemen, or which can recommend them to the esteem of gentlemen; but they are apt gradually to lose the qualities, both good and bad, which gave them authority and influence with the inferior ranks of people, and which had perhaps been the original causes of the success and establishment of their religion.*⁶⁰

⁵⁷ (Smith, 1776, 2008) Forord av redaktør Kathryn Sutherland

⁵⁸ (Smith, 1776) Bok 5, Kapittel 1, Del 3, Artikkel 3, i denne utgaven side 429

⁵⁹ (Cole & Block, 2013). De går gjennom ulike artikler fra de siste femti årene som drøfter Smiths tillegg ”Om religion”

⁶⁰ (Smith, 1776) side 429

Cole og Block konkluderer med at Smith foretrakk en stor mengde frie og uavhengige menigheter som ved at medlemmene lett kunne bytte fra en tilbyder av religiøst fellesskap til en annen ville regulere hverandre og hindre opprettelsen av menigheter som skapte strid og uro i samfunnet. Larry Witham viser til at Smith var sterk motstander av en religiøs tro som utarter til det mange i vår tid kaller fanatisme.⁶¹ Smith skrev:

*”The teachers of each little sect, finding themselves almost alone, would be obliged to respect those of almost every other sect, and the concessions which they would mutually find it both convenient and agreeable to make to one another, might in time probably reduce the doctrine of the greater part of them to that pure and rational religion, free from every mixture of absurdity, imposture, and fanaticism, such as wise men have in all ages of the world wished to see established ...”*⁶²

Det er ulike tolkinger av hva Smith egentlig mente om sekter. Han var en talsmann for en rasjonell gudstro, og mente nok at mange små menigheter vil forhindre fanatisme og religiøs blindhet. Derfor anbefalte han markedsløsningen som regulerte alle trosretninger inn mot en fredelig sameksistens. Hans ”second best” løsning var den presbyterianske kirke med sin flate organisasjonsstruktur og få krav til handlinger fra sine medlemmer. Statskirker innenfor den reformerte retningen kunne også aksepteres så lenge den ikke undertrykte menigheter utenfor denne. Smith var kritisk til maktsøkende kirkeledere.

I starten av MS brukte han den uunngåelige døden som en grunnleggende faktor for å begrunne de menneskelige følelser.⁶³ Smith unnlot å trekke inn i drøftingen Bibelens lære om livets to utganger.⁶⁴ Det er lett å forstå at mange ut fra dette vil avvise at Adam Smith var kristen. Han etterlot ingen spor av å ha gjennomgått en kristen omvendelse som puritanere og pietister, på samme vis som mange kristne i dag, krevde. Likevel er hele hans verdensbilde i samsvar med et kristent verdensbilde hvis vi husker på at Skottland var sterkt preget av reformert kristentro.

⁶¹ (Witham, 2011)

⁶² (Smith, 1776) side 432

⁶³ (Smith, 1759. 2009) Part I, Section I, Chapter I, side 17-18

⁶⁴ (Bibelen, 1988) for eksempel Lukas-evangeliet kapittel 16, fra vers 22.

Anne Hinderaker Myklebust viser i sin masterutredning til at betydelige deler av Smiths etikk er i samsvar med kristen etikk.⁶⁵ I del tre av ”The Theory of Moral Sentiments” bygget han opp sin etikk ut fra David Humes sin tanke om at det ligger en sympatifølelse inne i hvert enkelt menneske. Smith relaterte et menneskes refleksjoner over egen handling til hvordan de oppfattes av andre. Deretter trakk han inn hvordan mennesket selv ønsker egne handlinger skal være ut fra hva man ønsker å se hos andre. Men når mennesket selv ikke lenger strekker til for å vurdere rett og galt, kom Smith frem med ”The Author of Nature”, ”The Great Judge of the Hearts” og ”The Creator of the World” som den objektive dommer over våre handlinger. Smith var altså enda tydeligere enn Hume på at det er en Gud som styrer våre moralske følelser. Smith snakket også om ”demons” som plager samvittigheten vår, så han kan ha vært inspirator for Webers bruk av begrepet.

2.2.4. Merkantilisme

Adam Smith regnes som opphavsmannen til teorier som ledet de europeiske nasjonene over fra merkantilisme til liberalisme som økonomisk system. Merkantilismen baserte seg på at salg til utlandet av varer skulle gi landet rikdom gjennom import av edle metaller, fortrinnsvis gull og sølv, som betaling for varene.⁶⁶ Adam Smith mente fremme av eksport og restriksjoner på import var merkantilismens viktigste virkemidler for å gjøre et land rikere.⁶⁷ For å sikre en rimelig produksjon innførte myndighetene restriksjoner på handel og industrivirksomhet. Lønningene ble holdt nede og egen matproduksjon ble heller ikke verdsatt da denne ikke gav eksportinntekter. Rettigheter ble gitt i arv og holdt innenfor adelsstand og borgerskap. Det ble også opprettet tollmurer for å hindre import av varer som kunne redusere nasjonens handelsinteresser.

Videre var det forbudt for håndverkere å reise utenlands for å dele sin kompetanse. Mengden av lærlinger var begrenset. Smith mente at produksjonens formål er forbruk. Alle restriksjonene styrker kapitalen til produsentene og gir ulemper til forbrukerne. Særlig straffene for å dele kunnskap med utlendinger mente Smith stred mot den personlige friheten man ellers var opptatt av å verne om. Smith argumenterte ut fra en underliggende tanke om at

⁶⁵ (Myklebust, 2008) side 18

⁶⁶ (Store Norske Leksikon, merkantilismen)

⁶⁷ (Smith, An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, 1776) Bok 4, Kapittel 8, side 348 og videre.

alle mennesker har samme verdi, ikke bare arbeidere likt med godseiere, men også utlendinger likt med briter.

2.2.5. Liberalisme

I WN viste Adam Smith hvordan merkantilismen førte til dårlig ressursutnyttelse og hvordan frihandel kunne åpne handelen mellom land og være til berikelse for alle.⁶⁸ Monopolene som merkantilismen skapte og vedlikeholdt førte til dårlig ressursutnyttelse og fratok folk muligheten til å skape sin egen inntekt. Også innbyggerne i de amerikanske koloniene ble urettferdig behandlet, i følge Smith:

*“To prohibit a great people, however, from making all that they can of every part of their own produce, or from employing their stock and industry in the way that they judge most advantageous to themselves, is a manifest violation of the most sacred rights of mankind.”*⁶⁹

Smith sitt menneskesyn gjorde også at han opplevde handelsprivilegiene som urettferdige. Det er et godt eksempel på kristent menneskesyn når han hevdet at fornuftige godseiere ...

*“ divide with the poor the produce of all their improvements. They are led by an invisible hand to make nearly the same distribution of the necessaries of life, which would have been made, had the earth been divide into equal portions among all its inhabitants ”*⁷⁰

På samme måte vil det å gi alle samme muligheter for tilgang på varer og tjenester være et uttrykk for likeverd. Likeså at mennesker har mulighet til å skaffe seg kunnskaper og mulighet for å dele sin kompetanse med utlendinger eller i andre land. Også muligheten for å bygge opp kapital og fritt investere den regnes med i liberalismen. Innføringen av liberalismen innebar derfor endringer i inntektsfordelingen og maktfordelingen i de etablerte samfunnene.

Den lutherske kallsforståelsen innebar en støtte til stendersystemet og var en støtte til opprettholdelse av privilegiene og laugsvesenet innenfor merkantilismen. I Skandinavia bidro

⁶⁸ (Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, 1776) For eksempel Bok 4 kapittel 7 del 2, side 330-331

⁶⁹ (Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, 1776) Bok 4 kapittel 7 del 2, side 313

⁷⁰ (Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, 1759. 2009) Bok 4 kapittel 1, side 215

dette til å forene den lutherske statskirken, embedsmennene og handelsmennene. Dette ble i Norge avvirket fra 1840-årene gjennom særlig arbeidet til professor Anton Martin Schweigaard og statsminister Fredrik Stang.⁷¹

2.3. Motivasjon; Indre, ytre og prososial

Ut fra at typen entreprenørskap kan endres over tid og sammenhengen mellom religiøsitet og velstand ser ut til å endres over tid, har jeg valgt å definere motivasjon ved å bruke Edgar Schein sin gjennomgang av et utviklingsmessig og situasjonsmessig syn på motivasjon som teorigrunnlag.⁷² Motiver, behov, evner, holdninger og verdier endres og utvikles gjennom hele menneskelivet. Konfliktløsningsprosesser er hovedpoenget med livet, ifølge Schein. Disse former våre individuelle personligheter gjennom at vi lærer å utvikle forsvarsmekanismer både mot indre forventninger og ytre hindringer og press.

Gjennom å studere et menneskes sosialiseringprosesser på forskjellige livsstadier kan vi få innsyn i personens motiver eller verdier. Schein benytter teorier fra Sigmund Freud og andre om egoidealet, det sett av mål og verdier vi prøver oppnå og som vi selv bruker som målestokk for egen suksess. Dette sammenfaller bra med nevnte Webers daimon – den guddommen som styrer oss. Schein omtaler egoidealet som en innlært del av selvet, det gjenspeiler verdiene i hovedkulturen vår, normene i subkulturen eller vennegruppen og verdiene innenfor selve familien. Den sterkeste og viktigste motivatoren blir da

”behovet for å opprette og utvikle sitt selvbegrep og sin selvaktelse”⁷³

Organisasjonspsykologen Schein er opptatt av relevansen til yrkesvalg og karriereutvikling for motivasjonen. Det mennesket gjør daglig for å tilfredsstille grunnleggende økonomiske behov finner han sentralt for personenes selvbegrep, det blir en kilde til selvaktelse. Schein refererer Donald E. Super sin modell som viser en persons utvikling av selvbegrep under påvirkning av endring i ytre realiteter, se tabell 1:⁷⁴

⁷¹ (Brautaset, 2002) side 44

⁷² (Schein, 1980) side 95

⁷³ (Schein, 1980) side 100

⁷⁴ (Schein, 1980) utformet på bakgrunn av opplisting side 106

Selvbegrep	Ytre påvirkning
1. Utforskning	Opplevelser i barne- og ungdomsårene
2. Realitetsutprøving	Overgang fra utdanning til yrkesliv, de første yrkeserfaringene
3. Prøving og eksperimentering	Forsøk på å realisere selvbegrepet ved å legge karriereplaner
4. Etablering	Realisering og modifisering av selvbegrepet et stykke ute i karriereårene
5. Opprettholdelse	Bevaring og fortsatt realisering av selvbegrepet
6. Nedgang	Nye justeringer av selvbegrepet etter at ens yrkesrolle er opphørt

Tabell 1. Supers Utviklingsmodell

Schein sammenholder også grunnleggende motivasjonsteorier fra ulike forskere som tar utgangspunkt i et menneskes primærbehov. Maslow rangerte grunnleggende menneskelige behov i en hierarkisk orden og hevdet behov av lavere orden måtte tilfredsstilles før de av høyere orden kunne aktiveres.

Maslows kategorier (Hierarki)	Alderfers kategorier	McClellands behov	Herzbergs faktorer (Realisert hierarki)
1. Fysiologiske behov	Eksistensbehov		Arbeidsbetingelser
2. Trygghetsbehov (materielle) (interpersonlige)		Makt	Lønn & fordeler
3. Samhørighet, kjærlighet, sosiale behov	Behov for forbindelser	Samhørighet	Arbeidsledelse
4. Behov for selvaktelse (feedback fra andre) (selvbekreftende aktiviteter)	Vekstbehov	Prestasjoner	Arbeidskamerater
5. Selvrealisering			Anerkjennelse Ansvar
			Utfordring i arbeidet

Tabell 2. Sammenligning av grunnleggende motivasjonsteorier⁷⁵

⁷⁵ (Schein, 1980) side 110

Alderfer grupperte Maslows behov i tre hovedkategorier; behovene for eksistens, å ha forhold til andre og opplevelse av personlig vekst. McClelland fokuserte på ledere og deres behov for prestasjoner, makt og samhørighet. Disse ville endre seg med endring i lederposisjon. Sammenhengen illustreres i tabell 2.

Herzbergs teorier om hygiene- og motivasjonsfaktorer tas også med her selv om de skiller seg litt ut fra de andre. Disse var imidlertid vesentlig for Hackman og hans kollegers arbeid med utforming av kritiske psykologiske tilstander for en arbeiders motivasjon. Schein sammenfatter disse som gjengitt i tabell 3.

SENTRALE ARBEIDS- DIMENSJONER	KRITISKE PSYKOLOGISKE TILSTANDER	RESULTATER
Ferdighetenes spennvidde		Høy indre motivasjon
Oppgavens identitet	Hvor meningsfullt man synes at arbeidet er	Arbeidsytelser av høy kvalitet
Oppgavens betydning		
Selvstendighet	Hvor mye ansvar man føler for arbeidsresultatet	Stor tilfredshet med arbeidet
Feedback	Kjennskap til de faktiske resultatene av arbeidet	Lavt fravær og liten gjennomtrekk
MODERERENDE FAKTORER:		
Evner og ferdigheter		
Intensiteten i den ansattes vekstbehov		
Tilfredshet med helhetsbildet		

Tabell 3. Modell av Hackman og Oldhams kritiske psykologiske tilstander.⁷⁶

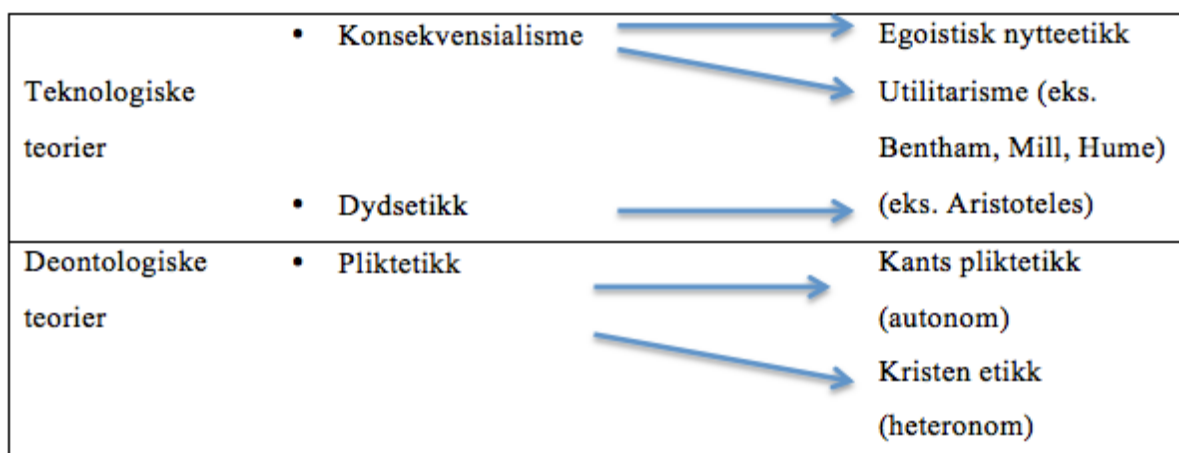
Katz dro inn tidsbegrepet i denne modellen og hevdet i følge Schein at man gjennomgår tre perioder i alle jobber:⁷⁷

⁷⁶ (Schein, 1980) side 113

1. Sosialisingsfasen med fokus på oppgavens betydning og feedback,
2. Fornyelsesfasen når alle sider ved jobben er viktige,
3. Tilpasningsfasen når helhetsbildet-faktorene får størst betydning.

Med bakgrunn i disse teoriene grunnlagt på biologisk basert psykoanalyse, sosialisering og yrkesutvikling kan vi også se på entreprenørers motivasjon. Det er vanlig å dele motivasjon opp i ytre, indre og prososial motivasjon. Disse er drøftet av Kuvaas & Dysvik som har sett på menneskelige ressurser som grunnlag for økt lønnsomhet.⁷⁸ De kaller ytre motivasjon en atferd hvor kilden til motivasjonen ligger utenfor det å utføre jobbaktiviteten, men i stedet er knyttet til resultatet som følge av den, for eksempel bonuser, ekstra fridager eller opprykk til en bedre betalt stilling.

Indre motivasjon skapes i følge Kuvaas & Dysvik av opplevelse av mening, ansvar og kunnskap. Dette fås gjerne i jobber som krever variasjon i ferdigheter og som gjør at arbeideren identifiserer seg med oppgaven og ser betydningen av denne, jamfør Hackman & Oldham.⁷⁹ For en entreprenør er det lett å se at den indre motivasjonen kan være stor. Selvstendigheten i arbeidet vil naturlig nok også kunne være rikelig til stede, men muligheten for feedback vil avhenge av sosiale relasjoner og relasjoner i nettverk.

Figur 7. Oversikt over typer etikk⁸⁰

⁷⁷ (Schein, 1980) side 117

⁷⁸ (Kuvaas & Dysvik, 2012) side 52

⁷⁹ (Kuvaas & Dysvik, 2012) side 65

⁸⁰ (Myklebust, 2008) side 12

Myklebust (2008) drøfter motivasjon ut fra en modell for etikk gjengitt i figur 7. Man kan finne igjen elementer fra Adam Smith i alle etikkene i figuren. Myklebust mener Smith opererer med to grunnlag for motivasjon; menneskets egeninteresse og sympati for våre medmennesker.⁸¹ Den ytre motivasjonen baserer seg på mennesket er drevet av konsekvensialisme. I Adam Smiths ”An Inquiry into the Nature and Causes of the wealth of Nations” står nok egeninteressen i fokus. Likevel må dette leses i lys av hans første verk ”The Theory of Moral Sentiments” som mer gir et fundament for det som er rettferdig og dydig, noe også egeninteressen bør samsvare med. Smith er ganske i samsvar med teoriene om egoidealet når han hevder at:

”As the love and admiration which we naturally conceive for some characters, dispose us to wish to become ourselves the proper objects of such agreeable sentiments; so the hatred and contempt which we as naturally conceive for others, dispose us, perhaps still more strongly, to dread the very thought of resembling them in any respect.”⁸²

Smith definerer en ytre motivasjon som det ytre menneskets motivasjon; man vil etterstrebe ros fra andre og unngå å bli klandret for noe:

”The jurisdiction of the man without, is founded altogether in the desire of actual praise and in the aversion to actual blame.”⁸³

Den indre motivasjonen er grunnlagt i behovet for å være prisverdig i motsetning til klanderverdig, i ønsket om å inneha egenskapene og utføre de handlingene vi setter pris på hos andre mennesker. Men hvor kommer utvelgelsen av de egenskapene og handlingene fra og hva skjer nå disse kommer i konflikt med vurderingene til det ytre mennesket? Smith sitt svar er:

”In such case, the only effectual consolation of humbled and afflicted man lies in an appeal to a still higher tribunal, to that of the all-seeing Judge of the world, whose eye can never be deceived and whose judgments can never be perverted”⁸⁴

Smith sin etikk kan kalles kristen fordi han mener ledetråden til å gjøre de valgene som gjør oss lykkelige i dette livet, ligger i det som leder til et liv i fremtiden etter møtet med denne ”all-seeing Judge of the world”. Den indre motivasjonen styres altså av en guddom ifølge

⁸¹ (Myklebust, 2008) side 19

⁸² (Smith, 1759,2009) side 141

⁸³ (Smith, 1759, 2009) side 152

⁸⁴ (Smith, 1759, 2009) side 154

Smith. Denne guddommen gir mennesket verdier som styrer oppfatningen av hvor meningsfullt arbeidet er.

Kuvaas & Dysvik drøfter virkningen av en prososial motivasjon hvor atferd blir utført med et ønske om å etterleve organisasjonens normer og verdier, gjerne som følge av at medarbeiderne identifiserer seg med organisasjonen.⁸⁵ Forskningen på prososial motivasjon bygger mye på sosial bytteteori og forskning på organisasjonsforpliktelse. Når denne oppgaven omhandler entreprenørskap basert på en relasjon til en guddom, kan dette sees som at man gir sitt liv til denne guddommen og at man da forventer å få noe igjen. Man kan også bruke dette ut fra at man relaterer og forplikter seg til en organisasjon knyttet til denne guddommen og man motiveres av tilhørighet og gjenytelser.

Å skille indre motivasjon fra prososial motivasjon er ikke lett, men ut fra Kuvaas & Dysvik virker det som prososial motivasjon er sterkere styrt av pliktetikk og konsekvensialisme, men dette avhenger av styrken på den interne motivasjonen.⁸⁶

2.4. Teori om nettverk

Når en entreprenør begir seg ut på markedet har han med seg tre typer kapital; finansiell kapital, humankapital og sosial kapital i form av relasjoner til andre.⁸⁷ Den finansielle siden av entreprenørskap blir kun perifert berørt i denne utredningen. Humankapitalen er delvis belyst gjennom de ulike livssynenes påvirkning av motivasjonen. Når det gjelder den sosiale kapitalen vil jeg her konsentrere meg om oppbygging av nettverk. Ronald Burt viser hvordan man kan bygge opp et mer effektivt nettverk ved å ikke ha for mange kanaler til samme person eller grupper av personer. Ved å opprette mange unike kontakter kan man lettere oppnå en bredere kontakt til mange personer.

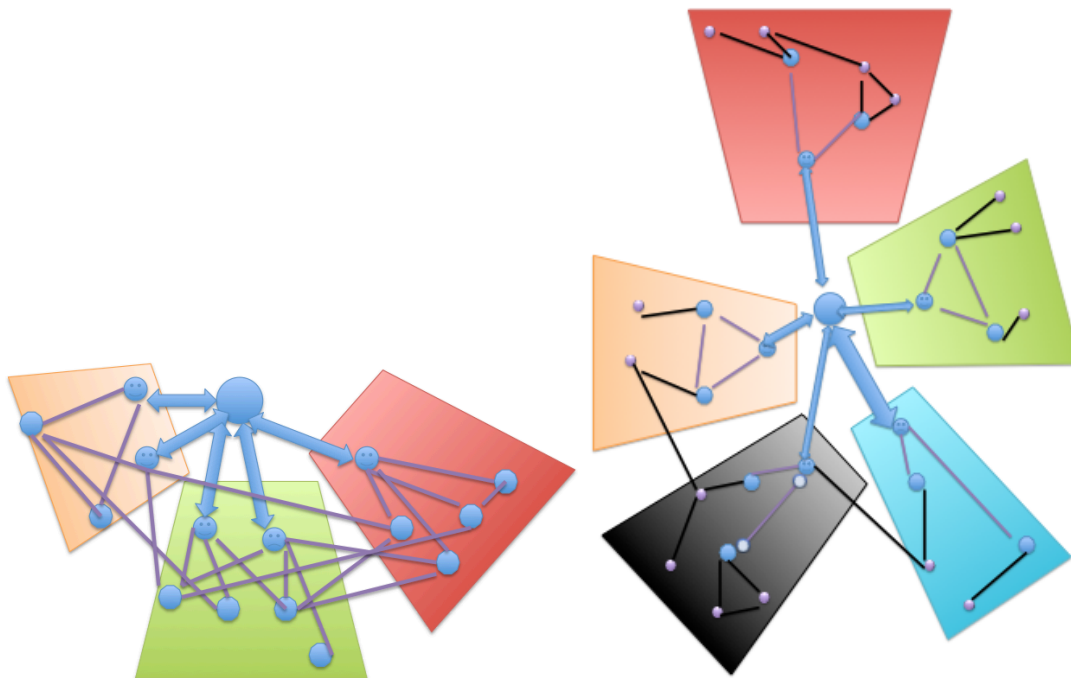
Dette kan visualiseres som i figur 8 der nettverket til venstre symboliserer det som kan kalles tette bånd. Hovedpersonen i nettverket har fem primærkontakter synliggjort med smilefjes. Båndene til disse er solide symbolisert med tykke piler. Disse primærkontaktene har igjen nye kontakter både innenfor og utenfor sitt området. Disse nye kontaktene har også kontakt seg

⁸⁵ (Kuvaas & Dysvik, 2012), side 53 og 68

⁸⁶ (Kuvaas & Dysvik, 2012) side 76

⁸⁷ (Burt, 1992) side 57-58

imellom og med andre både primærkontakter og nye kontakter innenfor og utenfor sitt område. I sum gir dette et nettverk med god kontakt og sterk kontroll, men nettverket rekker ikke langt ut.

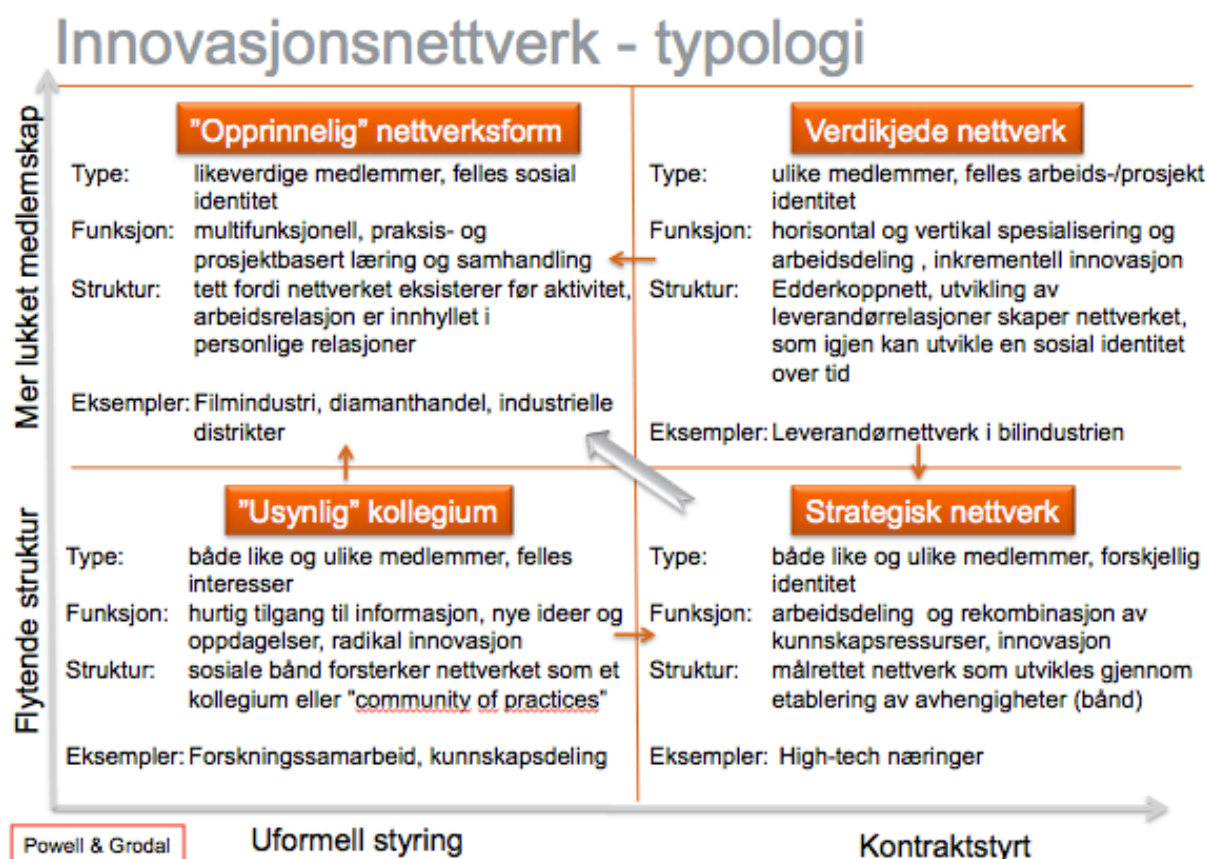

Figur 8. Nettverksbygging, tette bånd til venstre og strukturelle hull til høyre

I nettverket til høyre har hovedpersonen avgrenset seg til en kontaktperson innenfor hvert område. Disse har igjen en del nye kontakter, noen unike og noen de deler med andre. Vi ser at i noen få tilfeller er det kontakt mellom nye kontakter i ulike områder, men i de fleste tilfeller har ikke områdene kontakt med hverandre unntatt gjennom hovedpersonen. Siden kontakten til det røde og det grønne området i nettverket til høyre kun eksisterer gjennom hovedpersonens relasjon til sine to primærkontakter, sier vi at nettverket har svake bånd til begge disse områdene. Mellom disse områdene uten kontakt med hverandre oppstår det Burt kaller strategiske hull.⁸⁸ Dette kan være effektivt fordi man når lengre ut med færre relasjoner å vedlikeholde. På den annen side må det være god kommunikasjonsflyt mellom aktørene for at nettverket skal opptre samordnet og effektivt. Strukturelle hull kan derfor være velegnet for å samle mest mulig informasjon mens tette bånd vil være tryggest for en samordnet, enhetlig og kontrollert aktivitet.

⁸⁸ (Burt, 1992) side 72

Powell og Grodal har satt sammen resultat fra forskning omkring innovatører og nettverk i en typologi av nettverk.⁸⁹ Kort kan vi si at et lukket medlemskapsnettverk med uformell styring kalles opprinnelig nettverk og kjennetegnes ved at medlemmene kjenner hverandre før formålsaktiviteten i nettverket starter. Hvis strukturene er mer flytende kalles nettverket et usynlig kollegium. Her er det stor varians mellom de ulike medlemmenes betydning og det er de sosiale båndene som gir styring av nettverket. Dersom båndene i stedet kontraktstfestes får vi det vi kan kalle strategiske nettverk med klare felles mål for aktiviteten. Dersom også funksjonsfordelingen avtales og medlemmene spesialisere seg på ulike funksjoner i nettverket gjennom en formell struktur får vi et verdikjedenettverk. Erik Vatne presenterer Powell og Grodal sin modell som i figur 9.⁹⁰

Figur 9. Innovasjonsnettverk typologi

⁸⁹ (Powell & Grodal, 2005) side 64

⁹⁰ (Vatne, 2015) bilde 22

Nå er det en viss forskjell mellom å være innovatør og entreprenør. Likevel kan vi benytte denne modellen i drøftingen av entreprenører da disse to funksjonene ofte henger tett sammen og entreprenøren vil trenge et form for nettverk for å realisere innovative løsninger.

2.4.1. Teori om kreative team

Thompson skisserer tre ulike metoder for å organisere et team slik at kreativiteten øker.⁹¹ Den første legger vekt på det kognitive, teamet har felles mål og det er klare instruksjoner for måten deltakerne opptrer i den kreative prosessen. Den andre metoden legger mer vekt på sosiale interaksjoner mellom medlemmene og forsøker å stimulere kreativitet gjennom å organisere aktiviteter. Den siste metoden er å fokusere på omgivelsene og strukturene mellom medlemmene, gjerne gjennom størst mulige diversifikasjon når det gjelder egenskaper og kunnskaper medlemmene bringer inn. Her kan man også se flytende medlemskap, noen er med i nettverket i en kort periode der deres kompetanse er relevant. I neste fase forsvinner noen ut og andre kommer inn for å styrke kreativiteten i den fasen.

⁹¹ (Thompson, 2014) side 217

3. Datainnsamling gjennom litterære kilder

Ut fra metoden komparativ diskurs er det et skille mellom primærkilder og sekundærkilder i datagrunnlaget. De primære kildene jeg har brukt er det Hans Nielsen Hauge og Benjamin Franklin har skrevet selv. Hans Nielsen Hauge etterlot seg en stor mengde bøker. Noen bøker skrev han selv, i andre bøker utgav han andres skrifter som tidligere var publisert. Her redigerte han ofte sterkt i tekstene. For eksempel i ”Christendommens Lærdoms Grunde, Andet Hefte” tok han med et lengre utdrag av Erik Pontoppidans ”Troens Speil”, men det er ikke lett å se hvor han har kuttet i den opprinnelige teksten.⁹² De fleste bøkene kom i flere opplag. Jeg har brukt dem slik de ble utgitt av Hans Ording i perioden fra 1947 til 1954 i syv bind, der bind 3 også er delt i 2.

Videre skrev Hans Nielsen Hauge en mengde brev. Mange av disse er bevart og Ingolf Kvamen har skrevet av disse og samlet dem i ”Brev frå Hans Nielsen Hauge” i fire bind (1971), der jeg har sett på det første fram til Hans Nielsen Hauge ble fengslet i 1804. Kvamen har også samlet brev fra venner av Hans Nielsen Hauge og gjengitt disse i ”Haugianarbrev I-IV” fordelt på til sammen 14 bøker. Mange av disse brevene er stilet til Hans Nielsen Hauge, andre er brev mellom vennene. Disse kan likevel regnes som primærkilder siden de var samtidige og beskrev situasjoner og stemninger også Hauge nevner.

Det er utgitt en mengde bøker og utredninger om Hans Nielsen Hauge. Det mest ruvende verket er kanskje A. Chr Bang sin ”Hans Nielsen Hauge og hans samtid” som først kom ut i 1874. Jeg har benyttet fjerde utgaven fra 1925, men den er lite endret fra den første utgaven. Bang blir nok i ettertid kritisert fordi han var en stor beundrer av Hauge og derfor kanskje manglet kritisk distanse. Han førte også gjennom boken en kamp mot de samme strømningene blant norske prester som dominerte motstanden mot Hans Nielsen Hauge. Samtidig var hans nærhet i tid en styrke, han referer samtaler med personer som møtte Hauge mens han virket før 1804. Mange andre biografier senere støttet seg mye til Bang, for eksempel Jacob B. Bull og Alfred Hauge, mens Nils Sivertsens biografi fremstår som noe mer selvstendig.⁹³

⁹² (Hauge H., Christendommens Lærdoms Grunde Hefte 2, 1800) fra side 220.

⁹³ (Bull, 1908), (Hauge A., Hans Nielsen Hauge. Guds vandringsmann, 1963), (Sivertsen, 1946)

Av andre Hauge-biografer er nok Dagfinn Breistein den med den mest økonomiske vinklingen i sin ”Kjøbmand i Bergen” fra 1955.⁹⁴ Finn Wiig Sjursen samlet frem til 1993 en oversikt over ulike arbeider om Hauge og kommenterte en del av det i ”Den Haugianske Periode I-IV” som ble utgitt på NLA-forlaget i 1997.⁹⁵ Etter den tid har både bøker og masterutredninger kommet til. Dag Kulleruds ”Mannen som vekket Norge” fra 1996 skiller seg ut ved å forsøke være livssynsnøytral i fremstillingen.⁹⁶ Den ferskeste boken om Hauge er Sigbjørn Ravnåsens ”Ånd i Hånd” med fokus på Hauges etikk for næringslivet. Denne kom i andre utgave i 2015.⁹⁷ Ellers har jeg også benyttet meg av materiale fra tidligere masterutredninger og publikasjoner fra forelesere på Norges Handelshøyskole.⁹⁸

Når det gjelder Benjamin Franklin begynte han å skrive en selvbiografi i 1771. Han fortsatte på den i 1785 og i 1788 beskriver han tiden frem til sin reise til London i 1757. Resten av livet til Franklin har jeg vurdert ut fra andre kilder. Den enkleste tilgangen til selvbiografien er i dag via *Franklinpapers.org*.⁹⁹ Der finner man også lett tilgang til mye annet Franklin har skrevet, både av bøker, brev og redaksjonelt avisstoff. Et annet nettsted med mye materiale om Franklin er *ushistory.org* som har som formål å informere om kolonitiden, den amerikanske revolusjonen, utformingen av uavhengighetserklæringen og opprettelsen av den amerikanske konstitusjonen.¹⁰⁰

Kildematerialet er nærmest overveldende og jeg har brukt to nylige biografier for å finne frem i dette. H. W. Brands ”The First American” er grundig og belyser alle sider ved Benjamin Franklins liv.¹⁰¹ Walter Isaacson sin biografi ”Benjamin Franklin. An American Life” er lettere i formen og mer fokusert mot det denne utredningen handler om.¹⁰² Den ble særlig interessant fordi Isaacson også har skrevet om entreprenøren Steve Jobs og en ny bok om innovatører, ”The innovators” fra 2014. Biografiene ble et nyttig korrektiv til selvbiografien

⁹⁴ (Breistein, 1955)

⁹⁵ (Sjursen, Den haugianske periode 1796- ca. 1850 I, 1993)

⁹⁶ (Kullerud, 1996)

⁹⁷ (Ravnåsen, 2015)

⁹⁸ (Rødal & Kiplesund, 2009) Vegard Tafjord Rødal og Andrea Kiplesund har systematisert Hauges finansielle aktiviteter

⁹⁹ (Franklin, Autobiography, 1788) I Part 1 står det at han begynte i 1771 og han delte trolig denne delene med flere. I Part 10 står det at han skriver dette 79 år gammel, fortsatte i 1785 og avsluttet i 1788

¹⁰⁰ (Ushistory.org) The Electric Benjamin Franklin

¹⁰¹ (Brands, 2000)

¹⁰² (Isaacson, 2003)

som Franklin skrev mot slutten av livet sitt. Den er nok i noen tilfeller preget av at det er enkelte hendelser i livet man bevisst eller ubevisst forskjøner. Samtidig er det lett også i etterpåklodskapens lys å fortolke hendelser i eget liv. Biografiene korrigerer dette ved hjelp av korrespondanse, diverse leserbrev og andre sin beskrivelse av hendelsene. Derfor benyttet jeg dem for å få hjelp til å vurdere utviklingen i livet til Benjamin Franklin.

4. Komparativ diskurs av Franklin og Hauge

For å sammenligne Benjamin Franklin og Hans Nielsen Hauge vil jeg først bruke deres selvutvikling til å gi en beskrivelse av viktige hendelser i deres liv. Så vil jeg drøfte hvilken livssynsretning det er mest nærliggende å plassere dem i som grunnlag for å drøfte hvordan dette påvirket deres motivasjon. Deretter vil jeg drøfte hvordan de påvirket og ble påvirket av myndighetene og andre omgivelser før jeg drøfter hvordan de bygget opp sine nettverk og brukte sitt entreprenørskap til å utvikle samfunnet de levde i. Siste del vil være en drøfting av likheter og ulikheter mellom de to personene. Som avslutning kommer et forsøk på en konklusjon omkring betydningen av livssyn med tanke på motivasjonen for entreprenørskap.

4.1. Selvutvikling

For å drøfte selvutviklingen til Benjamin Franklin og Hans Nielsen Hauge vil jeg benytte Super sin modell fra tabell 1 om utvikling av selvbegrep under påvirkning av endring i ytre realiteter.

4.1.1. Utforskning: *Opplevelser i barne- og ungdomsårene*

Både Benjamin Franklin og Hans Nielsen Hauge vokste opp i hjem preget av en sterk kristen gudstro.

4.1.1.1. Hagues barndom

Hans ble født inn i en luthersk statskirkemenighet i Tune i Vestfold. Flere ganger i barndommen og ungdommen var han nær ved å drukne og dødsangsten fra disse opplevelsene preget han videre.¹⁰³ Han ble konfirmert av kapellan Hammer i Tune kirke, presten Seeberg var herrnhuter og påvirket Hauge både gjennom prekener og levemåte.

4.1.1.2. Franklins barndom

Benjamin ble født inn i South Church i Boston i 1706, en presbyteriansk puritansk kirke som holdt fast ved barnedåpen og ikke krevde en spesiell åndsopplevelse av sine voksne medlemmer.¹⁰⁴ Farens favorittbibelsitat var ”Ser du en mann som er dyktig i sin gjerning?

¹⁰³ (Hauge H., Verdens Daarlighed, 1796) side 109-110

¹⁰⁴ (Old South Church in Boston)

Han kan komme til å tjene konger.”¹⁰⁵ Benjamin leste Cotton Mathers ”Essays to do Good” som gav han verdier for resten av livet.¹⁰⁶ Også John Bunyans ”Pilgrims Progress” preget han videre.

4.1.2. Realitetsutprøving: *Overgang fra utdanning til yrkesliv, de første yrkeserfaringene*

Formell skolegang var det lite av for begge disse evnerike mennene. De ble tidlig nødt til å være med å arbeide for å skaffe mat på bordet til familien. I ung alder begynte de å bygge opp sin egen økonomi.

4.1.2.1. Hauges ungdom: selger og kroppsarbeider

Som alle bondesønner i Norge ble Hans Nielsen Hauge opplært i å drive jordbruk hjemme på gården. Samtidig var han en ivrig leser og han leste særlig Johann Arndt og Erik Pontoppidan med stor iver. Hauge ble derfor godt opplært i pietistisk tenkesett.¹⁰⁷ Som ungdommen var han både nevenyttig og hardtarbeidende. Han tjente egne penger på å lage og selge enkle tremøbler. Samtidig leide han en utmark som han dyrket opp. Han fikk fortjeneste av å selge avlingen.

I 1795 flyttet Hans hjemmefra og tok tjeneste hos en madam Kruse i Fredrikstad. Samtidig prøvde han å skaffe seg ekstra inntekter ved salg av slakt. Han havnet i dårlig selskap og mistrivdes sosialt, så han flyttet raskt hjem igjen for å hjelpe til på farens gård.¹⁰⁸ Han hørte at presten Seeberg mente han led urettferdig på samme vis som Jesus og apostlene under fariseernes anklager. Dette gikk inn på Hauge som mente Seeberg opptrådte ukjærlig og at han fikk straff som fortjent. 24. mars 1796 skrev Hauge brev til presten, for det opptok han sterkt at Seeberg ikke lærte og levde i samsvar med Guds ord.

Under arbeid på åkeren med våronna på farens gård 5. april 1796 fikk Hauge en opplevelse av et sterkt Guds nærvær. Dette gav han en sterk frelsesvisshet og samtidig en uro med tanke på hva han av takknemlighet kunne gjøre for Gud.

¹⁰⁵ (Isaacson, 2003) side 12, (Bibelen, 1988) Salomos Ordspråk 22,29

¹⁰⁶ (Franklin, Autobiography, 1788) Part 2. Også John Bunyans ”Pilgrims Vandring”, Plutarks ”Liv” og Daniel Defoes ”An essay upon Projects” påvirker Franklin.

¹⁰⁷ (Bang, 1874) Se oversikt samlet der på side 10. Fotnotene til Bang viser grunnlaget for oversikten.

¹⁰⁸ (Kullerud, 1996) side 52

4.1.2.2. Lærlingen Benjamin Franklin

Benjamin jobbet først som lærling i farens lysstøperi, senere i brorens trykkeri som gav ut ukeavisen "New-England Courant" der Franklin startet sitt forfatterskap.¹⁰⁹ Han overtok redaktøransvar fra broren. Først fordi broren var fengslet, så fordi myndighetene nektet broren å utgi avisen. Benjamin kom her for første gang i opposisjon til myndighetene styrt av de reformete kirkelederne:

*"Religion is indeed the principal thing, but too much of it is worse than none at all"*¹¹⁰

Benjamin rømte fra Boston 25. september 1723 og kom til Philadelphia ti dager senere.¹¹¹ Her jobbet han for andre mens han knyttet verdifulle kontakter for å starte opp egen virksomhet.¹¹² Franklin ble lokket til London på falskt oppdrag fra guvernør Keith. Han utvidet her bekjentskapskretsen sin innenfor trykkerivirksomhet, handel og vitenskap.¹¹³ Trykkeriene han arbeidet i utgav bøker av opplysningstidens forfattere. Disse begynte han etter hvert også å kommentere.¹¹⁴

Tilbake i Philadelphia arbeidet han som butikksjef i en varehandel med varer han hadde med fra England, men arbeidsgiveren døde og Franklin vendte tilbake til trykkeribransjen. Der viste han unike egenskaper som trykker av pengesedler for koloniene.¹¹⁵ Samtidig knyttet han verdifulle kontakter med personer i administrasjonen av koloniene.

4.1.3. Prøving og eksperimentering: *Forsøk på å realisere selvbegrepet ved å legge karriereplaner*

I denne fasen kommer kallet til tjeneste virkelig inn i de to unge mennenes liv. Hauge er lutheraner, Franklin er reformert presbyterianer.

¹⁰⁹ (Isaacson, 2003) side 22

¹¹⁰ (Brands, 2000) side 31, omskrevet fra New-England Courant nr. 76, 7.-14 januar 1723.

¹¹¹ (Isaacson, 2003) side 36

¹¹² (Franklin, Autobiography 1788) Part 3

¹¹³ (Franklin, Autobiography 1788) Part 4

¹¹⁴ (Franklin, Autobiography 1788) Part 5

¹¹⁵ (Franklin, Autobiography 1788) Part 6

4.1.3.1. Hages kall til tjeneste

I løpet av de første ukene etter ”opplevelsen på åkeren” brukte Hauge mye tid på å lese og tenke på hva Gud ville han skulle bruke livet sitt til. Han fant ut at folk trengte få den rette læren om Gud og hans frelse. Dessverre var mange presters lære feil. Hans fortalte søsken og foreldre om sin fornyede tro, og disse ble hans første venner og medarbeidere. Dette var langt fra nok for Hauge, alle måtte få vite om den rette lære. Derfor skrev Hans Nielsen Hauge en bok i løpet av noen uker.¹¹⁶

Han reiste til Oslo sommeren 1796 for å få den trykt og investerte sparepengene sine i trykningen.¹¹⁷ Allerede samme høst skrev han enda en bok. Denne gangen ble han værende i Oslo i tre måneder for å hjelpe til med innbindingen av bøkene. Hele 1797 reiste Hauge i lange perioder rundt i bygdene på Østlandet for å tale til og med folk og selge bøker. Mellom reisene var han hjemme og arbeidet på foreldrenes gård, før han dro ut igjen. Han oppsøkte personer og grupperinger som før hadde vist en opposisjon til det etablerte presteskapet, særlig seebergianere og representanter for Brødremenigheten.¹¹⁸

4.1.3.2. Franklin ble selvstendig næringsdrivende

På vei hjem fra England laget Benjamin Franklin en karriereplan:

*”... the Plan to be found in it which I formed at Sea, for regulating my future Conduct in Life. It is the more remarkable, as being form'd when I was so young, and yet being pretty faithfully adhered to quite thro' to old Age.”*¹¹⁹

Franklin planla sin første forretning sammen med en kollega. Franklin hadde humankapitalen mens kollegaen Meredith hadde kontakter med finansiell kapital.¹²⁰ Franklin startet opp en forening for kreativitet som han kalte ”the Junto”.¹²¹ Han begikk en nybegynnerfeil ved å røpe sine planer om å starte opp en avis. Dette viste seg til å bli til hans fordel da han senere kunne overta en konkurrent som kom ham i forkjøpet, men ikke klarte å opparbeide en

¹¹⁶ (Hauge H., Om Religiøse Følelser og deres Værd, 1817) side 131

¹¹⁷ (Hauge H., Reiser, viktigste Hendelser og Tildragelser, 1816) side 11. Jeg bruker for øvrig bynavn anno 2015.

¹¹⁸ (Hauge H., Reiser, viktigste Hendelser og Tildragelser, 1816.) se Anden Deel fra side 65

¹¹⁹ (Franklin, Autobiography 1788) Part 5. (Franklin, Plan of conduct, 1726) Planen er ikke det som er tatt vare på av journalen fra turen, men den gjengis fra andre kilder i (Isaacson, 2003) side 49 og (Brands, 2000) side 96

¹²⁰ (Franklin, Autobiography 1788) Part 6

¹²¹ (Isaacson, 2003) side 55

kundekrets. Franklin bygde opp markedet sitt, særlig ved å trykke saker til koloniens lovgivende forsamling og bidra til debatt om politiske saker.¹²² Han startet også opp det som ble det første biblioteket tilgjengelig for allmennheten i de amerikanske koloniene.¹²³

Benjamin Franklin anså en ektefelle som en del av selvet sitt, et bidrag til å bygge opp karrieren og omdømmet.¹²⁴

Franklin holdt kontakten med sitt presbyterianske kirkesamfunn, men mente de forkynte for mye av menighetens dogmer og for lite moral.¹²⁵ Ut fra studier av ulike moralforfattere kom Franklin frem til 13 dyder som man burde klare å etterleve, men han ble overrasket over hvor vanskelig dette var.¹²⁶ Han lagde en plan for døgnet og la inn tid til refleksjon: Om morgenen over hva godt han kunne gjøre den dagen og evaluering om kvelden.¹²⁷

4.1.4. Etablering: Realisering og modifisering av selvbegrepet et stykke ute i karriereårene

Begge opplevde at praktiseringen av kallet tok nye veier.

4.1.4.1. Løsgjengeren og forfatteren Hauge ble konsernleder

I romjulen 1797 ble Hans Nielsen Hauge arrestert i Fredrikstad. Etter flere ukers arrest slapp han fri. Hauge var skuffet over å ha blitt arrestert som forbryter når alt han ville var å gjøre godt. Han kom ofte tilbake til det forunderlige i at han som bare ville hjelpe folk til et nytt og bedre liv med produktivitet til fordel for hele samfunnet ble arrestert. Samtidig overså myndighetene de som arrangerte drikkelag, kortspill og annet som reduserte arbeidsevnen. De ”straffer det gode og gir det onde frihet” skrev Hauge flere ganger.¹²⁸

¹²² (Franklin, Autobiography 1788) Part 6

¹²³ (Franklin, Autobiography 1788) Part 8

¹²⁴ (Franklin, Autobiography 1788) Part 8: ”*We have an English Proverb that says, He that would thrive Must ask his Wife; it was lucky for me that I had one as much dispos'd to Industry and Frugality as my self. She assisted me chearfully in my Business...*”

¹²⁵ (Franklin, Autobiography 1788) Part 8

¹²⁶ (Franklin, Autobiography 1788) Part 9, (Brands, 2000) side 97, (Isaacson, 2003) side 87

¹²⁷ (Franklin, Autobiography 1788) Part 9

¹²⁸ (Kvamen, 1971) side 17, (Hauge H., En Sandheds Bekiendelseom Saligheds Sag, 1798) side 34 og 35

Hauge skrev flere bøker og mange ble trykket i flere opplag. Da han så hvor vanskelig det var å få trykket nok bøker, begynte han å undersøke muligheten for å kjøpe et trykkeri i Kristiansand. Høsten 1799 ble flere av vennene til Hauge fengslet for løsgjengeri. Til slutt ble han selv også dømt til en måneds soning i Trondheim. Etter løslatelsen gikk han til København via hjemstedet i Tune. Han måtte helt til Danmark for å finne papir nok til boktrykking. Dessuten vurderte han å klage til kongen over forfølgelsen av ham og vennene.

Sommeren 1800 kom Hauge hjem fra København med en ny forretningsplan.¹²⁹ Her la han opp til at vennene kan flytte sammen i kollektiv som de første kristne han har lest om i Bibelen.¹³⁰ De burde arbeide hardt og samle midler til å ta seg av de fattige i nærheten av der de bor.¹³¹ Vennen Hans Bakkerud overtok trykkeriet i Kristiansand.¹³² I 1801 fikk Hauge innvilget kjøpmannskap i Bergen.¹³³ Han kjøpte en bygård og båter og startet handel langs kysten. Han hadde allerede fått bygd en papirfabrikk på Eiker. Denne ledet broren Mikkel driften av da han endelig slapp ut av fengsel i 1802.

I løpet av de neste årene frem til høsten 1804 var Hauge i tillegg til eget kjøpmannskap og utgivelse av bøker i nye opplag involvert i flere bedriftsetableringer:

- Fiskeværet Gjeslingene,
- Møller og pottaskebrenning ved Målselvfossen,
- Sørvigen Gjestgiveri med sag og mølle,
- Koppergruve i Vingelen,
- Gryteproduksjon i Gudbrandsdalen,
- Fennefoss papirmølle,
- Svanøen gård med sag og mølle og etter hvert skipsbyggeri og saltkokeri,
- Strudshavn gård med møller.¹³⁴

Hauge traff på sine vandringer mange som hadde en levende kristentro med små eller store variasjoner fra den lutherske læren.¹³⁵ Lutheranerne mente han at han for det meste klarte å

¹²⁹ (Hauge H., Christendommens Lærdoms Grunde Hefte 1, 1800) side 214-216

¹³⁰ (Bibelen, 1988) Apostlenes Gjæringer kapittel 2

¹³¹ (Hauge H., Christendommens Lærdoms Grunde Hefte 1, 1800) side 216

¹³² (Hauge H., Reiser, viktigste Hendelser og Tildragelser, 1816.) side 16

¹³³ (Hauge H., Reiser, viktigste Hendelser og Tildragelser, 1816) side 25

¹³⁴ (Hauge H., Reiser, viktigste Hendelser og Tildragelser, 1816.) Oversikten er hentet fra det meste av bokens første del.

vinne for sin sak. I Oslo ble han forent i moral og gudsfrykt med en kalvinist, men de kunne ikke enes om predestinasjonslæren. Sommeren 1804 besøkte Hauge herrnhuterne i Christiansfeldt i Danmark og han ble mer positivt stemt overfor disse enn presten Seeberg i Tune og medlemmene fra Brødremenigheten i Oslo og Drammen.¹³⁶

Biskop Hansen i Kristiansand forfattet et brev til kanselliet i København som dannet grunnlag for arrestasjon og tiltale mot Hauge. I vår tid er det interessant å se han trekker inn en sammenligning med den muslimske opprøreren Abdul Vechab som ville gjenopprette det muhammedanske kalifatet.¹³⁷ Hauge ble arrestert i 1804 ut fra at kanselliet mente han hadde forbrutt seg mot konventikkelpakaten og forledet unge mennesker til det samme.¹³⁸ Han hadde arbeidet for å danne en egen sekt og i dette lurt penger fra folk. Han hadde også fornærmet prestene og lagt opp til å villedde folk teologisk.

Med Hauge i fengsel stoppet den økonomisk utviklingen i felleskapet Hauge opprettet. Dette viser hva som var Hauges viktigste egenskap. Rett nok klarte mange av de dyktige forretningsfolkene å videreutvikle sine egne bedrifter, men den kreative kraften var borte. Det skjedde få nyetableringer de neste årene.

4.1.4.2. Franklin ble rentenist, oppfinner og politiker

Franklin utvidet stadig virksomheten. Tidligere ansatte startet opp nye virksomheter med Franklin som medeier.¹³⁹ Han holdt også kontakt med en bror i Newport som drev i samme bransje og hjalp sønnen hans med å ta over farens bedrift.¹⁴⁰ Han utvidet også the Junto ved å stimulere hvert enkelt medlem der til å starte en ny lignende gruppe. Franklin prøvde å etterleve sine egne moralske standarder, men han fant det umulig. Derfor inntok han en pragmatisk holdning:

*”... a benevolent Man should allow a few Faults in himself, to keep his Friends in Countenance.”*¹⁴¹

¹³⁵ (Hauge H., Reiser, viktigste Hendelser og Tildragelser, 1816.) se Anden Deel

¹³⁶ (Hauge H., Reiser, viktigste Hendelser og Tildragelser, 1816.) side 38, 65 og 67

¹³⁷ (Bang, 1874) side 372. (Kullerud, 1996) side 259

¹³⁸ (Kullerud, 1996) side 305

¹³⁹ (Franklin, Autobiography, 1788) Part 10 og Part 12

¹⁴⁰ (Franklin, Autobiography, 1788) Part 11

¹⁴¹ (Franklin, Autobiography 1788) Part 10

Franklin startet sin politiske karriere i 1736 som sekretær for koloniforsamlingen i Pennsylvania.¹⁴² Dette gav han mange oppdrag med trykking av lovforslag, stemmesedler og papirpenger for kolonien. Året etter fikk han ansvaret for postfordelingen i kolonien, noe som bidro til en vesentlig styrking også av innholdet i avisen hans. Stadig flere av tiltakene han nå satte i gang var ikke direkte tilknyttet forretningsområdet, men det er klart at en fremgangsrik forretningsmann også tjener selv på at byen får en mer kompetent ordensstyrke og et godt rustet brannvern.

En religiøs vekkelse gikk gjennom koloniene og Franklin tjente bra med penger på å trykke George Whitefields taler, prekener og selvbiografi. Franklin hjalp også til med å få bygget en stor konferansesal i Philadelphia uten at det var lett å se hva han kunne få ut av det bortsett fra å gjøre noe godt. Det samme gjaldt innsatsen for å styrket utdanningen i kolonien gjennom et college.¹⁴³

Den største endringen i livsløpet til Franklin kom ved hans engasjement for opprettelsen av en lokal militærstyrke for å forsvare kolonien mot franske styrker og indianere mobilisert av disse. Det er en naturlig utvikling fra dette til forsvar for alle koloniene i Amerika mot de samme og deretter frigjøringen fra det engelske samveldet og etableringen av en egen nasjon trygget gjennom allianser med andre nasjoner.

I denne perioden tok Franklin i bruk stadig nye sider av sitt talent. Gjennom bøkene han skaffet seg tilgang til, utvidet han sin tekniske kompetanse på andre områder. Dette brukte han så på å utvikle nye tekniske løsninger som for eksempel en mer effektiv forbrenningsovn.¹⁴⁴ Han satte også opp egne forsøk som gav han og andre ny innsikt, blant annet fant han ut hvordan man kan kontrollere elektrisitet og avlede lyn.

Den største endringen i Franklins levemåte inntraff i 1748 da han overlot all forretningsdrift innenfor trykkeribransjen til partneren David Hall. Franklin kunne nå leve av utbyttet fra denne avtalen og bruke sin store energi på andre aktiviteter.¹⁴⁵ Blant annet var han sentral i

¹⁴² (Franklin, *Autobiography*, 1788) Part 11

¹⁴³ (Franklin, *Autobiography*, 1788) Part 12

¹⁴⁴ (Franklin, *Autobiography*, 1788) Part 13 om ovnen og Part 17 om elektriske forsøk

¹⁴⁵ (Franklin, *Autobiography*, 1788) Part 13

omgjøringen av den nevnte konferansesalen til å huse det private colleget han fikk opprettet. Dette ble etter hvert til University of Philadelphia.

Etter at han ikke lenger trengte å drive med forretninger fikk han tid til å påta seg flere offentlige verv. Han var også glad for å bli valgt som medlem til den lovgivende forsamlingen fordi det åpnet for flere muligheter til ”å gjøre godt” enn ved bare å være sekretær. Et eksempel på det er at han ledet forsamlingen til å støtte opprettelsen av det første sykehuset i kolonien. Mer lokalt oppnådde han også å få befolkningen i byen til å godta skatt for opprettelse av et korps med gatefeiere.

4.1.5. Opprettholdelse: *Bevaring og fortsatt realisering av selvbegrepet*

Her skilles livsløpene til disse to mennene dramatisk karakter ved at den ene blir fengslet og knekkes fysisk mens den andre utnevnes til å representere en koloni og etter hvert en hel nasjon.

4.1.5.1. Hauge ble fengslet, dømt og frigitt

Hans Nielsen Hauge hadde det vi nå kaller brev- og besøksforbud i nærmere tre år. Etter hvert fikk han bevege seg friere, men da var nok helsen allerede knekt. Likevel fikk han fripass for å hjelpe til med etablering av saltkokerier langs kysten i et halvt års tid fra februar 1809. Etter noen undersøkelser startet han det første ved Lillesand.¹⁴⁶ Han utvidet dette før han startet et nytt ved Stavanger og så forbedret han et han hadde fått andre til å bygge på Svanøen. Deretter måtte han tilbake til fengselet i Oslo.

I 1811 kjøpte broren Mikkel en gård i Oslo til Hans Nielsen Hauge.¹⁴⁷ Bakkehaugen gård skulle være et rekreasjonssted for åpen soning for Hauge, men han utvidet snart virksomheten ved gården med mølle og potet- og frukt dyrking. Etter bare ett år ble gården til en sosial institusjon for hovedstadens fattige. Hauge hadde mange kontakter og kunne blant annet formidle teknologi for å industrialisere strømpeveving.

Etter at fengselsoppholdet var over fortsatte Hauge sitt arbeidet fra gården i Oslo. Selv om de første årene av fengselsoppholdet hadde ødelagt helsen hans, fortsatt han å inspirere venner

¹⁴⁶ (Hauge H., Reiser, viktigste Hendelser og Tildragelser, 1816.) side 44

¹⁴⁷ (Kullerud, 1996) side 308

og skrive bøker, men han kunne ikke reise rundt som før. Han fortsatte sin produksjon av bøker og han fortsatte å møte folk.

Mange representanter fra ulike deler av norsk kristenliv tok kontakt med ham. Selv omtalte han møtet med nordmenn som i krigsfangenskap i England har blitt kvekere. De oppsøkte ham, og han likte de av dem som var ”*bekymret for egen og andres salighet*”, men han kunne ikke akseptere deres dogmer og pasifistiske levesett.¹⁴⁸ Han betegnet dem nesten som snyltere på velferdssamfunnet. Siden søsteren Karen var gift med en kveker var dette en vanskelig sak for Hauge, og han forsøkte å mane til at trosretningene kunne eksistere ved siden av hverandre i gjensidig respekt.¹⁴⁹

I 1817 kjøper han Bredtvedt gård i Oslo. Husholdningen var blitt for stor til å få plass på den gamle. Dessuten kom mange på besøk for å drøfte sine planer med Hauge. Selv planla han en verktøyfabrikk, og han bidro i opprettelsen av et spinneri i Drammen som senere ble flyttet til Solbergfossen.

4.1.5.2. Ambassadør Franklin

I 1754 ble Franklin med i en gruppe med representanter fra de ulike koloniene for å forhandle frem en ny fredsavtale med indianerne. Denne gruppen lagde også en plan basert på et utkast fra Franklin for et felles amerikansk forsvar for koloniene og en union av koloniene underlagt engelsk herredømme.¹⁵⁰ Denne planen ble avvist av de lovgivende forsamlingene i koloniene og av myndighetene i London. I stedet ble det opprettet et forsvar med en blanding av engelske og amerikanske styrker, og England skattla koloniene for å finansiere dette. I Pennsylvania jobbet Franklin for innføring av skatter for å styrke forsvaret og måtte stadig finne veier for å sørge for at også Penn-familien sine eiendommer bidro til denne finansieringen.

I 1757 valgte den lovgivende forsamlingen i Pennsylvania Franklin til å bli dere utsending til London for å forhandle med regjeringen der og Penn-familien.¹⁵¹ Franklin hadde noe suksess i dette oppdraget, men konflikten mellom Penn-familien og Franklin utviklet seg både

¹⁴⁸ (Hauge H., *Reiser, viktigste Hendelser og Tildragelser*, 1816.) side 70

¹⁴⁹ (Kullerud, 1996) side 345

¹⁵⁰ (Franklin, *Autobiography*, 1788) Part 14

¹⁵¹ (Franklin, *Autobiography*, 1788) Part 17

prinsipielt og personlig.¹⁵² Samtidig var det også opprør mot engelskmennenes styre i de andre amerikanske koloniene.¹⁵³ ”The Boston Tea Party” i 1773 skapte uvilje mot amerikanerne i nesten hele det engelske statsapparatet.¹⁵⁴ Franklin mislikte aksjonen som gjorde det umulig å skape mer økonomisk frihet for de amerikanske koloniene via diplomati.

Privat hadde Franklin langt større suksess da han hadde fått et ry som vitenskapsmann og filosof. Eksperimentene som utviklet lynavlederen gav ham utmerkelser og fritt medlemskap i det Kongelige Vitenskapselskapet i London. Gjennom dette møtte han de fleste av samtidens vitenskapsmenn og filosofer. Han reiste rundt i England og Skottland og bodde hjemme hos flere av dem.¹⁵⁵ Han utviklet seg til å bli en del av ”The Enlightenment”, og Adam Smith er blant de som benytter seg av Franklins skrifter for å utvikle sine egne teorier.¹⁵⁶ Franklin benytter også tiden i England til å arbeide videre med ulike forsøk. Han utvikler teorier innenfor både økonomi, helse og skipsfart samtidig som han konstruerer et nytt musikkinstrument.¹⁵⁷

Franklin forlot England tidlig på våren 1775. Etter å ha bidratt i utformingen av den amerikanske uavhengighetserklæringen 4. juli 1776, ble Franklin nok en gang utsending.¹⁵⁸ Denne gangen som ambassadør for den nye staten USA for å forhandle om støtte fra franskmennene i kampen for frigjøring fra Storbritannia. Her oppnådde Franklin langt større suksess enn i London. Hans ry som vitenskapsmann fungerte som døråpner inn til det franske hoffet og regjeringen.¹⁵⁹ Etter et mesterlig diplomatisk spill både med og uten franskmennene fikk USA endelig fred med engelskmennene i 1782.¹⁶⁰ Franklin arbeidet videre med å inngå avtaler mellom USA og ulike europeiske nasjoner. Etter flere avslåtte søknader om å få fratruke ble han innvilget avskjed i 1785 og kunne få reise hjem.¹⁶¹

¹⁵² (Franklin, *Autobiography*, 1788) Part 18, (Isaacson, 2003) side 222: ”the stamp act”: konflikt om den engelske regjeringens rett til å kreve omsetningsavgift internt i koloniene.

¹⁵³ (Isaacson, 2003) side 225

¹⁵⁴ (Isaacson, 2003) side 275

¹⁵⁵ (Isaacson, 2003) side 196

¹⁵⁶ (Isaacson, 2003) side 260

¹⁵⁷ (Isaacson, 2003) fra side 264, om samfunnsøkonomiske verdier side 267-268

¹⁵⁸ (Isaacson, 2003) side 311 og 321

¹⁵⁹ (Isaacson, 2003) side 337, side 347.

¹⁶⁰ (Isaacson, 2003) side 415

¹⁶¹ (Isaacson, 2003) side 432

4.1.6. Nedgang Nye justeringer av selvbegrepet etter at ens yrkesrolle er opphørt

Hans Nielsen Hauges reisevirksomhet opphørte på slutten av livet. Selv om han fortsatte å skrive brev og bøker, ble hans innflytelse noe begrenset av at han ble avhengig av at folk oppsøkte han. Franklin holdt seg også hjemme etter at hans oppdrag som ambassadør i Frankrike var avsluttet. Arbeidet med utformingen av den amerikanske konstitusjonen ble derfor lagt til hans hjemby slik at han kunne delta.

4.1.6.1. Hauges testamente

Hauge skrev på slutten av livet oppsummeringer av sitt liv. Han avsluttet nok aldri sin yrkesrolle, men han så at livet gikk mot slutten og forberedte seg selv og andre på dette. Allerede i 1821 skrev Hauge sitt testamente til vennene.¹⁶² Her prøvde Hauge å omgjøre den måten han hadde ledet venneflokket på til noe som lignet organisatoriske retningslinjer. Han var på vakt mot lære som kunne rokke ved det lutherske grunnlaget han stod på. Samtidig ba han om at det ble vist forståelse overfor de som tilhørte andre trosretninger eller ikke hadde blitt oppdratt til troen.

4.1.6.2. Franklin skapte en ny nasjon

På sin siste reise over Atlanterhavet jobbet Franklin fremdeles med eksperimenter og observasjoner og gjorde nedtegnelser.¹⁶³ Forskjellen fra tidligere var at han denne gangen ikke hadde krefter lenger til å omgjøre sine innovasjoner til komplette rapporter og forretningsområder.

Hans siste oppdrag ble å bistå i forfatningen av den amerikanske konstitusjonen. Ønskene om maktfordeling mellom statene var tilsynelatende uforenlig. De folkerike statene ville at statene skulle få tildelt delegater til nasjonalforsamlingen etter folketall, mens de minst befolkede statene mente hver stat burde få to representanter. Her bidrog Franklin til løsningen med oppdelingen i to kammer, et senat med statsvalgte senatorer og et representantens hus med representanter valgt på bakgrunn av folketall.¹⁶⁴

¹⁶² (Bang, 1874) Dette er i sin helhet vedlagt den fjerde utgaven som jeg har benyttet.

¹⁶³ (Isaacson, 2003) side 436

¹⁶⁴ (Isaacson, 2003) fra side 449

Også i verdiene nasjonen skulle grunnlegges på kan Franklins tankegang lett gjenkjennes. Rett til tro og rett til menighetsdannelse var blant de mest verdsatte rettighetene mennesket kunne få ut fra Franklins syn, og den amerikanske konstitusjonen ble et forbilde for demokratiene som oppstod etter 1779.

4.2. Livssyn

Benjamin Franklin viste i biografien sin til sin oppvekst og tilknytning til den presbyterianske kirken. Han fristilte seg etter hvert fra kirkesamfunnet, mens hans grunnleggende verdier og tenkesett kom fra denne bakgrunnen. Hans Nielsen Hauge hørte til den norsk-danske lutherske statskirken. Bruken av bøkene han leste i ungdommen viser han ble sterkt påvirket av den pietistiske retningen innenfor lutherdommen. Han brøt aldri med konfesjonen og han ble værende som medlem i kirken til tross for at han som Smith og Hume var svært skeptisk til det etablerte presteskaper. Hans var tydelig på at det var de i kirken som ikke forkynte Guds Ord rett som burde omvende seg eller forlate kirken.

4.2.1. Hvem er en kristen?

Som lutheraner vektla Hauge at en kristen er en som bekjenner sine synder for Gud og ber om frelsens nåde ved hans sønn Jesus Kristus. Men med å få denne nåden fulgte forventningen om at mottakelsen skulle gjenspeiles i utførelsen av gode gjerninger.¹⁶⁵ Hauge startet sin virksomhet med å oppsøke familier og vennelag han visste hadde bakgrunn fra Herrnhuterne.¹⁶⁶ Han begynte allerede i forordet til sin første bok å refse tilhengerne av presten Seeberg for manglende visdom i møtet med uomvendte.¹⁶⁷ I prekentekstene for adventstiden er han inne på at kristne skal forkynde Guds Ord, men dommen hører Gud til.¹⁶⁸

Selv om Hauge stadig formante andre til å være tydelige kristne slik at også andre kunne finne Gud, dømte han ikke de mindre utadvendte til evig fortapelse. Han bare oppfordret til et annet liv. Benjamin Franklin var enda mildere i sine vurderinger av andre. Han var opptatt av at alle som regnet seg som kristne burde finne sammen i et godt fellesskap med hverandre, samtidig

¹⁶⁵ (Hauge H., Verdens Daarlighed, 1796) side 115

¹⁶⁶ (Hauge H., Reiser, viktigste Hendelser og Tildragelser, 1816.) side 5

¹⁶⁷ (Hauge H., Verdens Daarlighed, 1796) side 77

¹⁶⁸ (Hauge H., Den Christelige Lære, 1800) se for eksempel side 24

som alle burde ha en mulighet til å få sitt gudshus for tilbedelse av sin Gud.¹⁶⁹ Da han laget 13 dyder for et godt liv var han opptatt at disse skulle kunne brukes av andre uansett livssyn:

*”It will be remark’d that, tho’ my Scheme was not wholly without Religion there was in it no Mark of any of the distinguishing Tenets of any particular Sect. I had purposely avoided them; for being fully persuaded of the Utility and Excellency of my Method, and that it might be serviceable to People in all Religions,”*¹⁷⁰

4.2.2. Fra deisme til skapelse av en nasjon

Franklin skriver selv om sitt livssyn:

*”I never doubted, for instance, the Existance of the Deity, that he made the World, and govern’d it by his Providence; that the most acceptable Service of God was the doing Good to Man; that our Souls are immortal; and that all Crime will be punished and Virtue rewarded either here or hereafter”*¹⁷¹

Franklin nevnte ikke nåden alene gjennom frelse ved tro på Jesus Kristus. Ut fra Weber sine teorier om ulike livssyn ser vi Franklin hadde et typisk kalvinistisk grunnsyn. Kalvinisten blir motivert av frykten for hva som kan skje på dommens dag, og prøver å tjene Gud ved å gjøre godt mot alle mennesker. Franklin drøftet fire ulike tilnærminger til videre følger av å tro på en Skaper. Han kom frem til en tro på en Gud som fremdeles kunne gripe inn i vår verden. Han brukte en utilitaristisk tilnærming; dette var det livssynet det var mest nyttig å inneha.¹⁷²

Franklin sitt syn på ulike retninger innenfor kristendommen samsvarer godt med Adam Smith sine ønsker for mangfold av kristne menigheter. Franklin finner noe godt hos alle de ulike retningene og mener de har samme grunnsyn som han selv. Men han ser også at noen andre trosartikler kommer inn i noen menigheter og at dette skaper strid og ondskap mellom menighetene. Selv ønsker han alle retninger alt godt, og han mener at befolkningsveksten i koloniene gjør at alle retninger som vil bygge nye steder der menigheten kan møtes for gudsdyrking, fortjener støtte.

¹⁶⁹ (Franklin, Autobiography, 1788) Part 11

¹⁷⁰ (Franklin, Autobiography, 1788) Part 10

¹⁷¹ (Franklin, Autobiography 1788) Part 8

¹⁷² (Isaacson, 2003) side 87

Den presbyterianske kirken stod Franklin nærmest ut fra oppveksten hans. I kolonien Pennsylvania var det derimot kvekerne som dominerte menighetene. Franklin støttet den presbyterianske presten som virket i området, men ble skuffet over mangelen på omtale av god moral i prekenene. I selvbiografien gjengir han poengene presten gjorde ut av følgende bibelvers:

*For øvrig, brødre: Alt som er sant, alt som er ære verd, alt som er rettferdig, alt som er rent, alt som er verd å elske, alt som folk taler vel om, alt som duger og er ros verd - gi akt på det!*¹⁷³

Skuffet over at presten fremdeles prioriterte dogmer foran moral sluttet Franklin å oppsøke felles gudstjenester. Han benyttet heller søndagene til studier og egen gudstjeneste der han fulgte sin egenproduserte liturgi.¹⁷⁴ Franklin ble senere begeistret av en tilreisende irsk predikant ved navn Hemphill :

*”... his Sermons pleasing me, as they had little of the dogmatical kind, but inculcated strongly the Practice of Virtue, or what in the religious Stile are called Good Works.”*¹⁷⁵

Imidlertid mislikte ledelsen av det presbyterianske samfunnet denne predikantens manglende dogmatiske forkynnelse og fikk ham fjernet. På samme måte som Adam Smith kritiserte etablerte kirkeledere, mente Franklin de presbyterianske kirkelederne var mer opptatt av bevarelsen av kirkesamfunnet enn sjelen til medlemmene. Hemphill ble også kritisert fordi han ikke skrev talene sine selv, han gjenfortalte prekener han hadde lest av andre. Benjamin Franklin mente dette bare gjorde predikanten mer tiltalende:

”I rather approv’d his giving us good Sermons compos’d by others, than bad ones of his own Manufacture.”

Etter å ha tapt kampen for å beholde Hemphill som predikant forlot Franklin den presbyterianske menigheten for godt, selv om han fortsatte å støtte den økonomisk.

I stedet bidro Franklin til å få bygget en stor konferansehall som kunne benyttes til møter for alle konfesjoner og grupperinger. Dette samsvarte med hans syn på å gi like muligheter til alle menigheter og det passer veldig godt sammen med Adam Smith sin tanker om full

¹⁷³ (Franklin, Autobiography 1788) Part 8. (Bibelen, 1988) Fillipperbrevet 4,8

¹⁷⁴ (Franklin, Articles of Belief and Acts of Religion, 1728)

¹⁷⁵ (Franklin, Autobiography, 1788) part 11

markedsliberalisering av tilbudet på religionsmarkedet. Her må det påpekes at i dette miljøet er kristendommen eneste religion, selv om Franklin åpner for at muslimske muftier må kunne benytte Philadelphias nye møtelokale. Når Smith og Franklin omtaler sekter mener de etablerte og åpne menigheter, ikke små lukkede samfunn som det norske språk i dag gjerne forbinder med en sekt.

Franklin utformet sine egne dyder og laget planer for å utvikle sin egen moral. Han gjør dette ut fra nytten av god moral, og Franklin viser her en utilitaristisk nyttetenkning i samsvar med Humes etikk.

*”... vicious Actions are not hurtful because they are forbidden, but forbidden because they are hurtful, the Nature of Man alone consider’d: That it was therefore every one’s Interest to be virtuous, who wish’d to be happy even in this World.”*¹⁷⁶

Hans motiv for å følge sine dyder er den profitten dette vil lede han til. Franklin var tilhenger av å stimulere til arbeid ved at større innsats kunne skape større profitt. Han balanserte dette med at handlinger måtte vurderes ut fra bidraget til det felles beste.¹⁷⁷

Franklin mente nok at Gud ønsket menneskene skulle bygge samfunn der flest mulig kunne ha det best mulig. Franklin mente det ikke var ubetydelig for Gud hvordan menneskene organiserte sine liv. Derfor foreslo han i en fase der arbeidet med utformingen av konstitusjonen for USA gikk trått at delegetene skulle hente en prest til å be før åpningen av forhandlingene. Begrunnelsen var:

*The longer I live, the more convincing proofs I see of this truth – that God ogverns in the affairs of men. And if a sparrow cannot fall to the ground without his notice, is it probable that an empire can rise without his aid?”*¹⁷⁸

Franklin fremstår som en mann som tror på en Gud som kan regjere over alt i verden, samtidig som han tror på, og har uendelige respekt for, menneskets frie vilje til å velge hvilken Gud de vil tro på.

4.2.3. Alternativene for et menneske

Hauge disponerer mange av sine pretekster over følgende typer mennesker:

¹⁷⁶ (Franklin, Autobiography 1788, 1785) part 10

¹⁷⁷ (Isaacson, 2003) side 268

¹⁷⁸ (Isaacson, 2003) side 451. (Bibelen, 1988) Matteusevangeliet 10,29

- De som vil provoseres av å høre Guds Ord og enten avviser det eller forfølge de som forkynner det
- De som ved å høre om muligheten for fortapelse skremmes til å tro på Gud av frykt
- De som finner noe i Guds Ord de kan trøste seg med og dermed leve som før og tro de er frelst
- De ser at deres eneste mulighet for frelse til evig liv ligger i å tro på Jesus Kristus, Guds sønn, og hans soningsdød gir frelse av ren nåde.

Hauge mente både herrnhuterne og de fleste prestene i den dansk-norske kirken hørte inn under punkt tre, mens de rette troende var de som hørte til det siste punktet. Hauge skriver 20. mars 1801 til sine venner:

*”Mange kan sige de haver Villien og Meningen god til at elske Gud, hvilket det vel og kan være, dog utvorte, løst og ustadig. Thi indvortes ligger Egenville og den onde Begierlighed, egensindigt sind, egen Ære og Nytte, som holder en fangen I Syndens Baand. En Troende som haver den rette Kierlighed, kiender sig altid pligtig eller har Lyst at arbeide indtil Blodet, deler med eller giver andre, men føler sig uværdig til det minste Gode, og at nogen gjør ham Tieneste.”*¹⁷⁹

Denne formen for Gudstro ville vises i gode gjerninger gjort i glede over å oppleve seg frelst. Alle andre gjerninger ville være grunnet i nytteetikk eller fryktbasert pliktetikk. Særlig kritikkene mot prestenes etikk som kom tydelig frem allerede i Hauges første bok, skaffet ham mange fiender.¹⁸⁰

Men heller ikke alle tilhengerne tolket Hauges etikk slik han selv mente det kristne livet burde leves. En del av vennene gikk inn i en livsstil som minte om eremitter fra de første kristnes tid eller klosterlivet i nyere tider. De sluttet å arbeide og benyttet dagene til å lese i Bibelen.

Hauge advarte også sine venner mot å la seg beruse av suksess i næringslivet:

*”Jeg erfarer at for meget, NB for meget, Handel og Arbeide, især Handel og timelige Bedrifter, vil nedqvæle det Aandelige baade hos mig og andre, ja holde de som ei er fornægtet eller haver Lyst og Villie at forlade Verdens Kiærlighed fangen, og at de hviler heri med sit Hiertes Lyst, glæder sig over at de maae have Skabningen at bruge og saa elsker den.”*¹⁸¹

¹⁷⁹ (Kvamen, 1971) side 73. (Hauge H., 1800)

¹⁸⁰ (Hauge H., Verdens Daarlighed, 1796) side 90

¹⁸¹ (Kvamen, 1971) side 79

Likevel motiverte Hauge vennene til arbeid av tre grunner.¹⁸² For det første mente han at de som ikke fysisk arbeidet ble late - ikke bare i "legemet", men også i ånden. De bidro ikke til å spre Guds ord. Samtidig mente han at vennene gjennom arbeid kunne samle verdier som kunne deles med de fattige. Den mest revolusjonerende tanke er likevel hans argumentasjon om at vennene ved økonomisk virksomhet kunne ta kampen opp med de rike og velstående i samfunnet som ødslet med verdiene og samtidig brukte sin posisjon til å holde andre nede og utarme folket rundt seg. Dette verdensbildet deles i stor grad med Adam Smith som foreskriver ønsket moral for rike landeierne:

*"They are led by an invisible hand to make nearly the same distribution of the necessaries of life, which would have been made, had the earth been divided into equal portions among all its inhabitants, and thus without intending it, without knowing it, advance the interest of the society, and afford means to the multiplication of the species. When Providence divided the earth among a few lordly masters, it neither forgot nor abandoned those who seemed to have been left out in the partition."*¹⁸³

Da noen venner vil utsette investeringer grunnet usikkerhet omkring utfallet av de pågående Napoleonskrigene formulerte Hauge et svar som kan stå som hans visjon for livet sitt her på jorden:

*"Vi gjør eller anlægger vore Gierninger som om vi skulde være her altid, og er saa løse og opofret og rede som om Gud skulde kræve os til Regnskab hvert Øieblik."*¹⁸⁴

Hauge ser seg plassert på jorden av Gud for å arbeide til beste for sine medmennesker og dele av det som produseres med menneskers som ikke har tilgang til samme ressurser. Dette er et livssyn preget av menneskers like verdi overfor Gud.

4.3. Motivasjon

Har Franklin og Hauge samme motivasjon? Franklin beveget seg over tid gjennom Maslows hierarki fra fysiologisk behov til selvrealisering i tabell 2 parallelt med trinnene i Supers utviklingsmodell i tabell 2. Man kan også se samme utvikling gjennom Aldefers ulike kategorier. Han begynte med å tilfredsstille et eksistensbehov. Ganske raskt hadde han et behov for forbindelser som han dekket på en slik måte at det senere dekket hans vekstbehov.

¹⁸² (Kvamen, 1971) side 79-80

¹⁸³ (Smith, The Theory of Moral Sentiments, 1759. 2009) Part IV, Chapter i, side 215

¹⁸⁴ (Kvamen, 1971) side 84

Hans Nielsen Hauge beveget seg mellom alle lederposisjonene McClelland definerte. Omgivelsene styrte hvilken posisjon det var mest behov for å innta. Hans Nielsen Hauge hadde en åndelig opplevelse 5. april 1796 som gjorde at han viet sitt liv til en tjeneste for Gud. Dette kan være et tegn på prososial motivasjon. Han identifiserte seg selv som en av Guds tjenere på jord. Ut fra en slik forståelse kan man si Hauge gikk gjennom trinnene i Katzs tidsbegrepsmodell.

Benjamin Franklin hadde tilsynelatende en så stor trang til selvstendighet at det ble umulig for han å i lengre tid være ansatt i noen andres tjeneste, noe som kan tyde på en sterk indre motivasjon. Etter hvert antok han nok likevel en posisjon der han stilte seg til folkets (de amerikanske kolonistenes) tjeneste. Man kan også hevde han fulgte Katzs tidsbegrepsutvikling, men det er mer uklart hvem Franklin har et kall til å tjene.

4.3.1. Samfunnsnytte og egennytte

Ønsket om å gjøre godt stod sentralt hos filosofene denne diskursen trekker inn. David Hume målte handlinger opp mot nytten den hadde i å gjøre godt for samfunnet. Kant fremhevet mer plikten til å gjøre godt uavhengig av konsekvenser. Adam Smith var opptatt av når det oppstod konflikt mellom ulike vurderinger av en handling, ville samvittigheten gi mennesket råd.¹⁸⁵

Benjamin Franklin ønsket sterkt å bygge opp en egen trykkerivirksomhet. Da han fikk sjansen til det, merket omgivelsene hans engasjement for og offervilje i arbeidet. Han jobbet lange dager og av og til netter for å levere et godt produkt.¹⁸⁶ Isaacson benytter ordet ”dilligence” fra Salomos Ordspråk 22,29 her for å beskrive Franklins innsats. Som entreprenør ønsket Franklin å lykkes med å etablere trykkeri og avis. I selvbiografien fokuserte Franklin på pengene han tjente på avisen. Formålet var ikke å stimulere samfunnets utvikling, han arbeidet for å øke egen profitt.¹⁸⁷

Når Franklin i avisen sin trykket et selvkrevet anonymt partsinnlegg for å øke pengemengden i kolonien bidro dette til at han senere fikk oppdraget med å trykke penger for flere av

¹⁸⁵ (Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, 1759. 2009) side 142

¹⁸⁶ (Isaacson, 2003) side 54.

¹⁸⁷ (Franklin, *Autobiography* 1788) Part 6

koloniene.¹⁸⁸ Han så hvilken stimulering av økonomien det lå i å øke pengemengden. Samtidig var han klar over lønnsomheten til egen bedrift gjennom å være seddelpresse. Han så nok også den indirekte effekten ved at økt handel i samfunnet ville øke etterspørselen etter trykkeriprodukter der han var markedsleder.

Tilgangen til bøker var liten i de amerikanske koloniene. Det fantes ingen bokhandler på hele kontinentet i begynnelsen av 1730-årene. Bøker ble importert fra England. Etter et mislykket forsøk mellom vennene i the Junto på å dele bøker, utformet Franklin reglene for et offentlig tilgjengelig medlemsbibliotek. Det kan se ut som dette var motivert ut fra et ønske om å øke kunnskapene hos ham selv, vennene og innbyggerne generelt. Som boktrykker ville han ikke tjene på at folk delte på bøkene. Motivet var altså å gjøre godt ut fra en kristen etikk.

Ut fra Wickhams modell kan det se ut som Benjamin Franklin er motivert for entreprenørskap med sikte på egen profitt. Hans nyttetenkning var egen nytte, til og med hans sosiale entreprenørskap var i ungdomsårene preget av konsekvensetikk. Det sosiale engasjementet hans var bra for forretningene. Samtidig var han opptatt av å gjøre det som er godt for sin neste og det som bygger samfunnet. I følge Weber viste Franklin her kapitalismens ånd. Han bar med seg sin presbyterianske bakgrunn, og med god innsats kunne han få stå foran konger. Samtidig var han redd for at han en dag skulle stå foran en større konge og at på denne dommens dag ville han komme til kort.

Etter at han solgte seg ut av aktiv forretningsdrift og kunne leve av utbyttet, bevegde han seg videre fra sosiale og kulturelle foretak til politisk endring og lederskap. Han hadde nå handlingsrom til å bygge opp først en koloni og så en hel nasjon.

Uten den grunnleggende motivasjonen for å tjene penger ville Benjamin Franklin kanskje ikke kommet i posisjon til å kunne skape en nasjon. Men hvorfor reiste i 1776 en gammel mann med nyrestein og gikt ut på en lang sjøreise i tidvis farlig vær omgitt av fiendtlige krigsskip? Han hadde mislyktes tidligere i å skape fredelige løsninger mellom England og de amerikanske koloniene, så motivet kunne vært ønsket om å ordne opp etter seg. Ut fra Myklebusts modell er dette pliktetikk. Han kunne også kjent på et kall til å gjøre det beste for sin neste, altså en kristen etikk. Eller kjente han at slutten på livet nærmet seg og at han burde

¹⁸⁸ (Franklin, Autobiography 1788) Part 7

prøve å sanke noen flere plusspoeng før dommens dag, ut fra ren nytteetikk? Han var takknemlig til Gud for at både han og nasjonen kom gjennom frigjøringskrigen.¹⁸⁹ Kunne hans motiv vært styrt av pliktetikk, i takknemlighet til Gud?

I 1789 drøftet den amerikanske kongressen innholdet i en rettighetserklæring. Franklin skrev at han var redd for at i iveren etter å sikre populære rettigheter, glemte man at det følger med plikter.¹⁹⁰ Det er en plikt å kjempe mot det onde, som man gjorde i frigjøringskrigen. Dette var samme sak som å gjøre godt, å bruke sine evner og ressurser, å alltid lete etter det beste for seg selv og sine medmennesker. Franklins motivasjon var å kjempe mot onde krefter og gjøre godt for andre, men det lå en nyttetenkning i dette. Det kunne være til hans eget beste på dommens dag.

4.3.2. Den kostbare perlen

Hans Nielsen Hauge hadde frem til opplevelsen på åkeren et ønske om å tjene penger. Han skrev i sin første selvbiografi, et kapittel i "Verdens Daarlighed" han kalte "Løpebanen":

*"... som jeg i alle disse Farer havde mit Liggendefæe i Verden, at jeg søgte paa alle Kandter at forhverve mig timelige Eyendomme, da jeg saae at den der havde noget blev agtet i Verden. ... dog tænkte jeg paa om det var behageligt for Gud ..."*¹⁹¹

Motivasjonen lå her på det ytre plan hos Hauge, men han lyttet til samvittigheten sin.

Hans Nielsen Hauge hadde en signetring med motto fra Bibelens fortelling om en kjøpmann som finne en kostbar perle.¹⁹² Han kom mange ganger inn på denne lignelsen når han omtalte sitt eget liv. Siden han selv hadde prøvd seg som kjøpmann tidligere, mente han nok denne lignelsen snakket særlig til han selv. Det er rimelig å tro han mente han fant denne perlen gjennom en sterk opplevelse av Guds nærvær og kall til tjeneste. I alle fall ble Hauges motivasjon endret 5. april 1796.

Hauge utgav sin første bok noen måneder etter opplevelsen av Guds kall. Den hadde som formål å opplyse og advare folket i Norge. Det viktigste var å påvirke alle dem som ikke var kommet inn i noe personlig Guds-forhold, men Hauge ville også bringe seebergianerne på rett

¹⁸⁹ (Isaacson, 2003) side 467

¹⁹⁰ (Brands, 2000) side 704, 705. (Franklin, To Charles Carroll, 1789)

¹⁹¹ (Hauge H., Verdens Daarlighed, 1796) side 110

¹⁹² (Breistein, 1955) Evangeliet etter Matteus 13,45-46

kjøp igjen.¹⁹³ Allerede samme høst skrev han en ny bok. Han investerte alle midlene han hadde spart opp i å få gitt ut disse bøkene. Han lærte seg kunsten å binde inn bøker, men det er vanskelig å si om dette var for å spare penger, om det var for å få bøkene raskere i omløp eller om han så nytten for framtiden av å kunne dette håndverket.

Året etter gav han seg ut på landeveien for å få solgt bøkene. Samtidig holdt han møter med taler til omvendelse til kristen tro for de borte fra Gud og oppbyggelse for de troende som strevde med livet som kristne. Dette kan selvfølgelig oppfattes som en ren ytre motivasjon; han trengte å selge bøkene for å tjene penger på investeringen. Hadde det vært tilfelle, hadde han kanskje svart annerledes 3. juledag 1797 da presten Feiermann i Fredrikstad med fire soldater avbrøt et møte Hauge holdt og spurte hva han drev med. Hauges svar var:

*”Jeg talede om at forsage ugudeligt Væsen og verdslige Lyster”*¹⁹⁴

Siden dette svaret fikk han arrestert, er det trolig at Hauge ville svart annerledes hvis motivet var å tjene penger.

I innlegg i Trondhjemske Tidender No. 33 16. august 1799 skrev Hans Nielsen Hauge:

*”kierlighed til vor Næste maatte nok bevæge os til at ynkes over hans Elendighed og bruge alle Midler her i Tiden for at undgaae Evigheds Bebreidelse”*¹⁹⁵

Han skrev videre til presten Steenbuch i Melhus i desember 1799:

*”ieg fandt mange Oplysninger og den brændende Kieærlighed til Herren at tiene ham, men blev henvist til Mennesker. Ia ieg maatte side med David: ”Mit gode naar ikke til dig, o Herre, men til dine Hellige paa Iorden”; det blev da til mine Medmennesker*¹⁹⁶

Like etter på ble Hauge arrestert og han ble sittende et par måneder i fengsel i Trondheim. Han benyttet tiden godt, blant annet til å skrive prekenboken ”Den Christelige Lære”. Her kommer han flere ganger inn på ansvaret han som kristen har for at hans medborgere skal få høre om muligheten om frelse til evig liv.¹⁹⁷ Likevel advarer han senere mot at frykt for Guds

¹⁹³ (Hauge H., Verdens Daarlighed, 1796) se innledningen ved Dagfinn Mannsåker, side 71

¹⁹⁴ (Hauge H., Reiser, viktigste Hendelser og Tildragelser, 1816.) side

¹⁹⁵ (Kvamen, 1971) side 17

¹⁹⁶ (Kvamen, 1971) side 25-26

¹⁹⁷ (Hauge H., Den Christelige Lære, 1800) Fortale side 4, (Bibelen, 1988) Esekiel 3,18 ” Når jeg sier til den ugudelige: Du skal visselig dø! - og du ikke advarer ham, ikke taler og advarer den ugudelige for hans ugudelige ferd for å holde ham i live, da skal han, den ugudelige, dø for sin misgjernings skyld, men hans blod vil jeg kreve av din hånd.”

straff skal være motivasjon. Formålet med boken er rett nok å minne de uomvendte om Gud, men like mye å trøste og oppmuntre de som vil leve etter Guds Ord.¹⁹⁸

I mange av pretekstene drøftet Hauge mulighetene for et menneskes motiver slik: Vi "skylder" å gjøre godt av fire alternative grunner: Fordi det i det lange løp vil være mest nyttig for oss (konsekvensetikk), fordi vi kjenner på en plikt til å gjøre godt (kristen pliktetikk, men som noe Gud har lagt ned i oss), fordi Gud ellers kan komme til å straffe oss (= evig fortapelse) eller fordi vi ved troen på Gud og hans sønn Jesus Kristus får et evig liv sammen med dem og i glede over det ikke kan annet enn å gjøre godt mot våre medmennesker (kristen etikk). Det siste alternativet var det Hauge mente drev ham selv, og han ber om at leserne skal få visdom og styrke til å ha samme indre motivasjon.

Mens han var i København i 1800 fikk Hauge en stadfestelse på sin overbevisning om at hans venner måtte forvalte skaperverket i dette livet. Det var imidlertid ulike måter å gjøre dette på. Blant annet fremhevet han viktigheten av jordbruk.¹⁹⁹ Å drive handel kunne også være resultat av en konsekvensetikk: Hans Nielsen Hauges bror Mikkell og flere andre reiste rundt og forkynte Guds Ord. De ble stoppet av embedsmenn med konventikkelplakaten som lovgrunnlag. Men denne inneholdt ingen straffebestemmelser, derfor ble løsgjengerloven brukt for å sperre disse inne. Hauge så altså på det å drive handel også som en mulighet for å lovlig kunne reise rundt i landet for å oppmuntre sine venner og skaffe seg nye tilhengere. Av dette ser vi at myndighetene påvirker de praktiske valgene til Hauge.

4.4. Forholdet til myndighetene

Merkantilismen bygde på en verdifastsettelse basert på edle metaller. Styringssystemet var basert på privilegier tildelt av Kongen eller Paven innenfor den katolske kirke. De skandinaviske enevoldsherskerne hadde sin maktbase i blant annet den lutherske kirken og denne makten ble utøvd av embedsmenn som lensmann og prest. Hans Nielsen Hauge kom i opposisjon til disse selv om han fikk hjelp til kjøpmanns brevet av presten Johan Nordahl Brun i Bergen.

¹⁹⁸ (Hauge H., Den Christelige Lære, 1800) Innledning ved Hans Ording side VIII.

¹⁹⁹ (Hauge H., Christendommens Lærdoms Grunde Hefte 1, 1800) side 216

Hauge sin opprinnelige konflikt med embetsverket hadde lite med økonomisk virksomhet å gjøre. Han var kritisk til prestenes evne til rett forkynnelse av Gud Ord. Imidlertid holdt embetsmennene sammen. Da Hauge i tillegg ble en konkurrent til den etablerte handelsstanden og deres privilegier, ble han en fiende av den etablerte merkantile maktstrukturen. Liberalismen ble grunnlagt ved særlig John Locke (politisk) og Adam Smith (økonomisk) sine teorier. Den la vekt på individets verdi og rettigheter. Immanuel Kant støttet også en likeverdstanke der makten ble bygget opp nedenfra, fra folket. Dette er starten på demokratiet slik vi kjenner det i dag, der regjering og statsoverhoder får sin legitimitet fra folket.

Denne oppbyggingen av samfunnet nedenfra kan skje gjennom entreprenørskap på ulike områder etter Wickhams modell i figur 1. Man kan

- styrke privatøkonomien i befolkningen,
- styrke befolkningen gjennom økt kunnskap ved å gi bedre utdanning
- bygge opp de sosiale relasjonene i en nasjon ved hjelp av institusjoner og felles kultur eller
- styrke samfunnet ved å innføre politiske organer basert på allmenne rettigheter tildelt ut fra hvert individs unike verdi.

Uansett hvilket område man driver entreprenørskap innenfor, så har myndighetene stor betydning. Det politiske nivået handler om utformingen av selve strukturen for myndighet, de andre områdene påvirkes av myndighetenes administrasjon.

4.4.1. I myndigheters tjeneste mot myndighetene

Benjamin Franklin kom tidlig i konflikt med presbyterianeren Cotton Mather som med maktbase i forfedre som ledet den puritanske bevegelsen styrte i fødebyen Boston.²⁰⁰

*I reflected that I had already made myself a little obnoxious to the governing Party; and from the arbitrary Proceedings of the Assembly in my Brother's Case it was likely I might if I stay'd soon bring myself into Scrapes; and farther that my indiscrete Disputations about Religion began to make me pointed at with Horror by good People, as an Infidel or Atheist.*²⁰¹

²⁰⁰ (Brands, 2000) side 9

²⁰¹ (Franklin, Autobiography 1788) Part 3

Som pengetrykker var Benjamin Franklin en viktig mann i etablering av en selvstendig økonomi i de amerikanske koloniene. Samarbeidet med myndighetene gav ham både et nettverk av kontakter og et ry som fagmann.²⁰² Da han startet eget trykkeri og avis var den lovgivende forsamlingen i kolonien kundene hans samtidig som han dekket folkets behov for informasjon og debatt om saker i forsamlingen som grunnlag for å bygge opp avisen. Gjennom vervet som sekretær for forsamlingen fra 1736 fikk han stadig flere oppdrag. Oppgaven som leder for postombæringen i kolonien fra 1737 styrket hans posisjon i samfunnet.²⁰³

Franklin gav i 1729 ut en drøfting av fordeler og ulemper av trykking av papirpenger.²⁰⁴ Kanskje er det riktigere å si at han viste hvorfor noen var mot trykking og hvorfor de fleste burde være for:

“Those who are Lovers of Trade, and delight to see Manufactures encouraged, will be for having a large Addition to our Currency”

Franklin viser her at noen kan tjene på at andres muligheter til handel holdes nede. Det er tydelig Franklin selv tar parti for utvidelsen av kapitalen, og argumentasjonen samsvarer godt med Adam Smith sine tanker om profitt på kapital.²⁰⁵

Senere utfordret Benjamin Franklin etterkommerne av William Penn som eide Pennsylvania etter at Penn fikk området av kongen av England som betaling for forfalt gjeld. Penn-familien styrte Pennsylvania gjennom sine embedsmenn, men samtidig vokste det frem en folkevalgt forsamling. Franklin kjempet på to fronter for å dekke trygghetsbehovet til kolonistene.²⁰⁶ I den lovgivende forsamlingen kjempet han mot kvekernes grunnleggende pasifistisk innstilling og derfor motstand mot opprettelsen av en egen militærstyrke i kolonien. Samtidig kjempet han mot Penn-familien sin utnevnte guvernør som ikke ville bruke av familiens inntekter til å bygge opp et forsvar. Representantene for eierne av staten hadde ingenting i mot lover som påla innbyggerne skatter til å bygge opp forsvaret av koloniene, så lenge lovene inneholdt unntak for skattlegging for Penn-familiens eiendommer.²⁰⁷

²⁰² (Franklin, Autobiography 1788) Part 6

²⁰³ (Franklin, Autobiography, 1788) Part 11

²⁰⁴ (Franklin, The Nature and Necessity of a Paper-Currency, 1729)

²⁰⁵ (Smith, An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, 1776) Bok 1 kapittel 9 og Bok 4 kapittel 7 om kolonier

²⁰⁶ (Franklin, Autobiography, 1788) Part 12

²⁰⁷ (Franklin, Autobiography, 1788) Part 14 og Part 18

Da myndighetene ikke ville bidra til forsvaret av kolonien fikk Franklin reist en frivillig hær i Pennsylvania. Fra denne basen prøvde han å få støtte fra Penn-familien til å utstyre den. Samme taktikken ble brukt, og han møtte langt mindre motstand, når det gjaldt å bygge opp det som endte som University of Philadelphia.²⁰⁸ Det begynte som en privat finansiert skole. Med voksende popularitet trengte den større lokaler og overtok konferansehallen i samarbeid med alle de lokale menighetene i byen. Behovet for nye utvidelser kom, og selv om donasjoner kom inn fra nærmest hele verden, bidro også koloniforsamlingen med penger og Pennfamilien bidro med landområder til å bygge ut universitetet.

Som folkevalgt fikk Franklin også gjennom et lovforslag om å støtte finansieringen av opprettelsen av et privat sykehus. Først møtte forslaget en motstand begrunnet i lokalisering som ligner veldig på debattmønsteret i dagsaktuell drøftinger rundt bygging av sykehus i Norge. Likevel greide Franklin få til en finansiering som gikk ut på at forsamlingen ville støtte sykehuset med det dobbelte av hva private gav i støtte. Denne formen for samarbeid er i dag i fremvekst og blir stadig mer brukt også i Norge. Bistandsarbeid gjennom NORAD-støttede prosjekter har fungert etter dette prinsippet lenge. Nå ser det også ut til at norsk samferdsel får et løft gjennom Offentlig Privat Samarbeid, der finansieringsformen også bygger på det samme samarbeidstanken, selv om myndighetene der mer fremstår som en oppdragsgiver. Benjamin Franklin var trolig først ute med å skape en modell av denne måten å bygge opp samfunnsinstitusjoner på.

Når det gjaldt opprettelsen av et gatefeierkorps gikk han frem på en annen måte. Gatene var fulle av gjørme i regntiden og fulle av støv i den tørre tiden. At deler av gaten ble belagt med brostein hjalp midlertidig, men snart var steinene dekket av støv eller gjørme. Franklin fikk alle beboerne i sin gate med på i fellesskap leie en gatefeier. Når resten av befolkningen så hvor fin denne gaten ble, gikk de med på å betale en ekstra skatt for å ansette nok gatefeiere til alle bygatene.²⁰⁹ I USA er det fremdeles vanlig med lokale avstemninger over lokale prosjekter finansiert med ekstra skatter.

Franklins alvorligste konflikt med myndigheter ble debatten om hvordan de amerikanske koloniene skulle forsvares. Etter at den amerikanske uavhengighetskrigen var over og

²⁰⁸ (Franklin, Autobiography, 1788) Part 13

²⁰⁹ (Franklin, Autobiography, 1788) Part 13

England hadde sluttet fred med det nye USA, kunne Franklin i 1788 se tilbake og vurdere historien. Selv om USA nå var fritt og selvstendig, mente han det hadde vært bedre om England i 1754 hadde godtatt hans forslag om en selvstyrte og selvfinansiert union av kolonier underlagt den britiske kronen.²¹⁰ Mange liv og store verdier hadde gått tapt under frigjøringskrigen. Årsaken til at beste løsning ikke ble valgt fant Franklin i byråkratiet:

”Those who govern, having much Business on their hands, do not generally like to take the Trouble of considering and carrying into Execution new Projects. The best public Measures are therefore seldom adopted from previous Wisdom, but forc’d by the Occasion.”

4.4.2. Kampen mot embedsmennene og for folket

Hans Nielsen Hauge skrev til sin bror Mikkel og andre fengslede lekpredikanter 24. desember 1799:

*”siden den første Gang jeg blev heftet, og siden hver Gang, tillige alle de andre Medlidende fængslet og straffet for Herrens Buds Efterlevelse og Christi Navns Bekiendelses Skyld, da haver Nidkierhed og Drift til det Gode meget mer tiltaget”*²¹¹

Hauge fikk sin omvendelse etter lengre tids frustrasjon over den avsatte embedsmannen Seeberg og andre prester. Dette resulterte i Hauges første bøker. Senere ble fengslinger både motivasjon for å skrive og samtidig et avbrekk i hverdagen så han fikk tid til å skrive, se tabell 4.

Det var ulike oppfatninger av Hauges handelsvirksomhet i Nord-Norge.²¹² Han byttet mel og andre varer fra Bergen med fisk fra fiskeværene i nord. Noen mener han utnyttet markedssituasjonen og skaffet seg en formue, både ved å presse ned prisen ved innkjøp av fisk og overprise salg av matvarer. Selv hevdet han at nøden og manglende betalingsevne i nord gjorde at han avstod fra å kreve inn gjeld, og at det i mange tilfeller mer var snakk om en rettferdig byttehandel. Uansett hjalp han her myndighetene med å avverge en katastrofal hungersnød i nord.

²¹⁰ (Franklin, Autobiography, 1788) Part 14

²¹¹ (Kvamen, 1971) side 23

²¹² (Breistein, 1955) side 105

Frustrasjon over myndighetene	Produksjon²¹³
1796: Embedsmannen Seeberg, selv om denne da var avsatt som prest, og flere av prestene sin lære var kritikkverdig.	Bøkene ”Verdens Daarlighed” inkludert Løpebanen og ”Guds Viisdom” ble skrevet og trykt.
1797-8: Hans Nielsen Hauge ble fengslet i Fredrikstad etter falske anklager fra presten Feiermann.	Bøkene ”En Sandheds Bekiendelse om Saligheds Sag” og ”De Eenfoldiges Lære og Afmæktiges Styrke” ble skrevet og trykt.
1799-1800: Hans Nielsen Hauge ble fengslet i Trondheim og dømt til en måneds forvaring. Broren Mikkel og andre satt fengslet i Oslo på ubestemt tid. Hauge og vennene ble dømt etter Løsgjengerloven. Det hastet å gi folket bøker så de kunne opprettholde troen selv om forkynnerne var fengslet.	Bøkene ”Den Christelige Lære” og ”Christendommens Lærdoms Grunde, hefte 1 og 2” ble ferdige i år 1800. Egentlig kom så godt som resten av bokproduksjonen til Hauge frem til 1804 som resultat av dette. De måtte skaffe seg kjøpmannskap og handelsvarer slik at de lovlig kunne reise rundt i landet.
1804: Det gikk rykter om at myndighetene ville anklage Hauge for økonomisk utroskap og fengsle han fordi folk ble villedet både åndelig og materielt.	Boken ”Christendommens Lærdoms Grunde, hefte 3” ble gitt ut.
Høsten 1804: Hauge ble satt i forvaring i Hokksund.	I arresten skrev han ”Bøn for den Christne Kirke” og ”Beskrivelse over det aandelige Livets Løb og Strid”. Disse ble gitt ut senere.
Hauge satt fengslet fra 1804. Selv om soningen ble lettere fra 1806 ble endelig dom først avsagt 23. desember 1814.	Alle bøker i denne perioden hadde til hensikt å blidgjøre myndighetene eller forsvare Hauge mot anklager.
23. desember 1814: Hauge ble funnet skyldig i brudd på konventikkelplakaten og for å ha omtalt embedsmenn på skadelig vis. Han aksepterte boten på 1000 Riksdaler	Hauge ville renvaske seg i folks øyne gjennom bøkene ”Reiser, viktigste Hendelser og Tildragelser” og ”Om Religiøse Følelser og deres Værd” utgitt i 1816 og 1817.

Tabell 4. Oversikt over sammenhengen mellom myndighetenes provokasjoner og Hauges produksjon.

²¹³ (Sjursen, Den haugianske periode 1796 - ca. 1850 I, 1993) forkortede titler med utgangspunkt i denne litterære oversikten

Myndighetene hadde imidlertid også nytte av Hans Nielsen Hauge senere. Under Napoleonskrigen ble matmangelen og særlig saltmangelen prekær i 1809. Hauge hadde kompetanse til å sette i gang produksjon av dette. Etter at han fikk fri soning på Bakkehaugen gård på Aker hjalp han også til med å skaffe mat til de fattige i hovedstaden. Hauge hjalp altså flere ganger myndighetene med å stille nøden blant befolkningen, en nød som andre tilfeller i historien viser kunne endt med opprør og omveltninger.

Embedsmennene i Norge var i stor grad prester og lederne av administrasjonen av landet og innehaverne av den dømmende myndighet og ledelsen av lenene. Lensmennene utover i bygdene var vanlige bønder som Ole Hauge, eldste bror til Hans. Det var også noen militære øverstkommanderende, resten var stort mennesker uten vesentlig skolegang som fortsatte i foreldrenes yrker.

Embedsmennenes makt og de få velstående sine eiendommer og rettigheter var begrunnet i merkantilismens og den teologiske ryggdekning i Luthers oppfordring til å bli i sin stand. Hauge utfordret stendene ved å sende unge bondegutter til byene for å drive handel. Han utfordret teologene ved å ha større bibelkunnskap enn mange av dem. Han utfordret embedsmennenes lovforståelse ved å kunne loven like godt som dem. Hans Nielsen Hauge med sin kunnskap og sine mange venner ble farlig for de som satt med makt og privilegier. Derfor prøvde myndighetene å begrense han.

4.4.3. Omgivelsene

Fattigdommen og kunnskapsmangelen i Norge var gunstige omgivelser for en mann med gode evner og omsorg for folks nød. Hauge gav håp til en befolkning der de fleste opplevde at de levde et skjørt liv der bare et lite uhell kunne bringe en inn i et liv i den dypeste nød og fattigdom. Det var svært få arbeidsplasser utenom egen gård og grunn. Håndverkerlaugene begrenset mulighetene til at flere kunne lære seg de ulike yrkene. Gårdsbrukene kunne stort sett bare skaffe stor nok avling til å livnære de som var født til gården.

Hauge skrev i 1801 til noen venner²¹⁴:

²¹⁴ (Kvamen, 1971) side 62

”Jeg tenker paa om der er hos Eder mange ledige som bekiender sig til vort Samfund og saa gaar i Stans Verksted, saa skulde de dog bringes i noget Arbeide til Nytte, ikke bortdrive den kostbare Tid og give Forargelse

At bare de som var medlemmer i Hauges vennsamfunn skulle sysselsettes kunne slå uheldig ut på flere måter. For det første kunne det skape fiendskap i lokalmiljøet at man ikke delte det som var av arbeid på flere og at man ansatte folk ut fra vennskap og ikke andre kvalifikasjoner. Det kunne også lede til at noen ville ta del i vennsamfunnet uten at de egentlig delte troen samfunnet bygde på²¹⁵. På den annen side måtte disse ta del i mange kristne samlinger, og det var absolutt mulig at dette ville lede dem til en gjenfødt kristen tro.²¹⁶ Det var med andre ord også utfordringer forbundet med å bli arbeidsgiver og lede noen av sine medmennesker ut av nøden. Det var ikke mulig å skaffe arbeid og mat til alle som ønsket det.

I de amerikanske koloniene var situasjonen noe bedre. Store landområder lå ledige for driftige hender, men Franklin forteller at det ofte var feil folk som dro ut på nybrottsarbeid.²¹⁷ Når foreldrene bukket under i kampen for tilværelsen ble det for eksempel et akutt behov for at noen tok seg av foreldreløse barn. På 1700-tallet gjorde også rettigheter engelskmennene satt på og trusselen fra indianerne at ikke nybrottsarbeidet skjød enda mer fart. Benjamin Franklins styrke lå neppe i jordbruk. Behovet for pengesedler i økonomien var det elementet i omgivelsene han så som sin sjanse. I tillegg hadde folk behov for informasjon så både avisen hans og trykking av almanakken ”Poor Richard” gav han et solid inntektsgrunnlag. Med andre omgivelser måtte han ha bygd sin formue ut fra andre forutsetninger.

4.5. Nettverk

Siden han hadde slektninger innenfor trykkeribransjen i flere byer, blant annet Boston, kunne Franklin bygge opp en kjede av samarbeidende trykkeribedrifter. Han utvidet dette ved å hjelpe tidligere ansatte til å starte trykkeri i andre byer.²¹⁸ Etter at den første av dem i Sør-Carolina gjorde det bra, tok han sjansen på å tilby flere andre lignende kontrakter. Franklin

²¹⁵ (Hauge H., 1800) side 215

²¹⁶ (Kvamen, 1971) side 78

²¹⁷ (Franklin, Autobiography, 1788) Part 11

²¹⁸ (Franklin, Articles of Agreement with Louis Timothée, 1733), (Franklin, Autobiography, 1788) Part 12

var medeier i forretningen i seks år, og han eide trykkeriutstyret. Dersom partneren klarte seg bra, kunne han kjøpe ut Franklin og klare seg på egen hånd. Franklin bygde også stadig ut forretningsområdet sitt gjennom å bli tildelt nye oppgaver av kontakter han skaffet seg blant politikere og administrasjon. Å få ansvaret for postombæringen først i Pennsylvania og så i alle de amerikanske koloniene var en glimrende anledning for Franklin til å utbre nettverket sitt.

Hans Nielsen Hauge bygde sitt nettverk gjennom å gå ut til folket og snakke med dem og fortelle dem om veien til evig liv med Gud. Han gikk ofte til dem han visste allerede hadde vist en spesiell interesse for Guds Ord. Flere andre fulgte etter han, både av søsknene, søskenbarn, venner og venner av dem igjen. Så snart de første kontaktene var opprettet, begynte de å ta vare på relasjonen ved hjelp av brevskrivning. Brevene ble ofte skrevet av og delt med flere, de ble lest på møter og de ble gjenfortalt.

4.5.1. Sterke bånd til venner

Hauge forsøkte på ulike måter å knytte vennene til seg. Etter hvert som organisasjonen vokste ble det for tidkrevende å vedlikeholde alle relasjoner med en-til-en dialog. Fra København skriver han 9. august 1800 til venner:

*”Jeg vilde gjerne skrive nogle Ord til Eder ver, men haver ikke Tiid. Iesus sagde: Vad ieg siger en, det siger ieg alle og enhver.”*²¹⁹

Brevene fra Hauge ble lest på samlinger og de ble sendt rundt eller skrevet av og sendt til flere. I ett og samme brev veileder og oppmuntrer Hauge vennene i den kristne tro, han roser og oppmuntrer deres arbeid, han pålegger dem å bidra til fellesskapet og han gir råd om hvordan de skal finansiere innkjøp av råvarer. Disse brevene ble trolig sendt til dem han kjente best, som han kunne stole på formidlet dette videre til andre.

Hauge var redd for at den sanne lære ikke skulle bli forkynt uten sterk kontroll med nettverket. Testamentet hans viser noe av denne engstelsen. Hans store reisevirksomhet med gjentatte besøk til de ulike forsamlingene av venter viser også at han ville passe på at læren ble opprettholdt.

²¹⁹ (Kvamen, 1971) side 43

Primær- næringer	Sekundær- næringer	Tertiær- næringer	Politisk virksomhet	Religiøs virksomhet	Allmennyttige formål
Jordbruk	Industri- etablering	Handel	Politisk innflytelse	Forkynnelse	Folke- opplysning
Fiskemottak	Industriledelse	Eiendom	Folkebevegelses- ledelse	Reformasjon	Sosial reformasjon
	Industri- veiledning	Skipsrederi		Forfatterskap	Lærer- virksomhet
	Verftseierskap	Skipsmegling		Redaksjon	
	Forlag	Investerings- virksomhet		Etablering av vekkelses- bevegelse	
		Bankier- virksomhet			

Tabell 5. Områder for Hans Nielsen Hauges næringsvirksomhet²²⁰

Når det gjelder områder for entreprenørskap viser han imidlertid langt større bredde, se tabell 5. Han er innom alle tre næringsområdene, samt politisk og religiøs virksomhet og allmennyttige formål. Han beveger seg i alle områdene for entreprenørskap fra Wickhams modell fra figur 1. Fra 1800 er han innom alle områdene så godt som samtidig og han beveger seg ikke i én retning, men er stadig meget engasjert på ulike områder i modellen.

4.5.2. Fra blod og svette til ånd

Benjamin Franklin bevegde seg sakte, men stødig, i en retning i Wickhams modell fra figur 1, nemlig oppover. Han begynte i profittmaksimeringen. Når han hadde kontakt med det politiske miljøet var det for å lykkes i egen profitt. Når han bevegde seg over i non-profitt området var det først med hjelp fra mange venner fra trykkeribransjen som var med i the Junto. Medlemmene bidrog med stoff han kunne trykke. Når bedriften var godt etablert kunne han tillate seg å gå inn i mer frittstående non-profitt foretak og etter hvert sosial og kulturelle tiltak. Når han hadde solgt seg ut av forretningsdriften kunne han for fullt engasjere seg politisk.

²²⁰ Gjengitt fra (Grytten, Haugianere som næringslivsaktører, 2013)

Nettverkene til Franklin var mer etter modellen med strategisk hull i figur 8. Han trengte ikke mange kontakter inn mot samme miljø. Han sendte sine teorier om å temme lynet til en venn i det engelske vitenskapsselskapet. Et par ledd senere har noen franskmenn testet dem ut uten at han selv hadde hatt flere kontakter inn i prosessen. Franklin er opptatt av å samle mest mulig ulik informasjon og kunnskap. Han trenger ikke flere kilder til samme informasjon.

Som postmester trengte han også bare én rute til neste stasjon, og han hadde bare én tidligere ansatt utplassert i en by. Da ville de bare konkurrere med hverandre og halvere fortjenesten. Samtidig kunne de samarbeide om trykking av store ordrer og selge hverandres produkter.

4.5.3. Misjonsstasjonene

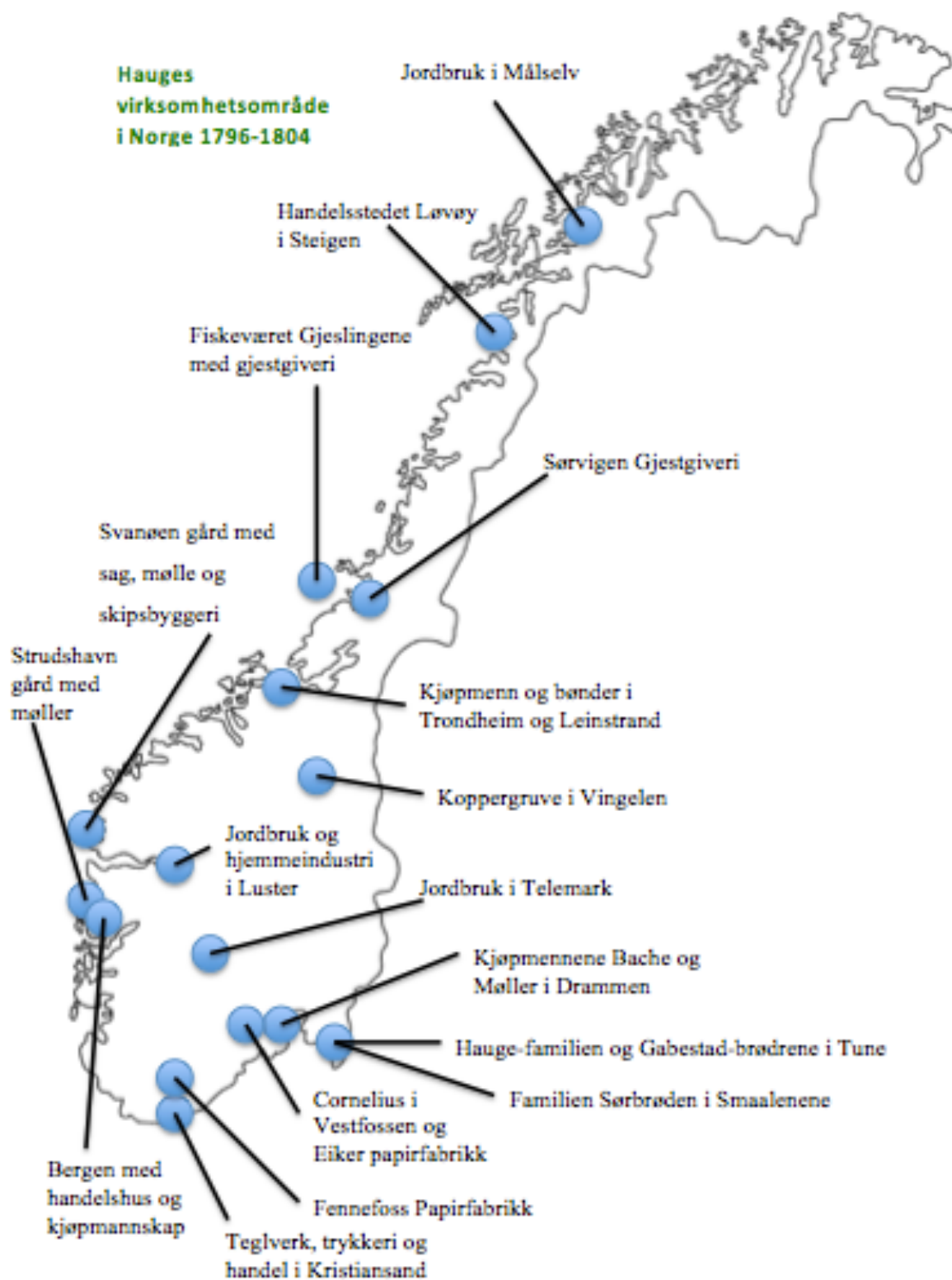
Da Hauge hadde fått trykket boken ”Den christelige Lære” i Danmark, sendte han den uinnbundet til venner i Norge. Disse fikk oppgitt en pris på 72 skilling for boken uinnbundet, men bokbinderne kunne ta den prisen de ville ved videresalg. Dog skulle prisen settes slik at de kunne levere sammen med kjøperne som gode kristne.²²¹ Hauge ønsket etter hvert å bygge opp bedrifter etter mønster som vi senere kjenner fra kollektiv, der skulle de dele alt. Verdiene de skapte skulle bli innenfor vennsamfunnet hvis vennene døde.²²² Lovene satte en stopper for dette, men han etablerte en pensjonsordning som gjorde at man hadde rett til mat og husrom på fabrikken selv om man ikke lenger kunne arbeide.²²³

Hans Nielsen Hauge så at vennene trengte daglig omgang med andre kristne for å holde fast ved troen. Han fant også ut at det var godt å være flere sammen for å klare å formidle Guds Ord til andre mennesker. Han samlet derfor vennene sine på gårder og industrianlegg for at de skulle være sterke sammen. Hauge plasserte ut sine venner på strategiske steder i landet, se figur 10. Dermed skapte han også et distribusjonsnettverk for bøker og andre handelsvarer. I denne delen av virksomheten var ikke Hauge like avhengig av gjentatte og tette bånd. Norge rundt år 1800 var ikke på samme måte som i dag avhengig av rask levering og dermed reserveløsninger parat for å levere i tide. Vi ser flere ganger i Huges brev at han etterspurte om brev og varer hadde kommet fram. Postgang og transport var preget av risiko. Likevel ser det ikke ut til at dette voldte særlig store bekymringer.

²²¹ (Kvamen, 1971) side 50

²²² (Kvamen, 1971) side 76

²²³ (Sjursen, Den haugianske periode 1796- ca. 1850 III, 1997) side 47

Figur 10 Oversikt over Hauges virksomheter og misjonsstasjoner²²⁴

²²⁴ (Breistein, 1955) I hovedsak basert på informasjon fra kapitlene Hauges Kjøpmandsreiser og Nye Industrianlegg.

Norgeskartet i figur 10 viser et godt utbygd nettverk basert på de vanligste reiserutene i landet på den tiden. Sentrene med Hauges venner hadde en god spredning. Hullene er trolig områder der det enten var etablert andre trosretninger som ikke ville samarbeide eller det var områder der interessen for Guds ord enda ikke hadde slått rot. Etter at Hauge ble sluppet ut av fengselet steg aktiviteten igjen. Noen områder ble styrket og hullene minket. Alt mens Hauge levde kom det opp en ny mølle ved Gravdal i Bergen. Svanøe gård hadde saltkokeri. Ved Drammenselva vokste det opp småindustri og rundt Hauges gårder i Oslo steg aktiviteten. I nord-vest vokste det fram en tekstil- og møbelindustri der noen av grunnleggerne kom fra Haugebevegelsen.²²⁵ Senere ble Stavangerområdet sentralt i Hauges nettverk når gründeren og stortingsmannen John Haugvaldstad stod frem som leder.²²⁶

Hans Nielsen Hauge var ikke alltid like fornøyd med virksomheten stasjonene.²²⁷ Siden han var redd for at profittjaget skulle ta overhånd hos kjøpmennene, fulgte han dem tett opp gjennom mange brev. Noen ble utsatt for kritikk fordi de tok for stor risiko eller bidrog for lite til fellesskapet. Otter Carlsen Bakkerud på Sørvingen Gjestgiveri var den som først falt ut av nettverket. Under rettsforfølgningen mot Hauge nektet han for å være en av Hauges tilhengere.

4.5.4. Kreative team

Allerede i sin utforskende periode benyttet Benjamin Franklin venner til å stimulere sin kreativitet. Vennen John Collins utfordret ham til debatter.²²⁸ Ett tema de drøftet, var om kvinner burde få rett til å studere. De fortsatte å debattere temaet skriftlig og faren til Benjamin fikk se et av hans notater og hjalp ham med å utvikle sin debatteknikk. Franklin fortsatte gjennom hele livet å utvikle seg gjennom først å debattere med venner. Som 18-åring i Philadelphia skapte han en forfatterforening sammen med tre venner:

*“we should each of us at our next Meeting produce a Piece of our own Composing, in order to improve by our mutual Observations, Criticisms and Corrections.”*²²⁹

²²⁵ (Grytten, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism the Haugian Way*, 2012) For eksempel familien Devold, se side 27

²²⁶ (Bang, 1874) side 260, 446

²²⁷ (Breistein, 1955) side 110 og 116.

²²⁸ (Franklin, *Autobiography* 1788) Part 2

²²⁹ (Franklin, *Autobiography* 1788) Part 4

I 1727 dro Benjamin Franklin i gang det kreative teamet han kalte The Junto. Han utformet disse reglene for denne samlingen av kreative venner:

*”The Rules I drew up requir’d that every Member in his Turn should produce one or more Queries on any Point of Morals, Politics or Natural Philosophy, to be discuss’d by the Company, and once in three Months produce and read an Essay of his own Writing on any Subject he pleased. Our Debates were to be under the Direction of a President, and to be conducted in the sincere Spirit of Enquiry after Truth, without Fondness for Dispute, or Desire of Victory; and to prevent Warmth all Expressions of Positiveness in Opinion, or of direct Contradiction, were after some time made contraband and prohibited under small pecuniary Penalties.”*²³⁰

Franklin skapte senere flere slike grupper når han bodde i Europa, og vi ser at reglene har mye felles med senere regler for kreative team som vektlegger sosiale interaksjoner mellom medlemmene og forsøker å stimulere kreativitet gjennom å organisere aktiviteter.

I Philadelphia motarbeidet han andre som ville ta opp nye medlemmer i the Junto. I stedet fikk han laget en regel om at hvert opprinnelig medlem skulle starte opp en ny gruppe og at disse gruppene rapporterte til the Junto. På den måten skapte han et nettverk av 6-7 kreative team som kunne ta ulike retninger og som åpnet for at ny kompetanse kunne tilflytte kjernemedlemmene.²³¹

Ut fra arbeidet til vennen Robert Grace laget Franklin en modell av en ovn som sikret mer effektiv oppvarming ved hjelp av forbrenningsovner. Han presenterte løsningen i en egen pamflett som begeistret mange, inkludert guvernøren som ville gi ham patent på løsningen. Benjamin Franklins svar på dette kan være opphavet til dagens åpne kildebruk som stimulerer samarbeid om innovasjoner innenfor for eksempel IT-bransjen:

*”That as we enjoy great Advantages from the Inventions of others, we should be glad of an Opportunity to serve others by any Invention of ours, and this we should do freely and generously.”*²³²

Han drev forsøk med elektrisitet sammen med venner og naboer og hjalp en arbeidsledig nabo med å starte opp en egen virksomhet ved å vise frem elektriske forsøk. Et godt eksempel på

²³⁰ (Franklin, Autobiography 1788) Part 6

²³¹ (Franklin, Autobiography, 1788) Part 11

²³² (Franklin, Autobiography, 1788) Part 13

entreprenørskap som vellykket arbeidsmarkedstiltak! I tillegg tjente en kontakt i England gode penger på å trykke fem opplag av Franklins redegjørelser om forsøkene.

Gjennom møtene i the Junto hadde Franklin mye erfaring i bruk av konstruktive debatter i mindre grupper for å arbeide frem felles forslag til løsninger. Franklin kom ofte med de innledende forslagene til løsning. Disse var ofte meget detaljrike og komplette. Likevel fikk han frem motforestillinger, nyanser og endringsforslag fra andre slik at man endte med et felles forslag alle medlemmene stod bak. Et eksempel på et slikt arbeid er forslaget fra komiteen for felles forsvar av koloniene.²³³ Hvert medlem dro hjem til sin koloni med et forslag alle i komiteen gikk inn for. At alle koloniforsamlingene avvist forslaget kan faktisk sees på som et bevis for at komiteen hadde klart å balansere hensynet til hver koloni så bra at ingen av dem kom spesielt fordelaktig ut.

Tankegangen Franklin hadde som gjorde ham til en fremragende teamdeltaker kommer frem i hans vurdering av en ny guvernør til Philadelphia, kjent som en fremragende debattant:

*”... these disputing, contradicting and confuting People are generally unfortunate in their Affairs. They get Victory sometimes, but they never get Good Will, which would be of more use to them.”*²³⁴

Denne holdningen gjenspeiler karriereplanen til Franklin uttrykt i hans ”Plan of conduct” som han forfattet på hjemreisen fra England i 1726.²³⁵ For det første hadde han påtatt seg mye gjeld, noe som gjorde at han måtte arbeide hardt for å gjøre opp for seg. For det andre måtte han snakke sant og troverdig og ikke skape falske forhåpninger hos andre vedrørende hva han kunne gjøre for dem. For det tredje skulle han konsentrere seg om tålmodig oppgaveløsning i stedet for å jakte etter stor materiell rikdom. Til slutt skulle han ikke baksnakke noen, men heller søke å finne unnskyldninger for feil som måtte finnes hos andre og på alle måter få frem gode egenskaper ved andre mennesker. Franklin prøvde å implementere denne væremåten i retningslinjene for teamene han bygde opp.²³⁶

²³³ (Franklin, Autobiography, 1788) Part 14

²³⁴ (Franklin, Autobiography, 1788) Part 14

²³⁵ (Franklin, Plan of conduct, 1726) Originalen er ikke funnet, men ut fra Franklins omtale virker denne gjengivelsen troverdig.

²³⁶ (Brands, 2000) side 92 retningslinjer for the Junto

Den siste gangen Franklin låser opp en fastlåst sak ved å benytte retningslinjene fra the Junto var under arbeidet med utformingen av konstitusjonen.²³⁷ Partene stod steilt mot hverandre, små stater var redd for å bli overkjørt av store, de store ville ikke redusere sin innflytelse siden de mente de tilførte unionen mest. Franklin manet til sindighet og ba om konstruktive forslag. Han presenterte selv noen forslag til maktutjevning, mest som ulike teorier til løsning. Han la ikke frem noe forslag til vedtak da, men hans forslag stimulerte kompromissviljen og noen forslag til løsning kom på bordet.. Noen dager etter klarte Franklin å finne kompromisset som fikk tilstrekkelig flertall.

4.5.5. Den ensomme grubler

Hans Nielsen Hauge etablerte mer oppgaveorienterte team. Han kunne sende to eller flere ungdommer på evangeliseringsoppdrag sammen, noen ganger hadde han også selv en ungdom med seg, som da han ble arrestert i Trondheim. Han var veldig ivrig på å få utplassert ektepar på misjonsstasjonene og hadde trolig et godt øye for ulike egenskaper som utfylte hverandre uten å skape for mange konflikter.

Vi ser også spor av at Hauge foran en del økonomiske beslutninger har rådført seg med andre. Han har innhentet ulik kompetanse, og han har sikkert hørt både på de han visste var risikovillige og de han visste var forsiktige. Hauge samarbeidet med andre i bedriftsetableringene. Mer og mer hadde han selv rollen som innovatør og deretter mentor, mens andre stod for etableringen.

Det er lite som tyder på at Hauge har kjørt noen idefaser i forkant av produkt- eller bedriftsutvikling. Det virker som han selv får ideene og så prøver han å selge dem inn hos andre som kan ta gjennomføringen av det han selv ikke rekker over. I produksjonen av bøkene sine fremstår han av og til som redaktør, i Christendommens Lærdoms Grunde har han med brev andre har skrevet. Både der og i andre bøker trykker han sanger fra sine venner, men det virker ikke som om de er resultatet av en kreativ prosess. Det virker mer som han har tatt det han har for hånden, som han synes andre har nytte av, og så trykker han det.

I de bøkene han selv har skrevet alt er det tydelig at de er skrevet i et rasende tempo, som én manns verk. Ingen språkkonsulenter har medvirket i disse, bortsett fra at trykkerne ble

²³⁷ (Isaacson, 2003) side 449

oppfordret til å renske bort de verste skrivefeilene. Det har ikke vært redaksjonsmøter som har drøftet disposisjon og virkemiddelbruk, med unntak av første bok da broren Ole vurderte om styrken i angrepet mot prestene var i meste laget.²³⁸

Hans hørte ikke på broren Oles advarsler. I de neste bøkene har den ensomme, ofte frustrerte, tenker tømt ut av seg alle sine tanker. Senere har han nok gått lenge og grublet over tekster. Noen deler av bøkene er oppsamling av tekster han har formulert på sine vandringer. Da har kanskje redaktøren kommet på banen og justert og tilpasset tekstene. Men fremdeles var det den samme ensomme mannen som gjorde jobben. Kanskje tålte han ikke brorens forsiktige advarsel, eller kanskje vil han ikke at andre skal kjenne på at de må dele ansvaret for det som kommer ut? Mest sannsynlig hadde han rett og slett ikke tid til å vente på andres meninger, siden produksjonsmengden er enorm med datidens teknologi.

4.6. Drøfting av livsytbasert entreprenørskap

Det er nå tid for å bruke modellen fra figur 6 for å drøfte funnene det er gjort rede for i 4.5 ut fra teorigrunnlaget lagt frem i del 2 og se på likheter og ulikheter hos Franklin og Hauge.

4.6.1. Livsutvikling

Ut fra gjennomgangen av livene til Franklin og Hauge, kan vi se at Supers utviklingsmodell gir mening. Fengslingen av Hauge forstyrrer samsvaret med modellen noe. Samtidig bidrar modellen og sammenligningen med Franklin til å antyde hva Hauge ytterligere kunne bidratt med i utviklingen av det norske samfunnet dersom han hadde fått lov til å virke fritt videre. Hva dette kunne vært, blir uansett spekulasjoner som går utenfor rammen av denne utredningen.

Benjamin Franklins karriereutvikling samsvarer bra med modellen. Ut fra det Franklin selv skriver er det vanskelig å se at dette var noe han på en eller annen måte planla. Hans plan lå i en holdning han ville ha til arbeid og en holdning han ville møte andre mennesker med. Dette var en praktisk del av hans livssyn, og det dannet grunnlaget for å skape en karriere i å gjøre godt for sine medmennesker. Omgivelsene styrte hvilke områder han kom til å arbeide på.

²³⁸ (Hauge H., Reiser, viktigste Hendelser og Tildragelser, 1816) side 133

4.6.2. Livssyn

Hans Nielsen Hauge fremstår som en nyomvendt pietistisk lutheraner 5. april 1796. Han får et fornyet kristent livssyn gjennom sin opplevelse av gudsnærvær. Benjamin Franklin refererer aldri til noen spesiell opplevelse av å stå Gud nær. Han ser tilbake på livet og mener nok han kan takke Gud for å ha levd så lenge. Han er oppvokst i en kalvinistisk tradisjon innenfor et puritansk presbyteriansk kirkesamfunn. Han bærer med seg deres etikk gjennom livet, selv om han tar avstand fra forkynnelsen av ethvert kirkesamfunn sine dogmer.

Uten en radikal frelsesopplevelse tilsvarende den Hauge hadde, ble Franklin sin gudstro til troen på en Gud som hadde skapt og som kunne gripe inn i verden igjen dersom han ville. Franklin oppfattet en frelse kun av tro som uproduktiv. Han baserte sitt liv på at å gjøre gode gjerninger ville blidgjøre Gud. Egen innsats ville øke håpet om at han ved livets slutt fikk møte en nådig Gud. Hauge ser ikke ut til å være i tvil om Guds eksistens. Han tror med full overbevisning på det man ikke ser.²³⁹ Franklin er nok nærmere Hume som ikke vet om Gud eksisterer, men samtidig følger han Smith som bare går ut fra at Gud har lagt moral ned i oss.

Har Franklin og Hauge ulikt syn på sammenhengen mellom gode gjerninger og frelse? Franklin tror ikke gjerningene vil strekke til, det tror heller ikke Hauge. Hauge mener det er vissheten om frelsen som skal skape de gode gjerningene. Begge kan se på gjerningene som et resultat av å være utvalgt til frelse av Gud, men Hauge tror menneskets frie vilje avgjør om det velger å ta imot frelsen. Som presbyterianer kan Franklin tro han er utvalgt til frelse, men det utsagnet har jeg ikke funnet noe sted. Han har rett og slett ikke fått visshet nok til det. Begge to regnes som gode forbilder på et sparsommelig levesett ved sitt ønske om å først og fremst gjøre gode gjerninger for sine medmennesker til Guds ære. Likevel har de noe ulik motivasjon for dette levesettet.

Vektleggingen av en radikal omvendelse på grunnlag av en opplevelse av Guds nærvær, gjerne i form av en sterk frelsesvisshet, skaper skiller mellom kristne trosretninger også i dag. Det er mange teologiske drøftinger av hva de ulike synene innebærer og hvilke konsekvenser de medfører, som ligger utenfor rammen av denne utredningen. Med tanke på konsekvensene

²³⁹ (Bibelen, 1988) Brevet til Hebreerne 11,1: Men tro er full visshet om det en håper, overbevisning om ting en ikke ser

får entreprenørskap kan vi på bakgrunn av eksemplene til Hauge og Franklin i alle fall si at det ikke er noen utelukkelse av motivasjon for entreprenørskap verken med eller uten en slik opplevelse.

4.6.3. Motivasjon

Motstanden han møtte fra embetsstanden, både prester og lensmenn, motiverte Hans Nielsen Hauge til politisk endring og lederskap. Samtidig motiverte ønsket om forkynnelse ham til å skrive bøker. Behovet for ressurser til boktrykkingen motiverte han til å drive handel, men parallelt med dette utviklet han også en motivasjon for å drive profitt-maksimerende tiltak for å gi mennesker et levebrød. Ønsket om profitt var etter omvendelsen aldri en prioritert motivasjon for Hauge. Profitt var middelet til å nå målet: å hjelpe til med å ta vare på både kropp og ånd til medmenneskene. Hauge var styrt av en indre motivasjon.

I starten ønsket han nok å skape et samfunn av trosfeller etter motiv av de første kristne i Jerusalem. De startet et økonomisk fellesskap der medlemmene slo sammen alle sine eiendeler for å ha ressurser til å holde seg i live, mens de hver dag gikk i tempelet for å be og forkynne om Jesus. Dette kan være et eksempel på prososial motivasjon. Etter hvert så nok Hauge at denne første menigheten raskt trengte å bli forsørget av venner utenfra, fordi midlene deres ble brukt opp.²⁴⁰ Samtidig oppdaget han, særlig gjennom samvær med kristne venner i Danmark, den lutherske kallstanken om å forvalte ressursene på jorden på vegne av Gud. Dermed ble Hauge en av de som best viste hvordan luthersk kallsetikk og pietistisk levesett kunne utformes i en praksis som utviklet samfunnet rundt han.

Hans Nielsen Huges liv fremstår som en kritikk mot Webers syn om at lutheranere ikke kan inneha kapitalismens ånd. Huges kall gav grunnlag for en økonomisk vekst som preget utviklingen av det norske samfunnet. Det gav grunnlag til en indre motivasjon for å gjøre gode gjerninger i glede over det Gud hadde gjort for Hauge. Da kunne ikke en bibelfortolkning om å bli værende i sin stand stå i veien. Hauge utfordret denne, vi kan se det som at han gav avkall på tilhørighet og prososial motivasjon for å følge sin indre motivasjon. Vi kan følge Adam Smith sin teori her om at når påvirkningen fra mennesker skaper tvil om hva som er rett handling, vil Gud overta og styre handlingen ved hjelp av indre motivasjon.

²⁴⁰ (Bibelen, 1988) Se i Apostlenes gjerninger og ulike brev fra Paulus som omtaler hvordan andre menigheter sender gaver til apostlene i Jerusalem.

Franklins motivasjon er annerledes fordi han først ønsker å profittmaksimere. Likevel skriver Franklin at dette er av indre motivasjon. Han er opplært til å gjøre godt. Til tross for farens bibelord om at den flittige får stå foran jordens konger, virker Franklin å være mer motivert av å bedre sine sjanser den dagen han står foran sin Herre og Skaper. Benjamin Franklin og Adam Smith er kalvinister som ikke vet hvordan det kommer til å gå på dommens dag, men de håper på det beste og prøver å øke sine sjanser. Er dette nytteorientert ytre motivasjon? Jeg tror de selv ville sagt at med deres gudsbilde er dette deres indre motivasjon gitt dem av deres Skaper.

4.6.4. Entreprenørskap

Ut fra Wickhams modell i figur 1 vil jeg si at det er naturlig at kalvinister begynner nederst og arbeider seg oppover gjennom områdene for entreprenørskap, mens de som må gjennom en radikal omvendelse for å skape indre motivasjon for entreprenørskap, vil være mer avhengig av hvilket kall omvendelsen medfører. Livssynet og utviklingen av det kan altså være forklaringen på at Franklin jobbet seg oppover gjennom modellen, mens Hauge bedrev alle former for entreprenørskap nærmest samtidig. Selv om det politiske lederskapet til Hauge først ble konkretisert ved de av etterfølgerne hans som ble stortingsmenn, kan man se at han grunnlegger en politisk bevegelse gjennom tankene som kommer fram i det han skriver.²⁴¹ Likhetsidealet ut fra at alle mennesker er skapt like av Gud samsvarer med Adam Smith. Hauge skaper også en folkebevegelse som rett nok ikke er strukturert slik vi folkebevegelser drives i dag, men han leder mennesker til oppbrudd, nye valg av prioriteringer i livene sine og aktiv kamp for å bedre forhold i samfunnet.

Myndighetene påvirket Hans Nielsen Huges motivasjon for entreprenørskap. Samtidig påvirket de også hvilket område han utøvet entreprenørskap på. Han måtte produsere bøker for å informere folket. Når myndighetene prøvde å begrense entreprenørskapet, stimulerte begrensningene Hauge til å satse på bedriftsopprettelse og kompetanseheving. Omgivelsene med krig og nød stimulerte Huges sosiale entreprenørskap. Krig stimulerte også Franklin, men hos han var det mest det politiske entreprenørskapet krigen fikk frem.

²⁴¹ (Sjursen, Den haugianske periode 1796- ca. 1850 III, 1997), side 52 og fra side 78

Omgivelsene stimulerte Franklins profittmaksimering som pengetrykker. De skapte også potensiale for markedsutvikling. Gjennom mulighetene dette gav for å bygge opp en formue, fikk også Franklin handlingsrom for non-profitt og sosialt entreprenørskap. Han kunne trolig også skapt en privat formue på en patent på lynavledere. På den annen side tjente han sikkert like godt på at alle hans næringslivspartnere fikk redusert risikoen for store tap som følge av branner grunnet lynnedslag.

Vi ser at omgivelser og myndigheter innebærer trusler og muligheter for entreprenørskap. Med en sterk indre motivasjon vil truslene kunne overvinnes og mulighetene utnyttes, men de påvirker selvfølgelig både retning på entreprenørskap og mengden av velstand som kommer ut. Kalvinisten Franklin går fra profitt-entreprenørskap til sosialt entreprenørskap. Gjennom dette bidrar han til velstand i samfunnet. Lutheraneren Hauge med sin radikale frelsesopplevelse starter med sosialt entreprenørskap. Både for å finansiere dette og fordi bedring i levevilkår åpner menneskene for å lytte til forkynnelse om Gud starter han profittmaksimerende virksomheter. Dette leder også til økt velstand i samfunnet.

4.6.5. Velstand

Med sine puritanske og pietistiske verdier som preget levemåten deres, kunne både Franklin og Hauge bidra til å skape velstand både for seg selv, sin nærmeste familie og sine venner og etter hvert resten av samfunnet. Den selvstendige nasjonen USA med sin grunnlov og sin konstitusjon gav frihet til tro og frihet til etablering, noe som sørget for en økonomisk oppblomstring som historisk har få paralleller.

Hauge stimulerte til at sterk gudstro burde lede til stor økonomisk aktivitet. Han fornyet Luthers kallstanke og fristilte nordmennene fra å være bundet til stand og stilling. Dermed ble enorme ressurser frigitt ved at talent kunne få virke på det rette området. Franklin og Hauge ble begge forkjempere for liberalismen som økonomisk system. De bidro til at deres etterkommere og etterfølgere fikk del i en velstandsøkning som ikke er lett å gjenskape i senere generasjoner og i andre geografiske områder.

4.6.5.1. Nettverk

I alle Hagues virksomheter er det stort samsvar med dimensjonene Hackman & Oldham satte opp som kritiske psykologiske tilstander, se tabell 3. Nettverket til Hauge ble derfor preget av indre motivasjon som gav god arbeidsmoral, og derfor bidro virksomhetene til

velstandsøkningene. Det nettverket av virksomheter Hans Nielsen Hauge bygde opp kan tjene som en modell for hvordan man bygger opp et samfunn gjennom at flere virksomheter som i større eller mindre grad henger sammen skaper et bredt økonomisk fundament for forbedring av samfunnet. Hauges virksomheter gav grobunn for økonomisk vekst i flere geografiske områder. De fremmet valg av produksjonsområder gjennom vektlegging av komparative fordeler. De stimulerte til at rett kompetanse ble tatt i bruk på rett sted. Når velstandsøkningen inntreffer er det naturlig å forvente at nettverket får del i denne. Hauge sitt oppgaveorienterte virksomhetsnettverk fikk glede av oppblomstringen i norsk økonomi utover på 1800-tallet. Båndene i forretningsnettverket var sterke, for det var en kontroll med at profitt ble ført tilbake inn i vennsamfunnet. Uenighet førte til at bånd ble brutt.

Det religiøse nettverket Hauge prøvde å ivareta gjennom sitt testamente smuldret nok bort.²⁴² Haugianerne ble aldri en medlemsorganisasjon. I stedet satte de sitt preg på mange av de kristne organisasjonene som oppstod fra 1840-årene og utover. Til tross for Hauge sin innsats med å knytte tette bånd, var det nok han som var limet som holdt det sammen. Kanskje skyldes oppsmuldringene også at ikke alle de ulike bedriftslederne innenfor bevegelsen var like sterke til å stå i mot de farene ved å engasjere seg i handel som Hauge så sterkt advarte mot.

Franklins distribusjonsnettverk fikk nok stor glede av den velferden de var med å skape. Hans retningslinjer for kreative nettverk er gjenskapt i dagens teamteori med behovene for retningslinjer for teamene. Men skyldes forskjellen i bruk av kreative team hos Hauge og Franklin ulikheter i deres livssyn? Jeg har ikke klart å finne noe som tyder på at kreativiteten skulle være ulik hos lutheraner eller kalvinister. Imidlertid er det mye i oppvekstskildringene til Franklin og Hauge som tyder på meget ulike personligheter. Der Franklin ledet an i leken som av og til var langt utenfor trygghetssonen, var Hauge typen som holdt igjen og advarte mot konsekvensene. Der Franklin ser ut til å ha vært midtpunktet i ungdomsflokken, er Hauge typen som blir hundset og ledd av. Jeg vil tro det meste av forklaringen på bruk av ulike arbeidsmetoder ligger her.

²⁴² (Sjursen, Den haugianske periode 1796- ca. 1850 III, 1997)

4.6.6. Sekularisering eller sant demokrati?

Som en avslutning på utredningen vil jeg drøfte hvordan vi kan se bidrag fra Hauge og Franklin inn mot de seks områdene som kan være konsekvenser av velstanden ut fra modellen jeg presenterte innledningsvis.

4.6.6.1. Ondskap

Både Hauge og Franklin skriver om kampen mot det onde. Franklin ser det onde i byråkrati og maktstrukturer som hindrer menneskelig livsutfoldelse. For han vil det si produksjon. Det er å skape noe som gir mening for Franklin. Merkantilismen som hindrer en effektiv ressursutnyttelse er for han et eksempel på ondskap. Det er naturlig å tenke seg mange av de styringsformer verden har sett etter Franklins dager som noe han ville stemplet som ondskap. Han er her helt på linje med Adam Smith som liberaler. Det er mye som tyder på at de som hevder Smith har hentet deler av sin økonomisk tenkning fra Franklin, kan ha rett i det. De var for øvrig begge medlem i de britisk vitenskapsselskapet, og de møttes hos David Hume når Franklin var på reise i Skottland. Samtidig er likhet naturlig ut fra at de har samme bakgrunn som reformerte kristne.

Jeg har ikke lest at Franklin personifiserte ondskaper som Djevelen. Hauge derimot nevnte Djevelen som en realitet i gjennomgangen av svært mange prekentekster. Han nølte ikke med å argumentere for at mange prester var under innflytelse, ja til og med kontroll, av Djevelen. Også lensmenn og andre myndighetspersoner kunne Hauge plassere i den gruppen. Men nettopp fordi Djevelen påvirket disse menneskene, synes Hauge synd på dem og ønsker å befri dem fra denne posisjonen. Han legger skylden på Djevelen og unnskylder menneskene. Huges håp om å redusere ondskaper ligger i at flest mulig kan bli frigjort fra Djevelens grep og finne Guds nåde. Begge er på ulikt vis ute etter å frigjøre mennesker fra ondskap ved å gi dem likeverd.

4.6.6.2. Likeverd

Et hvert menneske har like rettigheter. Franklin kjempet for kolonistenes likeverd som handelsmenn i forhold til engelskmennene. Han kjempet for lik rett til å tilbe sin Gud i et gudshus. Han så at indianere og slaver ble dårlig behandlet. Han bygde opp en avis og et postsystem som gav lik tilgang til informasjon. Avisen hans gav mennesker lik rett til å hevde sine meninger. Skoler gav lik rett til utdanning. I dag kan vi nok mene han bare kom et lite stykke på vei på noen områder, men det viktige er forskjellen fra tidligere. Franklin ville ha

slutt på at noen skulle være født til privilegier. Hauge ville ha lik rett for alle til å forkynne Guds ord. For å oppnå det ville han ha lik rett til å bevege seg rundt i landet og lik rett til å drive handel.

Overvinnelsen av merkantilismen gav grunnlag for nye myndigheter med likeverd for øyet. Disse myndighetene gav fri etableringsrett for næringsvirksomhet og frihet til å etablere trosretninger i samsvar med argumentasjonen til Adam Smith. Likeverd innebærer også avskaffelse av slaveriet som USA fikk til først 75 år etter Franklin døde. Vi kan se i diktaturer også i dag at ondskapen tar fra mennesket dets likeverd. Samtidig kan også militære frigjørere glemme likeverdet i sin kamp.

Det norske demokratiet etter 1814 hadde langt igjen til å gi like retter til alle. Jøder hadde ikke adgang til riket. Bare menn over 25 år med eiendom hadde stemmerett, men med innføring av nye lover gjennom de neste 100 årene vokste et moderne demokrati fram. I vestlige demokratier i dag drøftes hvilke rettigheter og hvilken offentlig støtte likeverdet skal medføre. Man bør være restriktiv med å ta Franklin og Hauge til inntekt for noen politiske nyanser her. Deres kamp var mer grunnleggende. Det blir hver generasjon sin utfordring å finne hva som er likeverd i praksis i sin generasjon og hvordan myndighetene bør fremme det.

4.6.6.3. Hierarki

Franklins hadde avsky for gudstjenester som handlet om dogmer innenfor trosretningen. Han ville ha moralprekener og fokus på hva som var nyttige handlinger for at et samfunn skulle vokse. Hans syn på et mangfold av menigheter samsvarer med Adam Smiths. Det ser ut til at Franklin var i opposisjon til det presbyterianske lederskapet både i Boston og Philadelphia. Da hadde han mer til overs for metodisten Whitefield som stod for en flat lederstruktur.

Adam Smith var tydeligere på konsekvenser av kirkelige hierarki enn Franklin. Ut fra deres felles bakgrunn og likheter ellers er det rimelig å anta at Franklin heller ikke hadde mye til overs for statskirker og store kirkesamfunn som innebar privilegier til et lederskap. Imidlertid hadde Franklin to prinsipper som gjorde at han ikke kunne kritisere dette på samme måte som Smith. Han skulle unngå å snakke negativt om andre mennesker, og han ønsket at enhver skulle velge å organisere sitt trossamfunn slik de selv ønsket uten ytre innblanding.

Hans Nielsen Hauge kjempet mot biskoper og prester, men han var for så vidt villig til å akseptere et lederskap, så sant det lærte rett. Han var mest opptatt av det allmenne prestedømme, at alle skulle ha samme mulighet til å forkynne Guds Ord. Hauge var tydelig på at han ikke ønsket å starte noen ny trosretning. Han fant dogmene i den lutherske kirke i samsvar med det han selv mente var rett lære. Det kan hevdes Hauge var nytteorientert og holdt seg innenfor kirken for ikke å provosere enda mer. Jeg synes det er rimeligere å anta at nytteorienteringen gikk mer på ressursbruk. Så lenge kirken lærte rett og dogmene ikke ledet vill, så han ingen grunn til å bruke unødige ressurser på opprettelsen av et nytt samfunn.

4.6.6.4. Mangfold

Franklin ville akseptere alle retninger så lenge de falt ned på hans romslige felles plattform for gudsbegrep. Det er en teologisk debatt langt utenfor denne oppgaven å diskutere hvem som har størst toleranseramme av Hauge og Franklin. Franklin kunne nok oppmuntre til stadig oppsplitting av små menigheter. Hauge mente til samhold innenfor den lutherske statskirke, men aksepterte dogmer utenfor denne så lenge man prekte rett og viste sann gudsfrykt.

Adam Smith sin begrunnelse for mangfoldet var at trosretningene på den måten regulerte hverandre. Han hadde en positiv tro på samvittigheten til hvert menneske. Han fryktet konsekvensene av at menighetene skulle delta i et politisk spill på ulike sider, slik at noen menigheter kom ut som vinnere og noen som tapere. Det finnes dårlige vinnere som kan tenkes å ville utnytte situasjonen til å undertrykke andre trossamfunn. Det finnes dårligere tapere, som presten Seeberg i Tune, som er troende til å se på seg selv som martyrer. Opplevelsen av å være urettferdig behandlet kan brukes som prososial motivasjon for å skape tilhørighet. Hauge var selv i grenseland til dette ved å sammenligne egne opplevelser med motstand Jesus og apostlene møtte fra de skriftlærde jødene. Men han balanserer det med at dette er noe man må tåle i kampen for noe som er viktigere, nemlig å hjelpe medmennesker til å møte Gud. Han brukte det ikke til å mane til opprør.

Smith var redd vinnere og tapere blant trosretninger kunne føre til fanatisme og sosial uro. Det ville vært lite produktivt for å bruke Franklins begrep. Hauge snakket mer om personer som viste forakt eller ble forherdet. Han snakket også om de som trodde av frykt og de selvsikre som syndet på nåden. Hauge var lite opptatt av kirkelig organisering så lenge Guds Ord ble forkynt rett. Han ønsket bare at folk skulle kunne leve ut sin tro i gode gjerninger på grunn av glad frelsesvisshet.

4.6.6.5. Egeninteresse

Hauge advarte sterkt mot at egeninteressen skulle ta overhånd. Alle gjerninger skulle gagne nesten og all ære skulle Gud ha. Hauge advarte mot handel nettopp fordi den gjorde det så enkelt å bli grepet av egeninteresse gjennom den. Profittmulighetene som økte ved å lure andre lå alltid der. Kortsiktigheten i børsens kvartalsrapporter preger oss også i dag.

Underslag og korrupsjon er utfordringer for store konsern og små misjonsorganisasjoner. Bare de store mulighetene til å gjøre godt for medmenneskene gjorde at Hauge turte åpne for at vennene kunne drive med handel. Den kristne etikken gjorde at man måtte ta sjansen på å kjempe for det gode og mot egeninteressen. Hauge brukte nettverk med sterke bånd for å kontrollere faren for markedssvikt som egeninteressen medførte.

Franklin var mer positiv til alle gjerninger så lenge de ikke skadet nesten. Han fulgte Hume som konsekvensetiker her. Størst mulig sum av nytte blir ledesnoren for gode handlinger for samfunnet. Franklin brukte svake bånd og nettverk med strategiske hull for å nå lengst mulig ut i både informasjonsinnsamling og informasjonsspredning. Han brukte også kreative nettverk med regler for positiv samhandling for å utnytte informasjonen til best mulig kompetanseheving.

Dersom alle følger sin egeninteresse og den er langsiktig, vil summen av all egennytte kunne bli det som er beste løsning ut fra Adam Smiths markedstenkning. Men faren for markedssvikt er alltid til stede. De som allerede eide kapital i de amerikanske koloniene ønsket ikke at Franklin skulle trykke papirpenger. Kjøpmennene i Bergen ønsket ikke Hauge velkommen blant dem. Prestene ønsket ikke at Hauge skulle hjelpe dem med å forkynne Guds Ord. Penn-familien ønsket ikke bruke penger på forsvar av Pennsylvania så lenge de øynet muligheten for an noen andre kunne betale i stedet for.

Egeninteressen bunner ut fra kristen tanke i et brudd på budet om å elske nesten din som deg selv. Adam Smith måler sine handlinger ut fra sammenligningen mellom han selv og hans neste. Hvis man begynner tenke at man selv har høyere verdi enn nesten, at man fortjener mer eller bedre enn den andre, da handler man ut fra kortsiktig egeninteresse, da har man sviktet den andres menneskeverd.

4.6.6.6. Menneskeverd

Er det noen forskjell i synet på likeverd hos myndighetene og menneskeverdet hvert enkelt menneske tillegger sin neste? Ja. Myndighetene kan ha et menneskesyn uten at det relateres til et livssyn. Mennesket har et livssyn som grunnlag for sin plassering av seg selv i relasjon til andre mennesker. Det kristne livssynet gir mennesket verdi i forhold til Gud. Da blir et menneskes verdi uendelig stort. I dag har vi begynt å sette økonomiske verdier på menneskelivet. Da blir det fort en verdsetting ut fra egeninteresse. Hvilken nytte kan ulike personer rundt meg ha for meg og for samfunnet i fremtiden?

Jeg finner ikke denne debatten hos Franklin og Hauge på områder som får relevans i for eksempel vår tids debatter om abort og eutanasi. Men det er en mulighet for at Hume og Franklin med sin nyttetenkning vil vært åpne for at man i gitte tilfeller kan forsvare slike handlinger. Kant stod for en pliktetikk som kan gi svar begge veier ut fra hvem man knytter plikten opp mot. Smith kan forstås som at Gud har lagt inn i oss tanker om rett eller galt som er evige. Hauge relaterer seg til det svaret han kan finne i Guds ord.

Det er kanskje her det åpner seg størst mulighet for forskjell i tankesett hos Franklin og Hauge. Franklin kan åpne for handlinger til samfunnets beste til tross for at det kanskje kan innebære at noen må lide. Hauge vil ikke rangere mennesker og menneskeliv. Han vil tenke at alle har samme verdi overfor Gud.

4.6.7. Konklusjon

Ut fra et ønske om å vise dagens utviklingsøkonomier veier til et samfunn der mennesker kan leve trygt og utvikle seg og omgivelsene, har jeg drøftet livssynsbasert entreprenørskap. Med utgangspunkt i Max Webers ”Den protestantiske etikk og kapitalismenes ånd” har jeg sett på ulike kristne livssyn som grunnlag for entreprenørskap. Som middel for drøftingen har jeg undersøkt skriftene til Benjamin Franklin og Hans Nielsen Hauge. Nyere kristne retninger som pinsebevegelsen og andre religioner, som for eksempel islam, er så vidt nevnt, men ikke drøftet, siden Weber ikke omtaler dem og de ikke var særlig aktuelle i forhold til Hauge og Franklin.

Virksomheten til Franklin og Hauge viser at livssynet til entreprenøren vil påvirke både område for og metode for entreprenørskap. De ser også ut til å ha ledet sine samfunnet på en

vei til økt velstand. Begge hadde et ønske om å skape profittmaksimerende virksomheter, men ulik begrunnelse for dette. Den indre motivasjonen til begge var å gjøre godt for sine medmennesker. Ut fra dette vokste velstanden frem. De brukte ulike former for nettverk til å skape og utbrede denne velstanden.

Uansett livssyn hos entreprenøren ligger muligheten alltid der for at velstanden kan lede til sekularisering, både i entreprenørens levetid og i generasjonene som følger. Samtidig gir livssynet også næring til at man kan bygge på gode verdier som grunnlag for et sant demokrati. Derfor kan samfunnsutvikling godt bygges på entreprenører med sterk indre motivasjon ut fra et livssyn som stimulerer entreprenørskap. Men er alle livssyn like egnet eller er det som Weber hevdet noen som er bedre egnet enn andre?

Jeg mener Hans Nielsen Hauge finner en variant av luthersk etikk som gjør at også lutheranere kan besitte kapitalismens ånd på samme vis som kalvinister. Hauge og Franklins livssyn er ulike. De kommer likevel begge frem til en motivasjon for å gjøre godt for sin neste, men deres rekkefølge på entreprenørskapsområder de går inn i blir ulik. Begge har en sterk indre motivasjon for å gjøre godt. Med luthersk bakgrunn er det lett å føle seg tryggere på at Hauges livssyn og motivasjon er den som gir den tryggeste grunnlaget for et entreprenørskap som bygger et samfunn opp til høyere velstand og et sant demokrati. Det virker mer nærliggende å tro at egeninteressen skal kunne få råde med kalvinistisk bakgrunn. Men kanskje kan dette kompenseres med Franklin og Smith sin tro på å bygge små åpne menigheter der man unngår uheldig lære fordi den blir lett avslørt? Kanskje kan menigheten bygge et forsvarsverk mot egeninteressen der hierarkiske menigheter åpner nye muligheter for egeninteressen?

Mangfoldet av menigheter og fraværet av religiøse maktstrukturer øker også muligheten for at religionen kan bli et forsvarsverk mot at ondskaper får handlingsrom hos myndighetene. Likevel er Hauge og Franklin lite opptatt av menighetsstrukturer, de er opptatt av enkeltindividet. Strukturer skal legge til rette for individets utvikling og støtte opp om god bruk av den enkeltes talent. Organisasjoner, verken i form av myndigheter eller menigheter, skal ikke hindre menneskers bruk av de evner Skaperen har lagt ned i den enkelte.

Et samfunn av mennesker som prioriterer menneskeverdet, burde utvikle myndigheter som styrer ut fra menneskenes likeverd. Benjamin Franklin og Hans Nielsen Hauge er eksempler

på to entreprenører med en sterk indre motivasjon for å gjøre godt for sine medmennesker selv om de hadde ulik begrunnelse. Hauge satte menneskeverdet først og ønsket at alle mennesker skulle få lik mulighet til et evig liv med Gud. Franklin satte egeninteressen først, men med en tanke om at summen av alle egeninteressene er et godt samfunn for mennesket. Dagens utviklingsøkonomier bør dyrke frem livsynsbaserte entreprenører med egenskaper og motivasjon som Benjamin Franklin og Hans Nielsen Hauge.

5. Litteratur

5.1. Primærkilder Benjamin Franklin og Hans Nielsen Hauge

- Franklin, B. (1733, Nov. 26). Articles of Agreement with Louis Timothée. Hentet 12 09, 2015 fra Franklin papers: <http://franklinpapers.org/franklin//framedVolumes.jsp>
- Franklin, B. (1728, Nov 28). Articles of Belief and Acts of Religion. Hentet 12 09, 2015 fra <http://franklinpapers.org/franklin//framedVolumes.jsp>
- Franklin, B. (1788). *Autobiography*. Hentet 12 05, 2015 fra Franklin papers: <http://franklinpapers.org/franklin//framedVolumes.jsp>
- Franklin, B. (1771, 10 27). *Letter to Strahan*. Hentet 12 05, 2015 fra Franklin papers: <http://franklinpapers.org/franklin//framedVolumes.jsp>
- Franklin, B. (1726). *Plan of conduct*. Hentet 12 09, 2015 fra Franklin papers: <http://franklinpapers.org/franklin//framedVolumes.jsp>
- Franklin, B. (1729). *The Nature and Necessity of a Paper-Currency*. Philadelphia: Printed and Sold at the New Printing-Office, near the Market. Hentet 12 09, 2015 fra Franklin papers: <http://franklinpapers.org/franklin//framedVolumes.jsp>
- Franklin, B. (1789, mai 25). *To Charles Carroll*. Hentet 12 10, 2015 fra Franklin papers: <http://franklinpapers.org/franklin//framedVolumes.jsp>
- Hauge, H. N. (1800). *Christendommens Lærdoms Grunde Hefte 1* (Hans Nielsen Huges skrifter, Bind II. utg.). (H. Ording, Red.)
- Hauge, H. N. (1800). *Christendommens Lærdoms Grunde Hefte 2* (Hans Nielsen Huges skrifter, Bind II. utg.). (H. Ording, Red.)
- Hauge, H. N. (1800). *Den Christelige Lære* (Hans Nielsen Huges skrifter, Bind III, første halvbind. utg.). (H. Ording, Red.)
- Hauge, H. N. (1798). *En Sandheds Bekiendelseom Saligheds Sag* (Hans Nielsen Huges skrifter, Bind II. utg.). (H. Ording, Red.)
- Hauge, H. N. (1817). *Om Religiøse Følelser og deres Værd* (Hans Nielsen Huges skrifter, Bind VI. utg.). (H. Ording, Red.)
- Hauge, H. N. (1816.). *Reiser, viktigste Hendelser og Tildragelser* (Hans Nielsen Huges skrifter, Bind VI. utg.). (H. Ording, Red.)
- Hauge, H. N. (1796). *Verdens Daarlighed* (Hans Nielsen Huges skrifter, Bind II. utg.). (H. Ording, Red.)
- Kvamen, I. (1971). *Brev frå Hans Nielsen Hauge I (1796-1804)*. Lutherstiftelsen Forlag.

Ushistory.org. (u.d.). *The Electric Benjamin Franklin*. Hentet 12 07, 2015 fra Ushistory.org:
<http://www.ushistory.org/franklin/index.htm>

5.2. Sekundærkilder om Hauge og Franklin

- Bang, A. (1874). *Hans Nielsen Hauge og hans Samtid* (Fjerde oplag. utg.). J. W. Cappelens Forlag, Kristiania.
- Brands, H. (2000). *The First American* (Edition 2002. utg.). Anchor Books.
- Breistein, D. (1955). *Hans Nielsen Hauge. Kjøbmand i Bergen*. Bergen: John Griegs Forlag.
- Bull, J. (1908). *Hans Nielsen Hauge* (4. opplag 1988. utg.). Lunde Forlag.
- Grytten, O. (2013). *Haugianere som næringslivsaktører*. I B. Seland (Red.), *Gud og Mammon; Religion og Næringsliv* (Agderseminaret 2013. utg.). Cappelen Damm & Aschehoug.
- Grytten, O. (2015, 11 10). *Protestantisk etikk og økonomisk utvikling*.
- Grytten, O. (2012). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism the Haugian Way*.
- Hauge, A. (1963). *Hans Nielsen Hauge. Guds vandringsmann*. NOMI Forlag.
- Isaacson, W. (2003). *Benjamin Franklin. An American Life* (Simon & Schuster Paperbacks 2004. utg.). Simon & Shuster.
- Kullerud, D. (1996). *Hans Nielsen Hauge -mannen som vekket Norge*. Forum Aschehoug.
- Ravnåsen, S. (2015). *Ånd og hånd. Hans Nielsen Hauges etikk for liv og virke* (Ny, revidert utgave 2015. utg.). Luther Forlag.
- Rødal, V. T., & Kiplesund, A. (2009). *Hans Nielsen Hauge. Entrepreneur, Banker and Industrialist*. Norges Handelshøyskole, Financial Economics. Norges Handelshøyskole.
- Sivertsen, N. (1946). *Hans Nielsen Hauge og Venesamfunnet*. Oslo: Land og Kirke.
- Sjursen, F. W. (1993). *Den haugianske periode 1796 - ca. 1850 I* (2. utvidede utgave. utg.). Bergen: NLA-Forlaget.
- Sjursen, F. W. (1997). *Den haugianske periode 1796- ca. 1850 III*. Bergen: NLA-Forlaget.

5.3. Leksikon, teorikilder og annen støttelitteratur

- Bibelen. (1988). *Den hellige skrift*. Norsk Bibel A/S.
- Brandsdal, H. (2010). *Religious perspectives on business: Effects on ethical operation and charitable giving*. Masterutredning, Norges Handelshøyskole.
- Brautaset, C. (2002). *The emergence of an independent Norwegian economy policy*. I M. Psalidopoulod, & M. Mata (Red.), *Economic Thought and Policy in Less Developed Europe. The nineteenth century*. Routledge, London and New York.

- Burt, R. (1992). The Social Structure of Competition. I N. Nohria, & R. Eccles (Red.), *Networks and Organizations: Structure, Form, and Action*. Boston, MA: Harvard University Press.
- Cole, M., & Block, W. (2013, June 13). *Adam Smith on Religion and Economics*. Hentet 12 04, 2015 fra The Journal of Prices and Markets: <http://pricesandmarkets.org/volume-2-issue-2-summer-2014/adam-smith-on-religion-and-economics/>
- Deacon, G. (2012, August 1). Pentecostalism and development in Kibera informal settlement, Nairobi. *Development in Practice*, Volume 22 (Numbers 5-6.), ss. pp. 663-674(12).
- Deacon, G., & Lynch, G. (2013). Allowing Satan in? Moving Toward a Political Economy of Neo-Pentecostalism in Kenya. *Journal of Religion in Africa*, Volume 43 (Issue 2), ss. pages 108 – 130.
- Eriksen, T. (2002). Vestens store tenkere fra Descartes til Nietzsche. I T. B. Eriksen (Red.), *Vestens store tenkere*. H. Aschehoug & Co.
- Geivett, R. (2005). David Hume and a cumulative case argument. I J. F. Sennett, & D. Groothuis, *In Defense of Natural Theology*. Illinois: InterVarsity Press.
- Hauge, A. (1961). *Cleang Person: Hundevakt*. Lunde Forlag.
- Hauge, L., & Haga, S. (2014). *Handling valg og ansvar: Etikk og menneskesyn i historisk perspektiv*. Fagbokforlaget.
- Hodne, F., & Grytten, O. H. (2000). *Norsk Økonomi i det 19. århundre*. Fagbokforlaget.
- Hume, D. (2002 (1779,1757)). «*Dialogues concerning Natural Religion (1779) og The Natural History of Religion (1757)*». (P. Hofstad, Overs.) Humanist Forlag.
- Hume, D. (1739, 2009). *En avhandling om menneskets natur*. (M. Malmanger, E. Ringen, & B. Vestre, Overs.) De norske bokklubbene AS.
- Kuvaas, B., & Dysvik, A. (2012). *Lønnsomhet gjennom menneskelige ressurser* (2. utgave. utg.). Fagbokforlaget.
- McCleary, R., & Barro, R. (2006). Religion and Economy. *Journal of Economic Perspectives* (20).
- Myklebust, A. H. (2008). *Etikk i næringslivet*. Norges Handelshøyskole. NHH.
- Norsk Biografisk Leksikon. (u.d.). (P. Øverland, Red.) Hentet 12 02, 2015 fra Stephan Due: https://nbl.snl.no/Stephan_Due
- Old South Church in Boston. (u.d.). *About Old South Church in Boston*. Hentet 12 07, 2015 fra Old South Church in Boston: <http://www.oldsouth.org/about/history>
- Pontoppidan, E. (1727, 2002). *Troens speil eller Guds barns kjennetegn*. (S. Freyling, & Ø. Kleven, Overs.) Lunde Forlag AS.

- Powell, W. W., & Grodal, S. (2005). Networks of Innovators. I J. Fagerberg, D. Mowery, & R. Nelsen (Red.), *The Oxford Handbook of Innovation*. Oxford University Press.
- Don't Panic - The Truth About Population with Hans Rosling* (2013). [Film]. Storbritannia.
- Schein, E. H. (1980). *Organisasjonsspsykologi* (3. utgave. utg.). (H. Kolstad, Overs.) Forlaget Tanum-Norli AS.
- Smith, A. (1776). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (A Public Domain Book. utg.).
- Smith, A. (1776, 2008). *An Inquiry into the Nature and Causes of the wealth of Nations* (Oxford world's classic. utg.). (K. Sutherland, Red.)
- Smith, A. (1759. 2009). *The Theory of Moral Sentiments* (Introduksjon av Amartya Sen. utg.). Penguin Books.
- Store Norske Leksikon. (u.d.). *merkantilismen*. (G. Stolz, Redaktør) Hentet 11 25, 2015 fra <https://snl.no/merkantilismen>
- Store Norske Leksikon. (u.d.). *Puritanere*. (T. Engelsviken, Redaktør) Hentet 12 02, 2015 fra <https://snl.no/puritanere>
- Thompson, L. (2014). *Making the Team. A Guide for Managers* (4. utgave. utg.). Pearson Education Limited.
- Vatne, E. (2015, 03 15). Forelesning om Innovative Nettverk.
- Vestre, B. (2002). David Hume. I T. B. Eriksen (Red.), *Vestens store tenkere* (De norske bokklubbene A/S. utg.). H. Aschehoug & Co.
- Weber, M. (1920, 2001). *Den protestantiske etikk og kapitalismens ånd* (Bokklubbens Kulturbibliotek. utg.). (S. Dahl, Overs.)
- Wickham, P. A. (2012). *Strategic Entrepreneurship* (4. utgave, Norwegian School of Economics 2012. utg.). (T. A. Johannessen, Red.) Pearson Education Limited.
- Wikipedia. (u.d.). Hentet 12 04, 2015 fra Opplysningstiden: <https://no.wikipedia.org/wiki/Opplysningstiden>
- Wikipedia. (u.d.). *Brødremenigheten*. Hentet 12 02, 2015 fra <https://no.wikipedia.org/wiki/Br%C3%B8dremenigheten>
- Wikipedia. (u.d.). *Calvin*. Hentet 11 30, 2015 fra https://no.wikipedia.org/wiki/Jean_Calvin
- Wikipedia. (u.d.). *Christiansfeld*. Hentet fra <https://no.wikipedia.org/wiki/Christiansfeld>
- Wikipedia. (u.d.). *Martin Luther*. Hentet 11 29, 2015 fra https://no.wikipedia.org/wiki/Martin_Luther
- Wikipedia. (u.d.). *Pietisme*. Hentet 12 02, 2015 fra <https://no.wikipedia.org/wiki/Pietisme>

- Wikipedia. (u.d.). *Presbyterianisme*. Hentet 11 30, 2015 fra
<https://no.wikipedia.org/wiki/Presbyterianisme>
- Wikipedia. (u.d.). *Protestantisme*. Hentet 11 29, 2015 fra
<https://no.wikipedia.org/wiki/Protestantisme>
- Wikipedia. (u.d.). *Puritanisme*. Hentet 12 02, 2015 fra
<https://no.wikipedia.org/wiki/Puritanisme>
- Wikipedia. (u.d.). *Vennenes Samfunn*. Hentet 12 02, 2015 fra
https://no.wikipedia.org/wiki/Vennenes_samfunn
- Witham, L. (2011, April 8). *Was Adam Smith an "Economist of Religion?"*. Hentet 12 4, 2015 fra Association for the Study of Religion, Economics and Culture:
http://www.thearda.com/asrec/archive/papers/witham_adam_smith.pdf
- Østerberg, D. (2002). Max Weber. I T. B. Eriksen (Red.), *Vestens store tenkere* (De norske bokklubbene A/S. utg.). H. Aschehoug & Co.

6. Oversikt over figurer og tabeller

Figur og tabell	side
<i>Figur 1. Hierarki av entreprenørskap i en videre sosial kontekst</i>	10
<i>Figur 2. Utkast analysemodell</i>	11
<i>Figur 3. Oversikt over sammenheng religiøsitet og velstand</i>	11
<i>Figur 4. Anslag over korrelasjoner mellom religiøsitet og velstand gruppert etter områder og samlet.</i>	12
<i>Figur 5. Utvikling fra protestantisk etikk til sekularisme</i>	13
<i>Figur 6. Modell for å drøfte samfunnsutvikling med utgangspunkt i et livssynsbasert entreprenørskap.</i>	14
<i>Tabell 1. Supers Utviklingsmodell</i>	30
<i>Tabell 2. Sammenligning av grunnleggende motivasjonsteorier</i>	30
<i>Tabell 3. Modell av Hackman og Oldhams kritiske psykologiske tilstander.</i>	31
<i>Figur 7. Oversikt over typer etikk</i>	32
<i>Figur 8. Nettverksbygging, tette bånd til venstre og strukturelle hull til høyre</i>	35
<i>Figur 9. Innovasjonsnettverk typologi</i>	36
<i>Tabell 4. Oversikt over sammenhengen mellom myndighetenes provokasjoner og Hauges produksjon.</i>	68
<i>Tabell 5. Områder for Hans Nielsen Hauges virksomhet</i>	72
<i>Figur 10. Oversikt over Hauges norske misjonsstasjoner</i>	74